

2008 - XV. évf.

IV. különszám

folklóMAGGazzin

Vargyas Lajos emlékezete

Szerkesztette: Szőkéné Károlyi Annamária és Vargyas Gábor

Vargyas Lajos emlékezete

- 3 Előszó
- 4 Vargyas Lajos és Áj falu (Vargyas Gábor)
- 6 Disszertációm
(Részlet Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* című könyvéből)
- 13 Vargyas Lajos jelentése [az áji gyűjtésről] - Budapest, 1940. május 8.
- 14 Disszertációm sorsa
(Részlet Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* című könyvéből)
- 15 Lölkös István: A módszer dicsérete
(Ismertetés Vargyas Lajos: *Áj falu zenei élete* című doktori disszertációjáról)
- 17 Doktorátus és Visszhangok
(Részletek Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* című könyvéből)
- 19 Vargyas Lajos: Végvári magyarok a Felvidéken (Új Élet, Rozsnyó, 1940.)
- 23 Vargyas Lajos és Áj falu - Egy kapcsolat története 1. (Vargyas Gábor)
- 26 Vargyas Gábor: Hogyan lett *Áj falu zenei életemből Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940.*
- 28 Bereczky János: Vargyas Lajos és áji monográfiája (Elhangzott 2000. március 31-én)
- 32 Bereczky János: Könyvbemutató Ájban 2000. X. 7-én (A Magyar Kodály Társaság Hírei)
- 36 Vargyas Lajos és Áj falu - Egy kapcsolat története 2. (Vargyas Gábor)
- 37 Mikó István levele Vargyas Lajoshoz
- 38 Vargyas Lajos, Áj falu díszpolgára - 2006. március 6.
- 39 Vargyas Lajos utolsó útja - 2007. október 29.
- 42 Vargyas Lajos és gépírónői
- 42 Vargyas Lajos: Két gépírónő
(Részlet Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből* című könyvéből)
- 44 Borszékiné Rétháti Ágnes: „Lajosbácsi”
- 57 Szőkéné Károlyi Annamária: Vargyas Lajos és a Népzene kutató Csoport
- 71 Vargyas Lajos

Szerkesztette: Szőkéné Károlyi Annamária és Vargyas Gábor

*Munkatársak: Bereczky János, Bolya Mátyás, Demeter Gitta, Domokos Mária,
Paksa Katalin, Rudasné Bajcsay Márta, Szalay Olga, Szőke László*

Címlapfotó: Vargyas Anna felvétele, 2003.

folkMAGazin • 2008 – XV. évf. – Negyedik különszám • Kiadja a Táncház Alapítvány • Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János • Felelős szerkesztő: K. Tóth László • Tervező-szerkesztő: Berán István • Munkatársak: Bede Judit, Gósi Anett

Cím: Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6. • Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153 • Tel./fax: (36.1) 214-3521 • Honlap: www.folkmagazin.hu

Ára: 1.200,- Ft • Előfizetőknek: 600,- Ft • Megrendelhető a szerkesztőség címén vagy a honlapon keresztül • Porszinter Nyomda, tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X • Bankszámlaszám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary Táncház Alapítvány B.I.C. OTPVHUB 11701004-20171625-00000000

Kiadványunkat a Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Kollégiuma támogatta

2008. október 11-én lesz egy éve, hogy meghalt Vargyas Lajos, a magyar néprajz- és népzene kutatás egyik „nagy öregje”, több generációnyi népzene- és néptánckutató szeretve tisztelt „Lajos bácsija”, „Tanárura”. Noha eredeti meglátásokkal és felfedezésekkel teli, nagy formátumú életműve kezdettől fogva vitákat is kiváltott, még életében „klasszikussá” vált. „Kerek” évfordulóin konferenciákkal köszöntötték, portréfilm készült róla, önéletírása jelent meg, 90. születésnapjára háromkötetes *Festschriftet* kapott (*Az idő rostájában*. Szerk. Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona. Bp. L'Harmattan, 2004.), amelyben tucatnyi általa is művelt szakma (néprajz, népzene- és néptánckutatás, irodalomtudomány, verstan, történelem, művelődéstörténet, régészet stb.) képviselői tisztelegtek munkássága előtt. Élete végén még megérhette, hogy legfontosabb művei – tanítványai, kollégái, barátai önzetlen közreműködésének köszönhetően – új, javított kiadásban jelentek meg. A tudós és műve immár elfoglalta helyét az örökkévalóságban: *A magyar népballada és Európa, A magyarság népzeneje, az Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940*, hogy csak a néhány legfontosabbat említsük, mára megkerülhetetlen alpművek.

És az ember? Érdekes módon mintha Vargyas Lajost, az embert kevesen ismernék! Kivételesen hosszú életútja vége felé már életében eltávolodott a világ dolgaitól. Sokan – túl sokan – távoztak el előtte barátai, munkatársai, tanítványai köréből. A hozzá fűződő személyes – szükségképp szubjektív – emlé-

keket az idő elhalványítja, ki ezt, ki azt őriz emlékezetében vele kapcsolatban. Jóllehet megalkuvást nem tűrő jelleme, rendíthetetlen igazságkeresése példamutató (lehetne) napjainkban is, fölényes tudása, egykor lehengerlő vitakészsége mintha némelyekre ma is nyomasztóan hatna!

Ezért is fogadtuk örömmel a lehetőséget, hogy Vargyas Lajost, a tudóst, és mindenekelőtt az *embert*, különszámban mutassuk be a *folkMAGazin* olvasói számára. Szerteágazó munkássága, sokszínű egyénisége mégsem teszi lehetővé, hogy a jelen kerek között munkássága egészét, teljes emberi arcát bemutassuk. Ezért úgy döntöttünk, hogy – tekintettel a felajánlott jövőbeli lehetőségekre is – jelen különszámunkban mindössze két témát: Vargyas Lajosnak *egy faluhoz*, a felvidéki Ájhoz, és *két munkatársához*, egykori gépíróihoz fűződő viszonyát járjuk körbe. Az emlékezésben kiindulópontként Vargyas – csak szűk körben ismert – önéletírása (*Kerítésen kívül. Emlékek életemből*. Bp. Szépirodalmi, 1993.) lesz vezérfonalunk. Az ott felvillantott emlékeket további dokumentumokkal és személyes visszaemlékezésekkel – ha lehet – még árnyaltabbá tesszük.

Meggyőződésünk, hogy e vallomások által mindenekelőtt egy olyan ember képe rajzolódik ki, aki egész életén keresztül szeretetet adott és szeretetet kapott, s aki számára az emberi értékek, a minőség, párosulva a tudomány és a művészet magasztosságával, az emberi élet értelmét adták.

A szerkesztők

Vargyas Gábor: Vargyas Lajos és Áj falu

„Lajos bácsi, mi az a személyes emlék, ami számodra a népzenevel kapcsolatban a legemlékezetesebb?” - kérdezte 1993. június 12-én az akkor 79 éves Vargyas Lajost Szomjas György és Halmos Béla egy TV interjú során. Vargyas először Kodályhoz fűződő, egész életét meghatározó kapcsolatát említette, majd így folytatta: „A legnagyobb élmény talán mégis az volt, amikor [Kodály, V. G.] a doktori disszertáció témáját adta, egy falu zenei életének a feldolgozását, aminek következtében az Abaúj megyei Ájban három hónapot töltöttem. [...] Ez elfakulhatatlan élmény, és ráadásul emberi kapcsolatokat is jelentett. Máig kijárunk Ájba időnként! [...] Tavaly is kint voltunk, és 1940 óta tartjuk a személyes kapcsolatot.”

A válasz pontosan írja le a valóságot. Ez a ma Szlovákiához tartozó, Kassa és Rozsnyó közt félúton fekvő kis, 400 lelkes magyar falu Vargyas Lajos egész életét meghatározó élmény volt. Tudományos pályáján ez volt az alfa és az ómega, bölcsészdoktori disszertációjával innen indult 1940-ben, majd könyve új, immár teljes kiadásával ide tért vissza 60 év után, 86 évesen, 2000-ben. A gyűjtés körülményeiről, áji emlékeiről, emberi élményeiről mégis - jellemző módon - nem Áj faluról írott, alapvető monográfiájában számol be. A kor pozitivistá tudományos miliője ekkor még nem tette lehetővé számára, hogy e „nem tudományos” részletekre is kitérjen. Gyűjtőútjának történetét több mint fél évszázaddal később íródott önéletírásából (1993) ismerjük, amelyben számos fontos részletet költői megjelenítő erővel, ám konkrét dátumok nélkül elevenít fel. Az alábbiakban épp ezért megkíséreltük, hogy erről a néprajzi irodalomban ma már *locus classicus*nak számító faluról, és a hosszú időtartamú, „szociológiai” szempontú néprajzi-népzenei terepmunka egyik első magyarországi „fecskéjéről” a fellelhető dokumentumok alapján minél teljesebb képet adjunk.

Doktori disszertációjában (*Áj falu zenei élete*. Budapest, 1941) Vargyas a gyűjtés előzményeiről, illetve idejéről, helyéről és körülményeiről épp csak a legfontosabbakat említi meg. Kiindulásképp Kodály *A magyar népzene* előszavában írott sorait idézi: „Legtanulságosabb volna egy-egy község teljes dallamtérképét, zenei életének minden részletre kiterjedő leírását, szóval zenei monografiáját elkészíteni”. Majd így folytatja: „Ennek a feladatnak megoldását próbáltam meg - Kodály irányításával - abban a kutatásban, melyet 1940. év folyamán végeztem Ájban, a Magyarországi Tudományi Intézet ösztöndíjával. *Először 2 hónapig, azután egy fél év múlva újabb egy hónapig tartózkodtam a faluban - miután előzőleg tisztán műzeális célra végeztem itt gyűjtést és ily módon megismerkedtem a faluval.*” (1941: 6. Kiemelés tőlem, V. G.)

Az elmondottak pontosabb időbeli behatárolására vonatkozóan több dokumentummal rendelkezünk. Az első 1939. december 16-i keltezésű. Benne Bartucz Lajos, a Néprajzi Múzeum (akkor még hivatalosan Or-

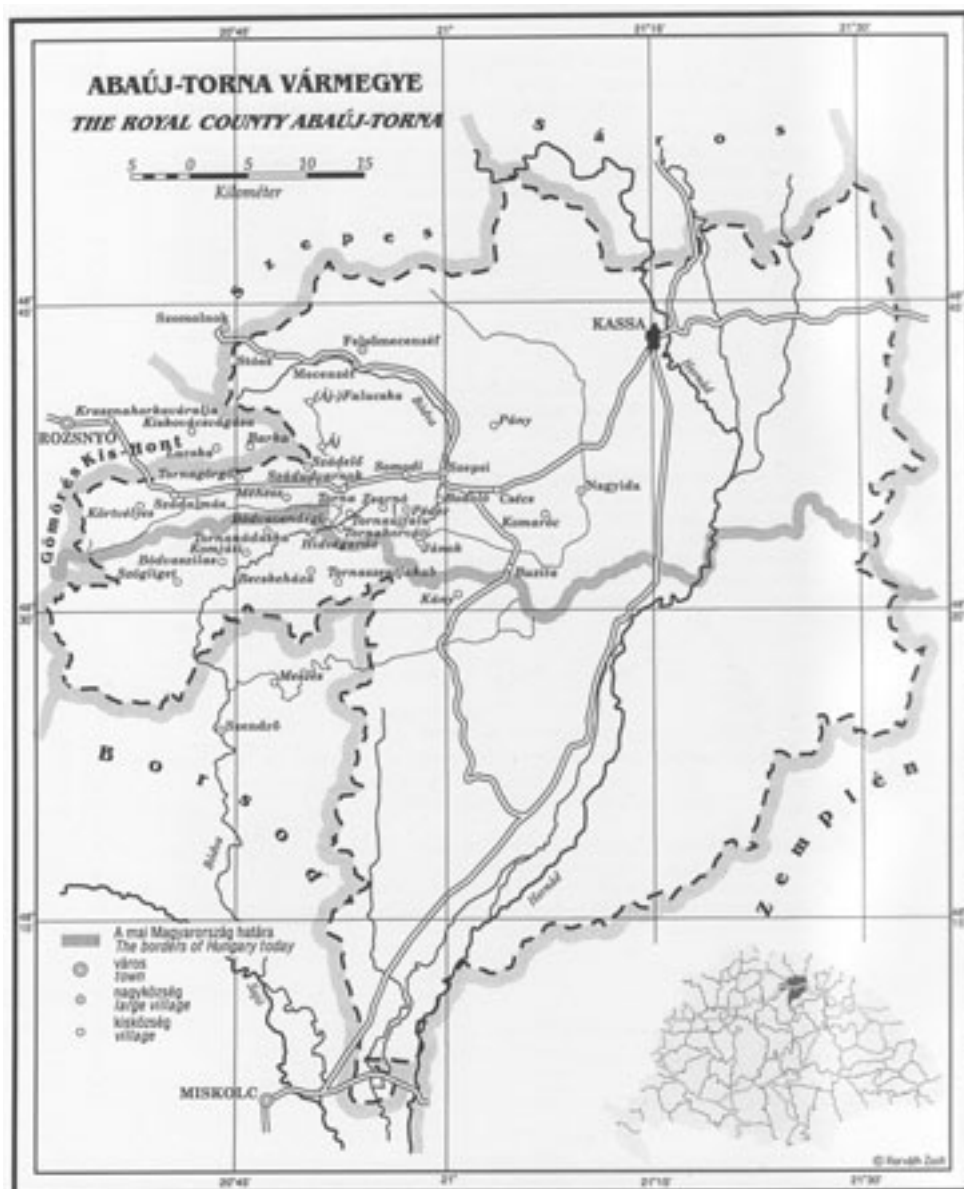
szágos Magyar Történelmi Múzeum Néprajzi Tára) akkori igazgatója küldi ki Vargyast „Kassakörnyéki falvakba” néprajzi és népzenei kutatások végzésére, külön megemlítve, hogy e célból Vargyas fénykép- és fonográf felvételeket készít. Kéri benne az egyházi és világi hatóságokat, hogy tudományos munkáját segítsék. Ez a „Bizonyítvány” csak arra az „előkészítő” gyűjtésre vonatkozhat, amelyről önéletírásában Vargyas így emlékezik meg: „Még mielőtt megkaptam volna az ösztöndíjat, megbízást kaptam a Rádiótól - Lajtha és Kodály ajánlatára - egy gyűjtésre, gramofonfelvétel előkészítésére” (1993: 105-106). A Vargyas által néhány mondattal később említett időpontot, 1939 „december elejét” e dátum alapján tehát némiképp pontosíthatjuk, mégpedig december harmadik hetére, mert feltételezhetjük, hogy karácsonykor már újra otthon volt. Csak erre az előkészítő gyűjtésre vonatkozhat a fentebb idézett 1941-es, általam ferde szedéssel kiemelt megjegyzés is az „előzőleg [...] műzeális célra végzett gyűjtésről” is. Erre az időre, 1939 december harmadik hetére esik tehát Vargyasnak a faluval való megismerkedése, Szabó Lajosék családjába való bekvártélyozása; valamint időben ide, ez elé kapcsolódik az az - immár - közismert történet is a Kodállal való konzultációról, amelyben Kodály kijelöli számára Áj falut, mint gyűjtőhelyet: „Én elkezdtem végigmenni a nyelvhatáron. Rozsnyóig jutottam. Maga folytassa onnan!”

A következő dokumentum 1940. január 27-én íródott. Ebben Németh Gyula, a Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarországi Tudományi Intézetének igazgatója értesíti Vargyast arról, hogy 300 forint ösztöndíjat kap „Áj község zenei leírása céljából”. Egyben „kéri szíves jelentését munkája megkezdésekor és befejezésekor”. (Ez utóbbi, a „befejezésekor” jelentés nyomtatásban is megjelent, 1940. május 8. dátummal, ld. alább.) Az ösztöndíj elnyeréséről, Kodály ebben játszott szerepéről Vargyas külön szól az önéletírásában. (Ld. alább)

Nem egész két héttel később, 1940. február 7-én a Budapesti Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja, Eckhardt Sándor igazolja a hatóságok számára, hogy Vargyas „Áj községben és annak környékén” zenefolklorisztikai gyűjtést fog végezni, és kéri benne a hatóságok támogatását. Ekkor tehát Vargyas még Budapesten van.

Ugyanezen év, tehát 1940. április 12-én kelt végül a Magyar Királyi VIII. Honvéd Hadtest Parancsnokság Kémelhárító Osztályának Vargyas Lajoshoz, *Ájba címzett* engedélye, amelyben jóváhagyják számára néprajzi felvételek („házak, személyek, mezei munka”) Áj község határában való készítését. Ekkor tehát Vargyas már és még Ájban tartózkodik.

Ezt követi az előbb említett, 1940. május 8-i, nyomtatásban megjelent jelentése (ld. alább), immár Budapestről, az ekkor már múlt időben tárgyalt, elvégzett „nagy gyűjtésről”, ahol megemlíti: „Munkám

teljessé tételére az ősz végén még legalább egy hónapi kutatásra van szükség.” Már idézett doktori disszertációjából, 1941-ből tudjuk is, hogy erre a második, kiegészítő gyűjtésre még abban az évben sor is került. Közelebbi dátuma azonban ismeretlen.

Az első (két hónapos) és a második (egy hónapos) gyűjtés között azonban Vargyas tett még egy rövidebb, fonográfos gyűjtőutat is. Erről önéletírásában így ír: „Nem lett volna teljes a képem Áj »zenei életéről«, ha nem tudom elhelyezni a közvetlen környék hagyományába. Ezért kértem még egy kiküldetést gramofon-előkészítő gyűjtésre, s végigmentem Rozsnyótól Ájig. Három faluban gyűjtöttem, természetesen fonográfal: Kiskovácsvágásán [...], meg Lucskán és Barkán.” (1993: 112) A helyszíni dallamlejegyzéseken - ma ezeket az MTA Zenetudományi Intézetének Népzenei Osztályán őrzik - Vargyas által feltüntetett dátum szerint ez a gyűjtés 1940 augusztusában történt, sőt egy dallamon a pontos nap, augusztus 21. is meg van jelölve.

Összefoglalva: Vargyas első, gramofonfelvétel-előkészítő útja Ájba 1939. december 16. után és valószínűleg karácsonya előtt történt. Első, 2 hónapos „nagy gyűjtése”, mai szóval terepmunkája 1940. február 7. és május 8. között zajlott.

Ezt követte egy rövidebb, néhány napos vagy hetes gyűjtőút 1940 augusztusa utolsó harmadában gramofonfelvételek előkészítése céljából három gömri faluban, Áj szomszédságában. (Ebből azonban később sem gramofonfelvétel, sem „Pátria” lemez nem született.)

Végül valamikor 1940 őszén (erre nézve pontosabb dátumunk nincsen) további 1 hónapot töltött gyűjtéssel Ájban. Ami a gyűjtés időtartamát illeti, az egész össz-időtartama 3 hónap. Így említi önéletírásában is, 1993-ban, a gyűjtést alig egy évvel követő disszertációjából azonban az is kiderül, hogy ez a három hónap egy 2 és egy 1 hónapos periódusra tagolódik.

Eddig a száraz tények, most pedig következzenek az emlékek!

Disszertációm

(Vargyas Lajos: Kerítésen kívül. Emlékek életemből. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1993. 105-113.)

Végül mégis a „tudományos pálya” adott újabb lökést - ha nem is zenei pályámnak -, de legalább a népzene kutató munkának. Mikor Györffy magához vett, azonnal küldött Kodályhoz disszertációtémáért. Kodály először valami hangszerproblémát emlegetett, s csak mikor már elbúcsúztam tőle, kiáltott utánam, hogy amit a Magyar népzene előszavában megírt, azt kellene megcsinálnom: egy falu zenei életének teljes vizsgálatát. Körülbelül ennyi is volt az egész útbaigazítás: „Amit ott megírtam, azt kellene megcsinálnia.”

Györffy nagyon örült a témának. Még néhányszor, beszélgetés közben, külön is visszatért rá, hogy „nagyon örülök ennek a témának”. Fel is ajánlotta, hogy saját kis tanyáját vegyem igénybe, amely Órszentmiklós határában volt, s onnan járjak be a faluba feldolgozni annak zenei életét. Meg is kezdtem a munkát néhány kiszállással, de ennek hamarosan vége szakadt Györffy halálával, ami 1939 őszén következett be.

De az időben alakult meg az egyetemen a Magyarságtudományi Intézet, ahol Kodálynak nagy tekintélye volt. Az egyik alakuló ülésre meg is hívták, csak nem tudta, hol az ülés helye, és bejött a Néprajzi Intézetbe, ahol akkor már fizetéstelen gyakornokként naponta bent dolgoztam. Én vittem be Kodályt a szobába, s láttam, amint minden professzor fölállt Mályusztól Szekfűig üdvözlésére.

Ennek a tekintélynek köszönhettem, hogy komoly ösztöndíjat kaptam, és kiszállhattam néhány hónapra Ájba, a nemrég visszacsatolt felvidéki faluba megcsinálni a falumonográfiát.

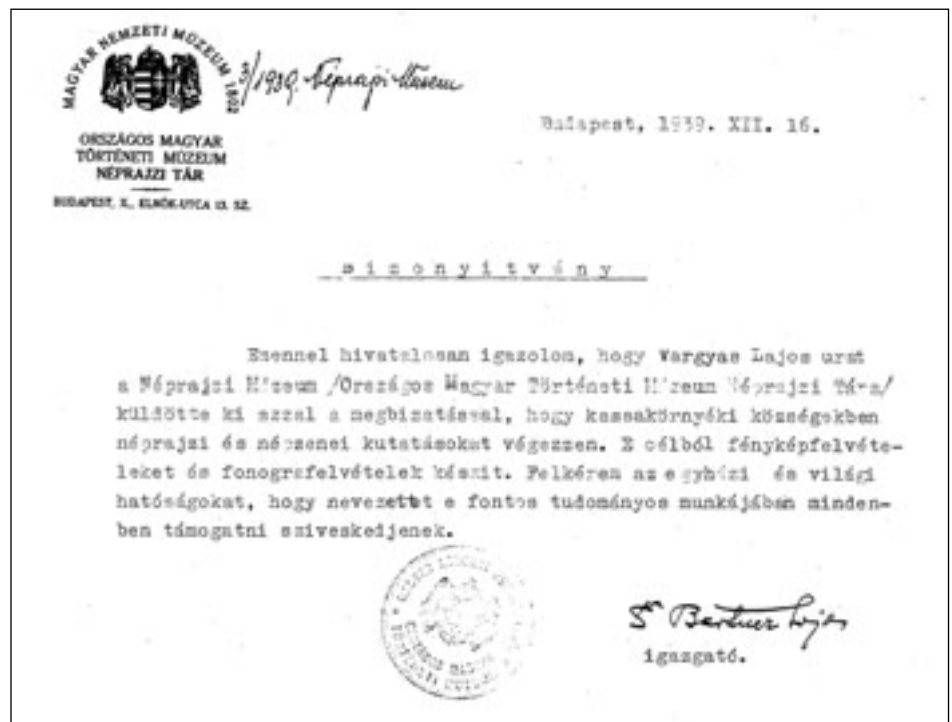
S hogy mért éppen oda? Még mielőtt megkaptam volna az ösztöndíjat, megbízást kaptam [1939 decemberében, V. G.] a Rádiótól - Lajtha és Kodály ajánlatára -, egy gyűjtésre, gramofonfelvétel előkészítésére. Kodályra bízták, hogy hová menjek.

Kodály elővette a térképet, mondván: „Én elkezdtem végigmenni a nyelvhatáron. Rozsnyóig jutottam. Maga folytassa onnan!” S a térképen böngészve rámutatott „Ájfalucska” névére Abaúj megyében.

„Ájfalucska” nem létezett, csak Áj külön - ez magyar falu - és Falucska fölötté a hegyekben - az tiszta tót. Ájba Tornáról lehetett eljutni, az volt az utolsó vasútállomás. Első utamkor, [1939, V. G.] december elején, még egy tornai taxival tudtam kimenni, teljesen száraz volt az

Értesítés a Magyarságtudományi Intézet ösztöndíjáról.

A Néprajzi Múzeum igazgatójának a hatóságokhoz címzett támogató levele az 1939. decemberi gramofongyűjtés előtt.

út. A falu szélén letett a sofőr, s én bementem a katolikus tanító házába tanácsot kérni – mert már sötét este volt, és először is szállásról kellett gondoskodni. Az hivatott is egy leányt, aki elvezetett Szabó Lajosékhöz, akik feltehetőleg adnának szállást. Valóban be is fogadtak, bár négy gyermeke, sőt legnagyobb lányával együtt veje [Rác Ferenc, V. G.] is ott lakott. Külön szobát nem is tudtak adni, a fiatal párral kellett együtt aludni a nagy „tiszta szobában”. Ez elég kényes volt, s a fiatalok mindig korábban be is mentek lefeküdni, de így is, mikor magam is lefeküdtem a szoba másik oldalán – nagy szoba volt és fűtetlen –, bizony igyekeztem se látni, se hallani.

A családfő kétszer is megjárta Amerikát, aminek egyetlen eredménye volt a szokatlanul nagyra épített, nem hagyományos ház. Minden egyebe elúszott kétszeri tönkremenésében. Gyermekei 5 évestől 19 évesig voltak, közben a 16 éves Jolán dalolt is nekem több hasonló korú lánnyal együtt. A gyűjtés jól sikerült, néhány napig voltam ott, azután készültek a fonográf felvételek.

A vő, Rác Feri, egy nagyon értelmes fiatalember segített az iskolában, ahová összegyűltünk. S ahová az a Konecsni, a katolikus tanító, akihez elsőnek kopogtattam be segítségért, beküldte „futkosó kis fiát” tüszentőport hinteni, amit, mint később megtudtam, előző nap Kassáról hozatott a „gyűjtés céljára”. Rác Feri kergette ki a gyereket, s mondta el később a történetet.

Szép anyag gyűlt össze. Jöttek öregek is régi stílusú dalokkal, a lányok újakkal, de szép, hagyományos énekmóddal és szövegmondással. Akkor, természetesen, még csak fonográfal tudtunk gyűjteni.

Kodály meghallgatta és átnézte az anyagot, s föl-tette a kérdést: nem volna kedve ezt a falut dolgozni föl disszertációra? Minthogy elég hagyományos éle-
tet és dalokat találtam benne, vállaltam. S Kodály elintézte az ösztöndíjat a Magyarságtudományi Intézetnél, ami az akkori viszonyok közt elég szép volt, gondtalanul eltölthettem belőle három hónapot a faluban, sőt kisebb költségeket és az útiköltséget is fedezte.

Szabó Lajos (1898-1981) és felesége, Szabó Lajosné szül. Farkas Erzsébet (1900-1988) ötvenedik házassági évfordulójuk során, 1979-ben. Ismeretlen fényképész felvétele.

Szabó Lajos és felesége 50. házassági évfordulója, Áj 1979. Az első sorban balról jobbra ülnek: Szabó Lajos veje, Rác Ferenc (1912-1995) és felesége (szül.: Szabó Erzsébet, 1921-2006); Szabó Lajos (1898-1981) és felesége (szül. Farkas Erzsébet, 1900-1988). Ismeretlen fényképész felvétele.

Szabó Lajos háza Ájban. Előtte (balról jobbra): Rác (ma Nagy) Ildikó, Vargyas Gáborné, Rác Ferenc. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

Magára a kiszállásra már adott Kodály gyakorlati tanácsokat. (A gyűjtésre nem, azt rám bízta.) Vigyek gyertyalámpát, mert a falusiak nem szeretik sokáig égetni a drága petróleumot: hogy vigyek hangtalan metronómot – s odaadta a sajátját, amit még gyűjtéseire készített: egy mérőszalagot, amin különböző hosszúságú bejelölések adták a percenkénti metronóm számot, s addig kellett próbálni, amíg a megfelelő lengési sebességet adta. (Később el is szakadt, nagyon szégyelltem, mikor visszaadtam.) Sokféle tanácsot adott, ilyenfélét, ami aztán vagy szükséges volt, vagy nem. Például a petróleumlámpát azért a kedvemért mindaddig égették, amíg ott voltam egy házban, és dolgoztam.

Vargyas Lajos magyar népdalgyűjtése.

4305	a	De szeretném bejárnék a faluba	Ájfalva	Abauj-Torna
	b	Csilleg csilleg de merre ragyogol	"	
	c	A cipőmnek se sarka se talpa	"	
4306	a	Lent a faluvégem két ibolyák nyílnak (rossz felvétel)	"	
	b	Házunk előtt, = folyik el a kaméris	"	
	c	Sárgul már a fügefán levele	"	
	d	Százados úr azt mondja a tizedesnek	"	
4307	a	Lóra csikós lóra	"	
	b	Égig meggerek, = hej az áji főuccán	"	
	c	Ájfalusi uccán sétál három lány	"	
4308	a	Kinek is nyílik már, = kis kertembe piroz róza	"	
	b	Két tölgyfa közé lesütött a holdvilág	"	
	c	Megy a hajó a Pralton vizébe	"	
	d	Csütörtökön este gyer nálunk	"	
	e	Két út van előttem	"	
4309	a	Édesanyám rózsafája	"	

A Vargyas Lajos által 1939 decemberében Ájban készített fonográffelvételek jegyzőkönyve. (A „Vargyas Lajos magyar népdalgyűjtése” felirat minden bizonnyal Lajtha László kézírása, az alatta következő lista azonban már egy ismeretlen személytől származik.

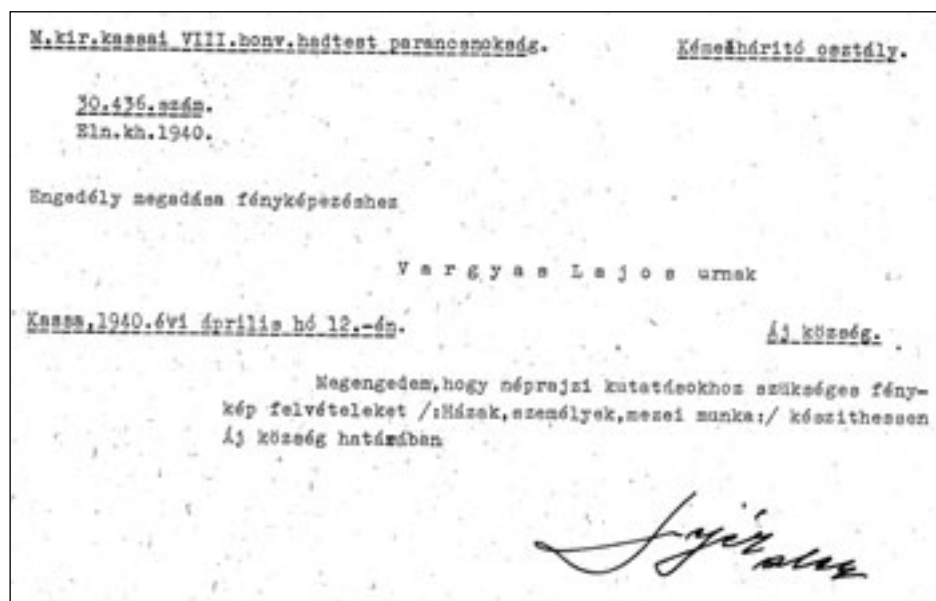
Mikor másodszor mentem ki a faluba [1940 februárjában, V. G.], már ezt a nagy gyűjtést végezni, nem mehettem taxival. Óriási havazás fogadott, még szán is alig vállalta, hogy kivigyem Tornáról a négy kilométerre levő Ájba. S aki végül vállalta, az is vissza akart közben fordulni, mert a faluból kivezető úton, az utolsó ház után egyszerre csak szügyig estek a lovak egy hófúvásba. De én nem engedtem, s addig biztattam, míg csak beletörődött, miután kiásta lovait a hóbukából.

Akkor már nem lehetett látni az utat, csak az út melletti sürgönypóznákról lehetett tudni, merre húzódik, s merre az az árok mellette, amibe nem volt szabad beleesnünk. Én pokrócba csavarva hallatlanul élveztem a szakadó hóesésben ezt a csodálatos utat. Valami szibériai hómezőre képzeltem magam. Egy percig sem tartottam attól, hogy bajom is eshet. S mikor később, oroszul tanulva, megismertem Puskin „Bjeszü” költeményét, ez az élmény hatalmas erővel villant föl bennem:

Mcsatszja tucsi, ujtszja tucsi / Nyevigyimkoju luna / Oszvescsaet sznyeg letuscij. / Mutno nyebo, nocs mutna. / Jedu, jedu v csisztom polje. / Kolokolycsik gyin gyin gyin. / Sztrasno, sztrasno po nyevolje / Szregy nyevedomuh ravnyin. (Gomolyognak a felhők, kavarnak a felhők. Alig látszó hold világítja meg a szálló hópelyheket. Ködös ég, ködös éj. Megyünk, megyünk a pusztasíkon. Csengettyű szól: gyin gyin gyin. Rettegek, rettegek, ha akarom, ha nem, ismeretlen pusztaság közepén.)

A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Dékánjának a hatóságokhoz címzett támogató levele az 1940-es nagy gyűjtés előtt.

A VIII. honvéd hadtest parancsnokság kémezhárító osztályának engedélye fényképfelvételek készítésére a nagy gyűjtés idején, 1940.

Akkor már nem vittem fonográfot. Annyi hengert úgysem lehetett volna cipelni, amennyi egy ilyen faluleírás anyagához kell. Csak helyszíni lejegyzéseket készítettem, ami persze több volt, mint egy átlagos gyűjtéskor, mert újra és újra találok más dalokkal részben más szöveggel is, s minden eltérést gondosan fel kellett tüntetni.

Gyűlt a sok dal, s én egyre jobban elhültem a feladat nagyságán. Kodállyal úgy képzeltem el, hogy minden ember teljes daltudását leírom. De már az első napok után beláttam, hogy ez lehetetlen. Nemcsak azért, mert óriási munka, hanem azért is, mert nem lehet mindenkit – sőt senkit sem, még a legkészségesebb, dalos lányt sem – annyi ideig nyaggatni, amíg mindent eldalol, amit tud. Ez mindjárt a kezdet kezdetén kivilágosodott. *Kulcsár Ilon*nal kezdtem, akit a katolikus tanító elsőnek hívott érkezésemkor, s akitől vettem is föl több dalt a fonográfgyűjtés alkalmával. Közel is lakott Szabóékhoz, tehát először hozzájuk mentem. De mikor már a második nap dél előtt-délután daloltattam, s jegyezgettem, anyja megszólalt, hogy „már tessék másokhoz is menni”, vagyis értsem meg, nem lehet ennyi ideig lefoglalni a lányát. Ettől kezdve már csakis úgy gyűjtöttem, hogy egy-egy háznál három-négy lányt vagy fiút összehívtunk, s együtt daloltak, aztán mentem másik házhoz tovább. De a „tervmódosítás” annyira megzavart, hogy egy nap vállaltam a különköltséget, és hazautaztam Kodályhoz. Beszámolómról ő is belátta, hogy nem lehet tartani a maximális tervet, s rám bízta, hogy akarom elérni a „teljességet”.

Ettől kezdve már nyugodtan dolgoztam úgy, hogy az embereket sem zavartam mértéken felül, s az emberek is megszokták. Sőt elvárták, hogy mindenkihez elmenjek. Ezt különösen a nagygazdákkal szemben majdnem csak formálisan tartottam be. Mert ők nem nagyon voltak hajlandók dalolni, s kedvemért is csak egy-egy katonanótát vagy magyar nótát „adtak be” – ahogy a faluban mondták –, éppen csak hogy vissza ne utasítsanak. De elhatárolták magukat a „szegények” hagyományától. Megkorukban már „nem illett dalolni”.

Pedig ott nemigen voltak igazi nagygazdák: húszholdas birtok már nagygazdává tett valakit. Egyetlen 40 holdas ember volt a faluban, még „legény”, pedig 40 év felé járt: állandóan járta is a környéket, lányt nézni, de a maga „státusának” megfelelően inkább a vidéki középosztállyal érintkezett. Ezért tömén-telen műdalt halmozott föl emlékezetében. Mondták is a faluban, hogy ő tudja a „legtöbbet”. Éppen ezért hozzá végül is nem mentem el a három hónap alatt. Nyilván mindazt tudta, amit a falubeliektől – amerikásoktól! – följegyezhettem, s az az egy-pár magyar nóta, amit azonfelül még hallottam volna, nem érte

Bolyszko Imre és Bolyszko József egykori háza. Ma Bolyszko István lakik benne (24.szám) A háttérben „az Isten kocikja” [kuckója] hegyoldal. Vargyas Lajos felvétele, 1940.

Bábás József háza (balról), Bábás János háza (jobbról). (Ma 73. és 74. szám) Vargyas Lajos felvétele, 1940.

Bábás József régi csürje és istállója. (Ma 73. szám) Vargyas Lajos felvétele, 1940.

Bolyszko Imréné Tamás Piros vizesvödörrel a pataknál. Vargyas Lajos felvétele, 1940.

meg azt a rengeteg időt, amit végighallgatása és lejegyzése kívánt volna. Lehet, hogy meg is sértődött, de nem nagyon bántam.

Azok az áji idők feledhetetlenek az életemben. Lajos bácsi háza a falu déli szélén volt, s a konyhából, ahol ebédelni szoktam, kiláttam a kitáruló völgyön át a síkságra. Jobbról az a hegy vetett rá árnyékot, amely elválasztotta az áji völgyet a szádelőitől, közben a hegy végső nyúlványa hirtelen felcsúcsosodott, s tartotta a tornai vár romját a feje fölött.

De maga a gyűjtés is nagy élmény volt. Az emberek teljesen megszoktak, s úgy beszéltek egymás közt, mintha ott sem volnék ceruzámmal, jegyzetfüzetemmel, s nem jegyezném szavaikat, ha azok érdekeltek. Így gyűlt össze az a temérdek megnyilatkozás népdalról, műdalról, zenélésről, ízlésről, amit a disszertációmban leközeltem. Mert azért többnyire a dalokról folyt a beszéd, minthogy daloltattam a jelenlevőket, jegyeztem fel az elhangzott dalokat, amit kellőleg megcsodáltak; de később már természetesnek vették, hogy gyorsan papírra vetem, s ellenőrzésképp eléneklem nekik az elhangzott dalokat.

Azért más téma is előkerült, annál is inkább, mert hamar megismertek arról, hogy velem „mindenről” lehetett beszélni. Vagyis hogy nem „úr” vagyok, bár „tanár úrnak” szólítottak, hanem hogy érzelmileg közénk tartozom.

Egyszer házigazdám meg is szólalt - láthatólag nehéz gondolkozás közben: „Tanár Úr nem ismeri Kerék Mihályt?” „De igen”, válaszoltam meglepetten. „Miért?” Kiderült, hogy Kerék Mihály intézte a felvidéki földosztást, amiről addig nem is tudtam. Ugyanis a csehek már csináltak egyszer egy földosztást a magyar nagybirtokosoktól elvett földekből, amit többnyire cseh légionistáknak adtak, méghozzá középbirtokokra szétparcellázva, átlag 40 holdat. Ezek a visszacsatolás után azonnal elhagyták Szlovákiát, s az üresen maradt telkeket osztották ki a magyarok a rászoruló földtelen falusiaknak, de most már magyaroknak. Lajos bácsi éppen ilyen volt, amellettl átlagon felül értelmes és jó gazda.

Azonnal írtam Kerék Mihálynak, s a Szabó család hamarosan egy 25 holdas területen gazdálkodott valahol délen, a korábbi magyar határ közelében. Mikor másodszer mentem a faluba egy év múlva [itt Vargyas Lajos rosszul emlékszik. Valójában hozzávetőleg fél év telt el a „nagy gyűjtés” és az őszi kiegészíté-

Őrsékváltás a csendőröknél, Áj, 1940. Vargyas Lajos felvétele.

tő, 1 hónapos gyűjtés között. Lásd az 52 évvel korábban írtakat in *Áj falu zenei élete*, 1941: 6. és a bevezetőmben mondottakat, V. G.], már nem is voltak Ájban, akkor Szabóné testvérénél, *Hajdúnénál* szálltam, akinek igen szép 16 éves lánya volt, *Bözszi*.

Az ő házuk följebb volt, az emelkedő völgyben húzódó falunak majdnem a közepén. Ott már összeszorult kissé a völgy, s a két házsor között lefutó Áj patak zúgása kellemesen muzsikált be az ablakon.

Erre az egy hónapi második gyűjtésre csak azért volt szükség, mert első otlétem a nagyböjtre esett, amikor is szünetelt a fonó. Márpedig anélkül nem lett volna teljes a zeneélet leírása - sem az én emberi és

Vargyas Lajos helyszíni lejegyzése Ájból. MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztály.

A tornai vár. Vargyas Gábor felvétele, 1980.

gyűjtő élményem -, ha nem hallom-látom a fonóbeli életet. De a nagy anyag majdnem teljesen összegyűlt már, inkább csak kiegészítésre volt szükség.

Bözsivel persze összebtoronáltak a „megfigyelők” már csak azért is, mert nekem is tetszett. Akkoriban annyira beleéltem magam a falusi életbe, hogy elábrándoztam, milyen volna, ha ott maradnék, s élnék a faluban - a faluból - „értelmiségi életet”. Azért ez mindig világosan csak ábránd volt, komolyan sosem gondoltam rá.

De mikor végleg hazaindultam, s Hajdú Bözsi kísért ki Tornára, a vasútállomásra, egy asszony a falu szélén odakiáltott neki, hogy „a jegyzőhöz mentek?”,

Áj falu látképe az Isten „kocikjából” (kuckójából). A háttérben a tornai várhegy. Móser Zoltán felvétele, 1999.

vagyis házasságot kötni. Kérdeztem a lányt, mit szólna, ha igazán odamennénk. Mire az volt a válasz, hogy „büszke lennék”. Ez persze engem nem tett büszkévé, mert inkább azt vártam volna, hogy „boldog lennék”. De hát az „emelkedésnek”, úgy látszik, mindenél nagyobb a jelentősége.

Nem lett volna teljes a képem Áj „zenei életéről”, ha nem tudom elhelyezni a közvetlen környék hagyományába. Ezért kértem még egy kiküldetést gramofon-előkészítő gyűjtésre, s [1940 augusztus 20. táján, V. G.] végigmentem Rozsnyótól Ájig. Három faluban gyűjtöttem, természetesen fonográffal: Kiskovácsvágásán (ez a hivatalos név egy „Kovácsi”-t takart), meg Lucskán és Barkán. Mindkét utóbbi faluból volt menyecske Ájban is, s érdekes volt, mennyit tudnak ott hon azokból, amiket énekeseim Ájban daloltak.

Ez a vidék, az egykori (és mai) magyar-szlovák határon túli magyar nyelvterület a leghagyományosabb életű palócok lakhelye. Itt még könnyű volt gyűjteni, könnyen barátkoztak meg az emberrel a falusiak. Az első faluba mentemben, Kiskovácsvágásába, már odamenetem alatt az országúton beszélgetni kezdett velem egy haza tartó ember, aki látva a fonográfot cipelő, nagy hátizsákkal ballagó városit, megszólított. Mire beértünk a faluba, már tudtam, melyik házba kell mennem, ahol jó dalos öregekkel lesz dolgom. Azok, persze, mindig a legszegényebbek szoktak lenni, s én inkább elszenvedtem a millió legyet, ami a konyhát ellepte, s amit a 86 éves öregasszony ének-lés közben még el sem hessegetett az arcáról, mert szép, régi dallamokat és szövegeket dudorászott bele halk hangján a fonográf tölcsérébe.

De aludni, azt már inkább fönn a szénapadláson! Ott nem volt légy, csak a finom szénailat, s a tetőn kopogó nyári eső altató muzsikája.

Vargyas Lajos jelentése [az áji gyűjtésről] - Budapest, 1940. május 8.

(A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyar-ságtudományi Intézetének Működése az 1939/40. Tanévben. Budapest, 15-17.)

Feladatom Áj község zeneéletének leírása volt. Ennek alapja a falu dallamanyagának és az egyes személyek dallamtudásának lehető legteljesebb összegyűjtése, hogy a dallamok elterjedtségét meg lehessen állapítani. Az eddigi gyűjtés Ájból meglepően nagy anyagot eredményezett: 1000-en felül világi és kb. 30, búcsús ponyváról származó egyházi dallamot. Meglepően nagyra bizonyult az egyes személyek daltudása is: 300 körül a fiataloknál; az öregeknél jóval kisebb, mert nehezebb a teljességet elérni. De akadt férfi, akinek daltudása a sok műdal révén az 500-at is meghaladta. Ilyen nagy dallambőség mellett nehéz teljességet elérni akár a falu, akár az egyes személyek daltudásában. Ez okozta, hogy munkám ebben a tekintetben még kiegészítésre szorul.

Ez a dallamkincs nagy területről gyűlt össze. Az asszonyok leginkább más faluból kerülnek, széles területet fűz össze az összeházasodás. A fiatalok pedig leginkább szüleiket faggatják új dalért, de különben is megragadnak minden alkalmat, hogy új nótát tanuljanak. Ez ennek a dallambőségnek az oka. Az öregek közt a más vidéken való cselédszolgálat jelentős ebben a tekintetben, még nagyobb a jelentősége Amerikának. Majdnem minden családból volt kinn valaki, soknak ma is van kint valakije. Ott a sok más vidékről való ember egymást tanította nótára. De különösen sok nótát tanultak gramofonról: műdalt, kuplét.

A műdaloknak másik, legfontosabb terjesztője a színjátszás. Ez már a háború előtt nagy divat volt az egész vidéken. Főleg népszínműveket játszanak, mert a dalt megkívánják benne.

Érdekes adatok vannak vásári ponyváról és énekes koldustól pénzért való tanulásra is.

Az új dal a fonóban lesz általánossá. Kor szerint több fonó van többé-kevésbé más színezetű dallamanyaggal. De bőven nyílik alkalom, hogy ez a különbség a máskorúak közt kiegyenlítődjék (a szomszédi és rokoni viszonyt nem tekintve, mely keresztezi és enyhíti a kor szerinti elkülönülést). Ilyen pl. a vasárnapi dalolás, mikor kiülnek a lányok a ház elé vagy összefogózva sétálnak a faluban és dalolnak. Bálban, színelőadás felvonás-közeiben, mezőről hazajövet stb. a különböző korúak együtt dalolnak.

A sok dalolási alkalom és ezeknek helyhez és időhöz kötött volta élő parasztkultúráról tesz tanúbizonyságot. (Nagybőjtben nem illik dalolni, a dal szerepét akkor átveszi az ének: a katolikus lányok kiülnek a kereszt alá meghatározott napokon és böjti énekeket énekelnek. Éneklési alkalmak még: betlehemezés, kántálás, újesztendő-köszöntés.) Az pedig, hogy maguk is teremtenek alkalmat a (közös) dalolásra, mutatja, hogy mily nagy szerepe van a dalnak az ilyen kultúrában.

Fontos kérdése a munkának a variáns-alakulás. Alkalom nyílt megfigyelni, hogyan húznak rá tudatosan új szöveget régi nótára. (A szöveget gyakran nyomtatványokból veszik: kalendáriumból, ponyváról.) Különben is a dallam és a szöveg viszonya egészen laza. Gyakran tévesztik, de nem is tartják nagyon fontosnak: «Az is rávisz». A dalok romlásának útja is érdekes adatokkal követhető. Fialatabbnál gyakori a rosszul megtanult dal (vagy a rosszul megtanított, mert az öregek sokat tévesztenek, viszont a fiatalok egyes elismert dalosoktól állandóan kérnek dalt). (De általánosan megfigyelhető, hogy a daloknak fluktuál az alakjuk, több apró változtatást enged meg egy személynél is, annál inkább az egész közösségben.) De van példa nagyobb változtatásra is, ahol már valódi variánsról is beszélhetünk.

Ez a kérdés a közös éneklés megfigyelését kívánja. Van-e különbség a magános énekléssel szemben? Megállapítható, hogy a dallamok igazi alakja csak a közös (és teljes hangon való) éneklésben él. Az apróbb variálások többnyire eltűnnek, és egy alak diadalmaskodik. (Ritkább eset, hogy mindkét variáns együtt hangzik az énekben, és tercelés, vagy más konzonancia áll elő. Ezt szeretik.) Tempó- és ritmusmegfigyelés (pontozás) csak a közös éneklésben érvényes, az egyéni ének mindig esetleges.

Figyelemmel kellett lenni az éneklés szerepére a dialektusban. Éneklésben a beszéd ösztönös: nem figyelnek rá, a köznapi beszédben viszont nagyon is, különösen a palóc ó-éjtést tartják számon és gúnyolják egymásnál. Ezért egyes emberek beszédjében a dialektus sokszor egészen megfakul. Ilyeneknél az éneklés ezt erősíti. A zárt é használatában nagy ingadozás van. Ebben is az éneklés dönt: vagy éles lesz az éjtése, vagy «polgárosultabb» beszédüknél teljesen eltűnik. Az ének tehát legtöbbször leleplezi a beszédet. (Műdalszövegek éneklésénél tapasztalható alakítási és mondattani hibák azt mutatják, hogy nem is gondolnak azok értelmére.)

A faluban vannak beköltözött tót családok és vannak cigányok. Ezek dalvizsgálata fényt vet társadalmi kérdésekre: a beolvadás mértékére, a társadalmi helyzetre stb. Ha a tót lány magyarokkal jár fonóba, ugyanazt az anyagot találni nála, mint a magyaroknál. De itt is megvannak e mellett az otthon tanult szlovák dallamok. Van lány, aki visszajár Falucskára, a tót faluba, fonóba, ez kevesebb magyar dalt tud. A cigányok társadalmi helyzete is tükröződik dalkincsükben: mint szegény rétegnél, egy fokkal régebbi népdalanyag, egyes hozzájuk lesüllyedt szokások, mint az újesztendő-köszöntés erősen kéregetés-jelleggel, nagyobb pásztoranyag, minthogy sok a cigánypásztor, ugyanakkor elismerten nagyobb műdal-tudás [kézzel

beírva a nyomtatott szövegbe: „zenészi kapcs. nincs” V. G.] és végül különállásuk emlékei, saját, cigánynyelvű dalaik.

Cigányok vannak a faluban [kézzel beírva a nyomtatott szövegbe: „nem zenészek” V. G.], a zeneszükségletet mégis parasztszöveg látja el. Ennek kialakulása, játéktudásuk, szereplési és egyéb körülményeik rávilágítanak a nép sokfelé megfigyelt hangszer iránti érdeklődésére, a magasabb zene utáni vágyára, de egyéb értékes társadalmi megfigyelésre is alkalmat adnak. Ugyanígy érdekes szempontokat nyújt az egyházi éneklés vizsgálata vegyes vallású faluban, társadalmi vonatkozásban is.

A társadalmi viszonyok tanulmányozása általában elválaszthatatlan a zenei kutatástól, a zeneélet abba van beleágyazva és a kettő egymást kölcsönösen

magyarázza. Azért a kutatásnak szociográfiai tere is ki kell terjednie. Ájfalú legtöbb vonásban erősen paraszti, de egyes dolgokban erős polgárosodó képet mutat. Élénk társadalmi élete van, ennek lényeges eleme a zene. Határozottan «daloló falu», ez meg is látszik énekkultúráján. (Az országos tapasztalattól eltérőleg igen nagy a hangterjedelem.)

Az eddigi kutatás, mint fent jeleztem, kiegészítésre szorul. Elsősorban a dallamanyag bősége miatt, mert nem lehetett teljes, kimerítő képet szerezni, másodsorban az éneklési alkalmak megfigyelése végett. Erre ugyanis nem volt kellő alkalom, mert a korai böjt miatt a fonók, a hosszú hideg miatt pedig a szabadban való közös éneklések elmaradtak. Munkám teljessé tételére az ősz végén még legalább egy hónapi kutatásra van szükség.

Disszertációm sorsa

(Vargyas Lajos: Kerítésen kívül. Emlékek életemből. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1993. 115-116.)

Ezután már „csak” a megírás következett. Bár az nem is volt igazán nagy feladat. Hisz tele volt poggyászom cédulákkal, amelyekben témakörök szerint kiírtam

azokat a megjegyzéseket, véleményeket, beszélgetéseket, amelyek körülöttem elhangzottak, s amiből némi összekötő szöveggel keretbe foglalva kitarult a falu zenei életének és ízlésének életszerű képe.

Kezdetben azzal biztattak a Magyarságtudományi Intézetben, hogy „ragaszkodnak a kiadáshoz”, méghozzá a teljes zenei anyaggal együtt. De mire elkészültem, már más volt az anyagi helyzet. Közben Ortutay Fedicsét is kiadták, s elfogyott a költségvetés nagy része. (Ez volt az első eset - bár még akaratlan -, amikor Ortutay keresztbeállt életemnek.) Mikor elmondtam, hogy 1200 dallamot kellene kiadni, Németh Gyula széttárta karjait, hogy „Ne akarjon tönkretenni bennünket!” Sőt, végül a néhány dallampéldával illusztrált tanulmányt sem tudták vállalni, s átküldtek a bölcsészkar dékán „alapjához”. Ott ugyanis volt 1000 pengő a négy legjobb disszertáció segítésére. Ezt most egészen nekem adták, de még így is csak arra volt elég, hogy ne az Egyetemi Nyomda adjon ki, ahonnan a pénz származott, hanem kivételesen adják a pénzt a kezembe, hogy egy olcsóbb nyomdánál csináltassuk meg a kiadványt.

Mindehhez persze Kodály tekintélye és ajánlása segített hozzá. A dékáni titkár, *Lelkes István*, aki *Lölkös* néven írt nagy cikkeket az új „Magyar Nemzet”-be, fölhívta Kodályt, hogy mielőtt így elintézik az ügyet, mondjon véleményt, jobban mondva ajánlást. Ő mondta el nekem beszélgetését Kodállal, akitől megkérdezte, hogy olvasta-e Tanár Úr a munkát, jö-e, és tudja-e ajánlani. Mindezt persze több mondattal. Kodály egyetlen rövid mondattal válaszolt: „Olvastam. Jó.” Ez az „olvastam, jó” aztán elég is volt arra, hogy disszertációm végül is megjelenjen. És Lelkes nagy cikket írjon róla a Magyar Nemzet vasárnapi számába.

Vargyas Lajos bölcsészdoktori disszertációja.

Lölkös István: A módszer dicsérete

Magyar Nemzet, Vasárnap, 1942. március 22. 12. oldal

„Amikor meghallottam tatáruul azt a hortobágyi pásztordallamot, amelyet én mint bojtárgyerek napról-napra dúdolgattam a gulya mellett, bizony mondom neked: potyogtak a könnyeim. Valami csodálatos meghatottság fogott el engem, az alföldi magyart, Európa árvagyermekét az ezersztendős hangok hallatára.” Ez a vallomás Veres Pétertől való. De ezer meg ezer más magyar szájába adhatnánk: a szívéből fakadna fel. Amilyen őszinte, közvetlen, annyira jellemző is. Virágzó új népiességünk, a népkultúra kincseinek feltárása idején gyakori ez a meghatottság. Veres Pétert csak dicséret illeti meg és nem bírálat azért, hogy a magyar dal ősiségétől megindultan akaratlanul azt is elismeri, milyen jó ébresztő tudósaink munkássága. Még azok is hasznát látják, akik a „mély” magyarságban születtek. Ha most egy pillanatra megállunk vallomásánál, nem ünneprontási szándék, boncolgatási hajlam vezet bennünket. Egy hiányt fájjalunk. Azt, hogy csak az *eredmények* töltenek el bennünket örömmel; arról pedig, aminek az eredményeket köszönhetjük, a tudományról, elfeledkezünk. A *tudósok* a szapora gáncs mellett kapnak elismerést is. Kodály, Bartók, Győrffy, Viski, ha sokszor csupán jelszavakul használt nevek is, de tisztelt nevek. Nem szükséges hangoztatnunk őket. De annál sürgősebb, hogy magáról a tudományról szóljunk néhány szót, a népkultúra kutatásának egyre fejlődő *módszeréről*, arról az útról, amelyet még azok is lenéznek, akik a rajta járóktól szinte ajándékba kapják egész életük, irodalmi vagy politikai működésük igazolását. Megjegyzéseinkkel nem oktatni szándékozunk; nem is a szakembereknek szánjuk őket, hanem főleg a fiataloknak, akik induló pályájukon, politikában, társadalmi tevékenységben, írásban elkerülhetetlenül rábukkannak a népkultúrára. Igen óhajtanók, bárcsak felfigyelnének olyan tanulmányokra, amelyek fáradságot követelve ugyan, a helyes úton messzire segíthetnék őket.

A népkultúra-kutatás

módszerének megkedveltetésére keresve sem talál-nánk jobb munkát, mint Vargyas Lajosnak *Ájfaluzenei életéről* írt tanulmányát. A kutató fiatalember Kodály és Győrffy tanítványa. Értekezése az első munkája. A budapesti bölcsészettudományi kar Magyar-ságtudományi Intézete adta ki. Nem nagy név és első munka: kedvező alkalom, hogy megismerjük egy kis-sé azt a tudományos szellemet és módszert, amelyre az egyetem legjobbait ránevelheti. Vargyas Lajost, a szerzőt nem fogjuk dicsérni. A módszernek, amelyet alkalmazott és részben továbbfejlesztett, az ő tehetsége volt a lelke; de ez a tehetség jó mesterek, ösztönző példák és sok munka nélkül rugó maradt volna csupán, amelyet elfelejtettek felhúzni.

Mondottuk, a szerzőről kevés szó esik majd. Most, előjáróban két, a személyével kapcsolatos tény kell megemlítenünk. Vargyas Lajos nem azért foglalkozik a népzenevel, mintha nem ismerné, vagy képtelen volna megérteni és élvezni a műzenét, vagy mintha megcsömörlött volna tőle. Sem titkos ösztön nem hajtja ahhoz, ami népi. Szereti, becsüli a paraszto-kat, akik között népdalokat gyűjtött, de fellobbanó lelkesedéssel nem lát bennük elfojtott östehetségeket. Dallamaikat értékeli, de elragadtatásában nem helye-zi őket nagy szimfóniák, szonáták elé. Igaz, hogy mög-gjük sem. Nagyon helyesen: hasonlítva vizsgál, de a műfajon belül értékeli.

E két tény fontosságát csak az mérheti föl, aki tudja, hányan menekülnek manapság a polgári kultú-rától a népi kultúrához, hogy „honjukat ott semelve”, a polgári kultúra ellen forduljanak, és hányan szaval-nak a népi műveltségről illetéktelenül, mert a polgári műveltségbe nem tudván felemelkedni, a népi kultú-ra megértésére is képtelenek.

Kodály és Győrffy tanítványát ez a veszély nem fenyegette. A líra, a lelkesedés, az ellágyulás, a tu-dományos kutató e rossz tanácsadói leleselkedtek rá. Találkozott velük, de nem követte őket. Finom ér-zékenységgel feljegyzett mindent, aminek megható, vagy gyújtó szépségét érezte, de tanulmányában hosz-szabb ömlengés helyett, egy-egy rövid szóval: „szép”, hívja fel rájuk a figyelmet. Vargyasnak ezt az olvasót tisztelő, őt befolyásolni nem akaró szándékát nagyra kell becsülnünk. Annyival is inkább, mert kutatásai során olyan vallomások, nyilatkozatok birtokába ju-tott, amelyekből egy „alkalmi” népdalgyűjtő szemünk láttára kifacsarta volna a líra utolsó cseppjét is. „Én igen szerettem dalolni - mondta neki egy öreg asz-szony -, kinn a mezőn, mer az igen szép, a mezőn da-lolni, csak úgy harsog. Az én időmbe' sokat daloltak. Asszonyok, lányok, csak úgy csengett a mező. Ha jöttek haza a hegyekből este, csengett az ódal, csak úgy harsogott. Víg népek laktak itt. Most nem, a ma-iak nem.” Milyen könnyű volna megkockáztatni azt a feltevést, hogy az ájjakat dalolásra serkentő múzsa: a hegyoldal. Azért szeretnek dalolni, mert „cseng az ódal”. Hogy elmélázhatna az ember víg népek elmú-lásán! „Où sont les neiges d'antan?” Vargyas azonban fegyelmezett kutató. Még igazolandó feltevésektől is tartózkodik, az ájjak elmúlt vigasságán pedig nincs mit bánkódnia. 1200 összegyűjtött dal volt előtte a bi-zonyosság, hogy nem az ájjak vigassága múlt el: csak a vallomást tévő öregasszonyé - a fiatalságával együtt. Ez csak jó módszer segítségével derülhetett ki. Var-gyas házaknál, fonóban, utcán, beszélgetés közben vagy a bálon vallomásokat gyűjtött a dalokról. A val-lomásokat egymással és a gyűjtött anyaggal összeve-tette. Ahol a tények mást mondtak, a visszaemléke-zések hitelüket veszítették.

gyűjtött Vargyas Ájban három hónap alatt. De nem ez volt a célja, hiszen a magyar népdalok anyaggyűjtése nagyjából befejeződött. Az anyag stílusrétegeinek szétválasztása megtörtént. Az egyes rétegek származását, a magyar népzenenek más népek zenéjével és a műzenével való kapcsolatát kutatóink már felderítették. Tudjuk tehát, *mi* történt a népzenevel az idők folyamán. Egy fontos kérdésre várunk még feleletet: ez a *mi*, *hogyan* történt? E probléma megoldására vállalkozott tanulmányunk szerzője.

Az eddigi kutatási módszerek alapos felhasználásával fogott hozzá. A néprajz ma azt vallja, hogy a népkultúra megnyilvánulásait nem szabad a nép mindennapi életétől elválasztva szemlélni, hanem csak a falusi élet megbonthatatlan egységében. Magyarán: el kell menni valamelyik faluba, természetesen oda, ahol még van népzenei élet. Hová? A választást megint csak a néprajz szempontjai segíthetik elő: a nyelvhatár peremén levő községet kell választani, mert ott a polgári kultúra hatása kevésbé érezhető; lehetőleg olyant, amelynek szomszédságában nemzetiségi falvak is vannak, hiszen tudott dolog, hogy hazánk idegennyelvű népei a magyar kultúra befolyása alá kerülve, annak mindenkor egy fokkal régebbi állapotát őrzik meg. Viszont nem szabad a kutatónak olyan faluba mennie, ahol csupa jómódú gazda lakik: a szegénység, a legalacsonyabb társadalmi réteg az ősi kultúrának jobb sáfárja, mint a gazdagok. Ilyen és ehhez hasonló megfontolások alapján választotta Vargyas Áj községet Abaúj megyében, a síkság és a hegyek találkozásánál, a tót Falucska, a német Mecenzéf és Szomolnok közelében. Talán nem is tudta, legalább az elején, hogy milyen jól választott. Ájban a cseh megszállás alatt kevés volt az új magyar nóta, ámbár nem egy repült át a határokon. Fel kellett tehát eleveníteni a régieket, azokat, amelyeket csak az öregek tudtak már. (Nem ehhez hasonló jelenség az, hogy a háború után erősen érezhető idegen szellemi „megszállás” következtében a parasztság ősi kultúrájába menekült nem egy jó magyar?) Így gazdag és régies színezetű dallamkészlet, élénk zenei élet várta Ájban a kutatót.

Várta,

de fáradhatatlan utánjárás és számtalan apró fogás alkalmazása, igazán mindenre kiterjedő figyelem nélkül egynéhány érdekes jelenség titok maradt volna előtte. Vargyas azonban mindennek a végére járt. Megvizsgálta a daltanulás módját, annak alkalmait. Nem tudom, nem az egyik legáltalánosabban ismert dalnak, a menyasszonybúcsúztatónak szomorú sorai juttatták-e egy érdekes megállapítására: az áji asszonyok többsége idegenből került a községbe, az áji lányok többnyire más falvakba mentek férjhez. Ritka volt a szerelmi házasság, de annál szebbek a szokások, amelyek körülvették. A menyasszonyért leánycsapat ment szekéren és lányok kísérték el a saját falujából is a férje házába, a „rabságba”. Jó alkalom

volt ez az utazás a dalolásra. Akárcsak maga a lakodalom. 10–20 nóta cserélt ilyenkor gazdát, hiszen az öregek ajkáról is leszakadt a pecsét: sem a kor, sem a tekintélytartás igyekezete nem tiltotta a dalolást, mint máskor. De a „bálozó” legények is hoztak haza és vittek a szomszédba új nótát.

Egy 40 éves áji legény körülbelül 500 dallamot ismert. Az ok: állandóan „házasodik”, azaz a bálókban keres feleséget. A mindennapi élet számtalan lehetőséget nyújt az önkéntelen daltanulásra: a szomszéd falvak határán dolgozgatva, aratóbandákba szegődve, egymást látogatva, a katonaságnál, Amerikában, itthon vásári énekesektől, kántáló cigányasszonyoktól, tanítóktól, leventeoktatótól, mindenkitől dalokat tanulnak az ájiak. A szülők örvendeznek, ha gyermekeik „hangját hallják”. Egy öregasszony kedvesen emlékezik vissza, hogyan tanította énekelni az apja: „Oda állított bennünket sorba, osztán úgy tanított. Csöpp, pirinyó kislán vótam, oj finom kis hangom vót.” A gyerekek gyakran kérlelik szüleiket, a leányok sógor-nőjüket, hogy tanítsák meg őket egy-egy új dalra. Azt aztán barátnővel vagy cimborával jól begyakorolják és nagy büszkén „bemutatják” a fonóban, vagy nyáron végigdalolják vele az utcát. A daltanulásért még anyagi áldozatokat is szívesen hoznak: babbal, liszttel és más földi javakkal fizetnek egy-egy énekes koldusnak vagy cigánynak. Elképzeltetlen mohósággal fordulnak, főleg a legények, az úri osztály dalai felé. Ha megkérdezik őket, azt vallják, hogy szebbek, mint saját dalaik. De azokat mégis szívesebben és többet dalolják. Ha Vargyas a fonóban, az iskolában vagy a házaknál dalolásra kérte fel őket, mindig valami hallgatót akartak bemutatni, mint a legszebbet. De hiába választották maguk, nem tudták. Beesültek. Ösztönük még tiltakozik ellene. A „sebes nótát”, csárdást, azt gyorsan beolvasztják saját dallamaik közé: beleillik a közösségi stílusba. A szövegét gyakran „elbémálják”. Pedig emlékezetük a saját szövegeket jobban őrzi, mint a dallamot. Az idegen szövegnek sokkal kisebb a jelentősége. Ez abból is kitetszik, hogy értelmetlenül éneklük, nem törődnek vele. A dalom kisebb-nagyobb ingadozásait nem is veszik észre. Rosszul hallják, keveset, hamar elfelejtene belőle, „kivágják magukat”, ott, ahol döccen a dallam-vonal: így születnek a variánsok. Csak annak a nótának szövegéhez és dallamához nem mernek nyúlni, amelyet Amerikában Király Ernőtől, vagy itthon műkedvelő előadásokon, esetleg városban a moziban hallottak.

A dalolás valósággal életszükséglet a fiatal korban. A társas érintkezésnek a legjobb alkalmak. Cigánybanda is alakult a faluban magyar legényekből, de elég hamar feloszlott. Nem volt a legények ínyére, hogy pénzért muzsikáljanak, hogy a cimborák „rendeljenek”. Egy alkalommal, midőn két álló óra hosszat húzták velük bosszantásból, hegedűt, bőgőt, cimbalmot otthagya - bicskát rántottak: „Azt hiszitek, cigányok vagyunk?” Pedig elég nyugodt, igen szíves modorú nép az áji. Szeretik azt, aki tud viselkedni. Magasabb civilizációjuk tudatában mondják a tótokról: „oj vadak, oj mogorvák”. Vargyasnak a legjobb tapasztalatai voltak velük. Nem így az egyik tanítóval. Ez, mikor a fél falu az iskolában gyűlt össze, hogy a

„tanár úrnak” énekeljenek, tüsszentő port szórt szét a teremben. Pedig a szomszéd városból kellett hozatnia. Úgy látszik, megérte. Vagy a tanító azt hitte, így szolgálja legjobban azt a falun gyakran hallható jelszót: „Legalább az intelligencia tartson össze!”

Mint mondtuk,

Vargyas 1200 dallamot, köztük 600 mūdalt gyűjtött össze úgy, hogy a legnagyobb részüknél azt is kinyomozta, ki, honnan, mikor és milyen alkalommal hozta őket, divatban voltak-e már, éneklük-e őket más szövegre, vagy a szöveget más dallammal is, vannak-e változataik, milyen az elterjedtségük, melyik korosztály dallamkincséhez tartoznak stb. Száz meg száz

apró problémára kellett figyelnie, gazdaságosan dolgoznia, hiszen e nagy munkára csupán három hónapja volt: ennyire futotta a Magyarságtudományi Intézet ösztöndíjából. Feladatát csak úgy tudta jól elvégezni, hogy minden lépését egy előre megállapított, esetleg a helyszíni követelményeknek megfelelően módosított módszerhez mérte. Éveken át készült munkájára: nem máról holnapra lett a népzene apostola, annak ismerete nélkül. A kutatásnak bizonyos kipróbált elvekkkel indult neki: azok segítségével tudta felfedezni tapasztalatainak igazi értelmét. Úgy cselekedett, mint a geometer, [a geometria tudósa], aki háromszögekről, körökről beszél és azzal, hogy megismeri, szinte újjáteremti a világot. Csak ilyen módszeres eljárással lehetett olyan értékes eredményeket elérni, mint amelyenekre Vargyas jutott.

Doktorátus és Visszhangok

(Vargyas Lajos: Kerítésen kívül. Emlékek életemből. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1993. 117; 119-121.; 124-125.)

Disszertációm megjelent, lehetett doktorálni. Mire aji monográfiám már korrektúrában volt a kezemben, ki-nevezték Viskit Györffy utódának. Kolozsvárról hívták föl a Pázmány-egyetemre. Őt már ismertem személyesen egy Táj- és Népkutató-kirándulásról.

Viski mindjárt átnézte disszertációmát és nagyon meg volt vele elégedve. „Úttörő jelentőségű”, mondotta a maga csöndes, lassú modorában. De stílus tekintetében sokkal igényesebb volt, mint én – és egykor Erdei, aki dicsérte –, és egy sereg javítást írt bele. Sajnos, mindet nem is tudtam átvezetni, mert annyira külön költséget jelentett volna a nyomdában, amire már nem futotta a dékáni alapból. Így is szívtam a fogam, mert a javítások nélkül még pár pengőm maradt volna, amit nem kellett visszafizetni, de az most mind elment a stílusjavításokra. A legtöbb „magyartalanságot” azóta magam is kiírtom írásaimból: de volt néhány javítása, amit akkor már túlhaladottnak tartottam, mint például látnók látnánk helyett, és hasonlók.

Végül megjelent a könyv, s mint saját tulajdonomat átvehettem a 300 példányt. Ötvenet azonnal át kellett adnom a Magyarságtudományi Intézetnek. Nekem ugyanis reklám volt, hogy ráírassuk az Intézet emblémáját a borítóra: ők viszont kikötöttek ezért ennyi példányt maguknak. Ebből később kis összeütkezésem is támadt. Az egykori *Ranschburg* könyvkereskedővel megállapodtam ugyanis, hogy ő lesz könyvem „nagykereskedői bizományosa”, amit szívesen elvállalt avval a kikötéssel, hogy csak ő terjesztheti. Nemsokára jelezte, hogy a Magyarságtudományi Intézet is terjeszti – eladogatja a kikötött példányokat, amit szerintem csak saját embereinek, profesz-

szoroknak és könyvtárának lett volna szabad ingyen szétosztania. Ugyanakkor az egyetemnek is járt minden disszertációból 100 példány, amit aztán az altisztek kilopkodtak, és szintén árusítottak a különböző könyvkereskedéseknek. Akkor ez nemcsak Ranschburgot háborította föl, hanem engem is, de tulajdonképpen szerencse volt. Mert a zsidótörvények miatt, majd a nyilasuralom alatt Ranschburgékat megszüntették, raktárát ki is fosztották, s a még ott levő példányaim megsemmisültek, vagy eltűntek. Így csak azok a darabok kerültek olvasó kezébe, amit addig eladogattak a kereskedőknek. Meg az az 50 példány, amit én osztogattam szét ismerőseimnek. Ez a munkám tehát „könyvritkaság” lett. Magamnak is azok a példányok vannak meg, amit anyámnak és bátyámnak adtam, s haláluk után visszakerültek hozzám.

*

Nem remélt visszhangot váltott ki a tudományos életem túl is [*Aj falu zenei élete* című disszertációm, V. G.]. Helyesebben nagyon is remélt sikert, sőt, mondhatom, nehezen vártam is. Pedig valójában nem is számíthattam rá komolyan az akkori viszonyok közt. Mégis vagy négy-öt újságban és folyóiratban közöltek róla ismertetést. Legnagyobb köztük „Lölköse” volt, aki majdnem egy teljes oldalt írt a Magyar Nemzet egyik vasárnapi számába. A Magyar Nemzet volt akkor az egyetlen németellenes, magyar függetlenséget védő napilap, amelybe az akkori náciellenes értelmiségiek legjobb erői dolgoztak. Így ez számomra nem „egy” ismertetés volt, hanem a legfőbb. Nyilván

Vargyas Lajos bölcsészdoktori oklevele, 1941. december 5.

ennek hatása alatt jött a folytatás: a Nouvelle Revue de Hongrie cikket kért tőlem, amelyben áji eredményeimet kellett összefoglalni népszerű formában [La chanson populaire en Hongrie. La vie musicale d'un village. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1943, XXXVI. (XII.) évfolyam, 68 (janvier-juin) szám, 43-54. Ugyanerről a témáról lásd még: Das Musikleben im ungarischen Dorf und die Methoden seiner Erforschung. *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, 1957, Bd. III. 447-469. V. G.]. Egy finn folyóirat, a Suomalainen Suomi is leközölt egy cikket a magyarországi zenei újjászületésről [Unkarin musiikin kansallinen uudestisyntyminen. *Suomalainen Suomi*, 1942, 4. szám, 211-217. V. G.]; az „Új Élet” „Végvári magyarok a Felvidéken” címmel közölte egy szociográfiai jellegű cikkemet Áj és környéke népéről [lásd alább]. Mindezt betetőzte, hogy az Ungarn íratott velem cikket a 60 éves Kodályról [Zoltán Kodály. *Ungarn*, 1942, 3-12. + 2 melléklet. V. G.].

Igazán meg lehettem elégedve. Pedig az ilyen jellegű munkákról nemigen szoktak megemlékezni máshol, mint szakfolyóiratokban. (Ott viszont csak évekkal később, 45 után jelent meg két ismertetés.)

Én persze azt hittem, valami soha nem volt munkát írtam, amiről mindenkinek tudomást kell szereznie. S ennyiben egyáltalán nem tartottam soknak az ismertetések. Viszont nagyon örültem, mikor Erdei - szerénykedésemet cáfolva - kijelentette, hogy jó a könyvem stílusa. Mert, közben legyen mondva, kétségeim is voltak azért, hogy egyáltalán semmi különös nem hoztam, hiszen mindezt eleve tudni lehetett volna, csak éppen most van bizonyítva adatokkal. Kérdezgettem is állandóan Kovács Ágnes, aki elsőnek olvasta végig még kéziratban, hogy van-e ebben egyáltalán valami új. Persze, a vélemények mindig lelkesen megnyugtatók voltak. Csak én ingadoztam az önkritika és az önbizalom hullámai között. Végül is éppen az a „zenetudomány” hozta meg az egyetem befejezését, amit az egyetem kedvéért hagytam abba, s amiért egykor az egyetemet hagytam el.

Végyári magyarok a Felvidéken

(Vargyas Lajos: Végyári magyarok a Felvidéken. Új Élet, Rozsnyó, 1940. IX. évf. 12. sz. 367-372.)

Népzenei tanulmányutam során jutottam el Ájba, ebbe a hegyek lábánál meghúzódó kis faluba, a nemrég visszakerült Felvidék peremén. Kicsi hely ez a falu, egyike a legkisebbeknek Magyarországon: mindössze 85 ház, lakossága 400 lélek.

Vonzó feladat a társadalom egy ilyen kis sejtjének életébe beleilleszkedni, egy kis, félreeső zugból vizsgálni a nagy egész vérkeringését: mi jut el, hogyan jut el ide a nemzet életéből; hogy küszködik azokkal az erőkkel, folyamatokkal, melyek az egészet érik s melyeket mi csak felülről nagy általánosságban ismerünk; hogy tükrözi a kis csepp az egészet; általában milyen keretek közt folyik az élet az ilyen kis egységekben?

Ez a vidék, a Bódva völgye, Rozsnyó, Torna környéke csupa ilyen kicsi, vagy nem sokkal nagyobb faluból áll, melyek sűrűn ülnek egymás mellett. A kis falvak közt élénk társadalmi érintkezés folyik. A legfontosabb kapocs, amely összefűzi őket, az összeházasodás. Szinte szabály itt a más faluból való házasság, az asszonyok nagy része idegenből kerül a faluba. De néha a férfiak is elmennek vőnek. Érthető tehát, hogy a rokoni kapcsolatok révén is nagy az érintkezés a vidék lakossága között. Maguk a lakodalmak is vidám ünnepi alkalmak a különböző falvak lakosainak a találkozására.

A legények rendszeresen eljárnak a környező falvak multságaira. Vendégbarátság fűz össze távoli falvakban levő családokat. Egy gazdának például a jánoki határban van földje: a munkák idején a szomszéd gazdától szállást kapnak, megvendégelik őket. Ha aztán amazokat viszi az útjuk Ájon keresztül, viszonozzák.

A fonó hagyománya

De a falun belül is élénk a társadalmi élet. Ennek a központja a fiatalság számára a fonó. Az egész vidéken él még a szövés-fonás és vele együtt a fonó hagyománya. Ez pedig nagy szó, ha meggondoljuk, hogy húsz évig abban a cseh államban éltek, melynek legfejlettebb ipara volt a textilipar és közismerten olcsón jutottak szövött holmikhoz. Valószínű, hogy a fonó társadalmi szerepének köszönhette életben ma-

radását, ezt igazolja, hogy ugyancsak nem zárkóztak el a textilipar termékeitől: viselet már nincs, gyári ruhában, fehérneműben járnak, sőt prêmes bőrkabátokat is látni.

Társadalmi élet

A fonón kívül is élénk társadalmi élet folyik a faluban, elsősorban a szomszédok közt. Nemcsak a napi élet ezer apró érintkezésére gondolok, hanem rendszeres összejárásra, látogatásra, a női és férfimunkában való állandó kisegítésekre... A vidékről jött új menyecskétől elvárják, hogy igyekezzenek minél hamarabb ismeretséget kötni a szomszédokkal, templom utáni beszélgetésekben az egész faluval (ti. az asszonyokkal), különben megszólják. Egy lány mesélte menyecske barátnéjáról, hogy milyen kíváncsian várták, milyen lesz az új szomszéd, „kit hoz nekünk?” De a szomszédságon túl is nagy a „falubajárás”. (Ez fogalom: „Hová mész?” - „Faluba.”) Kialakulnak gócpontok, ahová szívesebben járnak az emberek. Ezek olyan kaszinófélék, ahová rendszeresen járnak el téli estéken. 2-3 ilyen ház is van a faluban, mindegyiknek megvan a maga külön kialakult társasága.

Így aztán a különböző helyről való emberek mégis egységes társadalommá olvadnak össze. Viszont az egész környék társadalmi élete ezer finom szállal van összefűzve. És a legfélreesőbb és legkisebb falut is átjárja az egész vidék társadalmi életének egységes árama. Itt nincs Kemse, az önmagába roskadt, élettelen, haldokló falu. Friss, pezsgő életű vidék ez és bizonyítja, hogy kis falvakból álló társadalom is lehet életképes, ha egyébként is van benne életerő.

Két nagy város van ennek a vidéknek távoli szélein: Miskolc és Kassa. Mindkettővel élénk a kapcsolat. Főúttere ennek a Miskolc-Torna-Kassa-i vasút. Ezen jól megfigyelhetjük a két város vonzásterületét. Kassa felől jövet körülbelül Szinig mindig csak kiszállnak, lassan kiürül a vonat. Ezek jönnek haza Kassáról. Itt már elfogy a kassai utas, innen kezdve lassan kezdenek beszállni: mennek Miskolcra. De nemcsak ez a két város osztozik a területen. A barkai, hárskúti völgy falvai Rozsnyó érdekkörébe tartoznak. Áj sok-

kal több szállal volt kötve Mecenzéf-Stósz-Szomolnok német városkákhoz. Ezek Ájból és néhány Ájkörnyéki faluból szerezték be élelmüket. Az áji disznókelendő cikk volt Mecenzéfen. Ha az áji gazdasszonynak pénzre volt szüksége, összeszedett tojást, baromfit és ment át a hegyen Stószra, Mecenzéfre. Az új hárta kettévágta ezt a kapcsolatot. Sínylek is mindkét oldalon.

A kisebbségek, a szlovákok

Nagyobb haszonélvezői az új helyzetnek a falucskai szlovákok. Ők a völgy felső szakaszán, az erdők kelles közepén élnek, az erdő pedig sokkal jobban fizet Magyarországon, mint a föld. Így a falucskai szlovákoknak jobb az anyagi helyzetük, mint az áji magyaroknak. (A falucskaiak görögkatolikusok, tehát elszlovákosodott ruszinok. Ez a példa, hogy egyik nemzetiesség beolvasztja a másikat a régi Magyarország területén, arra int bennünket, hogy az ilyen folyamatoknál ne becsüljük túl az „állami, politikai elnyomás” szerepét. Sokkal inkább a természetes társadalmi erők működnek itt közre.) Az ájiak földművelők, csak mellékesen foglalkoznak fakitermeléssel. A falucskaiak az igazi favágók. Az ájiak szerint már a fűrész hangjáról megismerni, hogy falucskaiak dolgoznak ott. Ezen a téren nem tudják utolérni őket a magyarok. Vonulnak is télen a fával megrakott falucskai szánok hosszú sorban Ájon keresztül Tornára, a vasútállomásra. Csontos marháik erre vannak nevelve: a falucskai ökör a legerősebb a környéken, bírja a nehéz terhet és a hegymászást.

Az egyetlen út, mely összeköti őket a külvilággal, Ájon keresztül visz. Fontos hát számukra a barátság az áji magyarokkal. Ebben nincs is hiány. A két falu lakói az állandó érintkezésben megismerik és megbecsülik egymást. (Van ebben a helyzetben valami szimbolikus az egész magyarságra nézve: a síkságon helyezkedtünk el s magával ezzel a ténnyel biztosítottuk a vezetőserepet elnyomás nélkül is a környező népek közt, bár ezért a helyzetért olyan szenvedéseket kellett kiállnunk, melyek a hegylakókat nem érték. A hivatás kötelez.)

Házigazdát is láttam vendégbaráti viszonyban falucskaiakkal, amint Tornáról jövet betértek hozzánk. Ilyenkor meleg étellel kínáltuk őket. Kölcsönösen dicsérték egymást előttem, ha egyedül voltunk, hogy milyen derék, becsületes ember a másik. A falucskai gyilkost, egy jó gazdát, ki részegen leütötte egy ellenségét, az egész falu megkönnyezte, mikor vitték Ájon keresztül. Mondták nekem, hogy milyen jóra való, kedves ember volt.

A falucskai bálókra meghívják az áji legényeket, nem engednek fizetni nekik, étellel-itallal vendégelik meg őket, nótát húznak nekik, akkor csak áji legény táncolhat, a vendég. Mindenképpen igyekeznek kedvükben járni.

Ez a jó viszony nem jelenti persze, hogy azért ne tudnák a különbségeket is. Hallottam azt is, hogy „olyan furcsa emberek laknak Falucskán”. Faggatásomra aztán kiderült, hogy azért furcsák, mert mogor-

vák, nem olyan beszédeselek, társaságkedvelők, mint a magyarok, nem élnek a társadalmi érintkezés fejlettebb formáival. Az ilyen ítélet azonban csak ritkán bújik elő, az érintkezésben nyoma sincs. Nyugodt, békés együttélés folyik az áji völgyben. Esténként, ha jönnek haza Torna felől a falucskai szánok, áji gyalogosok utolérlik a lomha ökröket, megindul a csendes beszélgetés. Az emberek pár barátságos szót váltanak egymással, mielőtt elválnának, ahogy illik ismerősök között; vagy ha nem sietős, együtt maradnak és Ájig folyik a beszélgetés. Néha egy falucskai helyet csinál a szánon a városinak a takarmányos zsákok tetején és érdeklődik a mecenzéfi bankban, határon túl rekedt pénzének sorsa felől. Ilyenkor világpolitikai ismeretek, közgazdasági érdeklődés mind csak arra jók, hogy segítsenek megfejteni a falucskai pénz sorsát Mecenzéfen. A pesti vendég olyan békés, meleg közösséget érez, aminőt bizonyára nem érezne, ha Áj meg Falucska nem faluk volnának, hacsak az egyik is város volna a kettő közül.

De itt még a népkultúra békeje él, ez nyomja rá bélyegét a vidék életére. Vajon ez az ép paraszti világ, élő népkultúra azt jelenti, hogy itt külső hatásoktól érintetlen, zárt élet folyik, mely régies állapotokat segített megőrizni? Éppen nem így van. Két nagy külső hatás is érte a vidéket, mely kiforgathatta volna eredeti hagyományaikból az embereket: az egyik Amerika, a másik a cseh uralom.

Népvándorlás

Amerika volt az itteni nagy népsűrűség levezetője. Ez a zsúfolt település, a sok apró falu egymás hátán mutatja, milyen nagy sűrűséget idézett elő a török megszállás az ország északi peremén. A szabadon maradt területen megduzzadt a magyarság. Akkor egy századokon át tartó észak felé vándorlás indult meg. Most aztán az összeszorult lakosság lassan ereszkedik az Alföldre. Ezt a százados folyamatot akárhol megfigyelhetjük az Alföld északi peremén, Jászságban, a Nagykunság szélein, sőt egészen Pest alatti falvakban is. Hogy telnek meg hevesi, nógrádi, gömöri bevándorlókkal. Észak húzódik a kisebb sűrűségű dél felé.

Ha ez a folyamat zavartalan lehetett volna, ha ennek a folyamatnak volna köszönhető az a 6 szlovák család Ájban, mely a 20-as évek óta költözött be üresen hagyott telkekre - mint ahogy a török után pusztta Biharba húzódtak a magyarok s azok helyét foglalták el Szilágyban a hegyekről leszálló oláhok, - ha így volna itt is, még nem volna különösebb baj. Természetes, hogy előbb a belső teret kell kitöltenünk, hogy aztán kifelé a széleken is legyen feszítő erőnk. Sajnos, nem így van. A belső teret nem engedték kitölteni, a zsúfolt területek feleslege számára a ritka népességű vidékeken sem volt hely és életlehetőség; mentek hát Amerikába. Az üresen maradt telkek gazdái Amerikában vannak. Erre az egész északi peremvidékre jellemző a nagy kivándorlás. Tőlük délebbre levő vidékek summásai lejárnak az Alföldre, Dunántúlra dolgozni, onnan nincs olyan nagy kivándorlás. Az északi vidéknek nem volt más választása. Ájban alig

van olyan család, ahonnan valaki ne lett volna odakinn, vagy most is ne volna kinn valakije. A legelső időkben mentek már innen: a 80-as évek elején. Így érthető, hogy van olyan fiatal, aki odakünn született s előbb volt amerikai állampolgár, mint magyar. Fiatal, 17-18 éves lányok mentek ki így kalandos utakon, az ismerősök után. (Többnyire útlevél nélkül.) Ott mentek férjhez, természetesen magyarokhoz, mégpedig leginkább földihez. Aki kiment ugyanis, az ismerőseit kereste fel. Azok igazították útba, azok szereztek neki munkát - és kommandáltak egymásnak a házastársat jó hazai szokás szerint. Annyira egymás közt folyt az életük, hogy legtöbbször nem is igen tanultak meg angolul. Magyar dalárdák alakultak tanítók vezetésével - és rettenetes műsorral. Igen jellemző a korcsmai életük. Ott jöttek össze a különböző vidékről való magyarok, tanították egymást nótára, - a nóta volt, úgy látszik, a hazaemlékezés legfőbb és legérzékenyebb módja. Igen sokszor hallottam, hogy „ezt a nótát Amerikában tanultam”. Ha néha - magyarok lévén - verekedésre került a sor, - a földiek: gömöriek, abaújiak összetartottak, nem hagyták egymást. De az otthon emléke mindig ott bujkált közöttük s néha valami hazai hangra kitört belőlük. Egyik öreg énekesem mondott egy érzelgős műdalt: iskolás moralizálással szól egy emberről, akit az amerikai jó szerencse elkerül, de nem okolhat senkit, mert

*„Nem kísért ki a faluból senki kézenfogva,
Sem a jegyző, sem a bíró, sem a falu nyelve.
Hanem az a kutya pénzvágy hozott engem ide.”*

„Mikor én ezt eldanoltam Amerikába, - mondta, - sirtak az emberek, mint a záporosó. Még emlegettek is. Vittek volna házról-házra. Emberek, kiket a mindennapi nyomorúság hajtott ki, hogy összekuporgassanak annyit, amennyivel otthon emberi életet teremhetnek maguknak, a „kutya pénzvágy” hallatára elérzékenyednek, honvágyat éreznek.

A legtöbbször csakugyan szerezni mentek ki, nem letelepedni. Persze, aki aztán fölvergődött magasabb társadalmi szintre, jobb életlehetőséget teremtett magának, azt már kötötte az élete, kint maradt. De a legtöbbször hazajöttek. Áj egész lakossága szinte ilyen hazajött amerikai. (Igaz viszont, hogy volt egy gazda, aki azt mondta, ha nem lányai vannak, kint marad és családját is kivitte volna. Hogy miért éppen lányai miatt nem? Mert „Amerika erkölcsstelen állam” - és elmesélte, hogy elnézték, amint az iskolás lányokat várták a fiúk autóval és mentek a folyóparti fűzesbe.) Tudták a magyarokról ezt a szándékot a többiek is. Szemükre hányták, hogy csak szerezni jönnek ide, viszik ki a pénzt. Ők maguk is mondják: a többiek akármennyit kerestek, az elment ételre, italra, ruhára. Csak a magyarok gyűjtöttek. Küldték és vittek haza a pénzt. A munkaadóknak, munkavezetőknek persze annál inkább megnyerték a tetszését a józan, takarékos magyarok, főleg, mert szorgalmasak, ügyesek voltak, minden munkában feltalálták magukat. Ezt mindegyik egyöntetűen mondja: a munkavezetők kedvencei voltak. „Akár ma visszamehetnének a gyárba” - hallani.

Egy idő múlva aztán hazajönnek. A haza úgy vonzza az embert, mint a mágnes - mondta egy gazda. Kéves jön üres kézzel. (Azt emlegetik, 7 évig volt Amerikában, még sincs semmije.) A falu jobb módja innen származik. Régen - mondták - szegényebb volt a falu. Résziben jártak kaszálni a jánoki, szilasi rétre. Most saját kaszálóik vannak ott. A falu fölött levő erdőt, a Miglinczet, megvették az uradalomtól közbirtokossági alapon. Van, aki megtakarított pénzéből él: takaréketéje van, meg kölcsönbe is kiad és él, mint egy nyugdíjas (bár éppen olyan egyszerűen, mint a többi). Olyan volt Amerika az életükben, mint a pesti házépítések matyó, palóc napszamosainak Pest: munka és pénzszerzési alkalom (csak sokkal több sikerrel). Az ottmaradtakkal élénk az összeköttetés: leveleznek, pénzküldemények jönnek - sőt mennek is! Látogatás is megesik. Nemrég látogatta meg a falut egy kint született és kint élő rokon.

Hazafiatlansággal vádolták őket, sem idebenn, sem odakinn nem segítettek őket. Ők nem tudták, hogy hazafiatlanok. Segítettek magukon, ahogy tudtak, mindenütt igyekeztek magyarul, magyarokkal élni. Közben a fele lehullott, leszakadt a magyarságról, a többi azonban ragaszkodott szülőföldjéhez és az ott honi életformához, hazajött.

Természetesen, ez az életforma kissé átalakult. A viselet eltűnt. Amerika után nem lehetett többé rancos gatyában, borjúsájú ingben, piros lajbiban járni, mint régen. De az élet, a népkultúra társadalmi megnyilvánulásai nem változtak.

Impérium-változás

Nem változtatott ezen a másik idegen hatás sem, mely elvonult a vidék feje fölött, az impérium-változás. (Mint ahogy abban sem volt változás, hogy az emberek csak úgy mentek ki Amerikába, mint azelőtt, sőt még jobban: a cseh állam elősegítette.)

Pedig itt sem hunyták le a szemüket. Nagyon megjegyezték, hogy mindenki csak „pán” volt: a miniszter éppúgy, mint az őrmester, vagy a gazda. Megfigyelték a katonáskodás alatt a csehországi mintagazdálkodást, rendezett erdőket, patakokat (csak a nők agyondolgoztatását kifogásolták). A nyolcosztályú iskolát is nagyon helyeselték. „Mivelt népek voltak” - hallottam egyre. Az olcsó iparcikkkel itt éltek bátran: a legtöbb gazda vetőgéppel dolgozik (de kézimalmos őrölt zsámiskát-puliszkát eszik).

Mindamellett érezték mindenütt a hátrányt, mely magyarságukért érte őket. A magyarpárti titkár, aki csak éjjel, esőben, sötétben bujkálva jöhetett ki emberéhez, a különféle zaklatások, mik adó- és más hatóságok részéről érték őket, az elfogatások semmiségükért, a telepítések, egyes telepések durva bánásmódja a magyar munkásokkal (főleg az értelmiségieké) állandóan ébren tartották bennük az érzést, hogy idegen uralom alatt vannak. S talán, ha ez nem így történt volna, sikerül őket a cseh állam számára megnyerni.

Bár így sem volt egységes a nemzeti ellenállás. A cseheknek anyagi előnyök ígéretével sikerült „megosztani” a falut. Egypár nagygazda, aki minden téren szembeállítja érdekeit a község érdekével, az agrárpárt tagja volt, így próbáltak nagyobb hatalomhoz, anyagi előnyökhöz jutni. A napszámosok, felvégi szegénység a cigányokkal együtt a demokrata pártba tömörült. Egyedül a középréteg, a kisebb-nagyobb gazdák álltak ki egységesen a magyar párt mellett. Ez persze nem azt jelenti, hogy a magyarban nincs nemzeti érzés, mert amazokban is van, csak épp anyagi viszonyok miatt megtagadják. És itt nagy tanulság, hogy a két szélsőség, a nagy gazdagság és a nagy szegénység az, amely megingat. Sem az egyik, sem a másik nem kedvez a nemzeti idealizmusnak. Természetesen az utóbbi megérthetőbb.

Cigányok is vannak a faluban

Érdekes a cigányok szerepe. Semmit sem dolgoznak, nyáron csak akad valami könnyebb pénzszerzés, amiből megélnek, télen aztán naponta végigkoldulják a falut. Ez a cigányasszonyok rendszeres délelőtti foglalkozása. A magyarok ezt az állapotot valami olyan nyugalommal veszik, hogy ez így van, hát így kell lenni. Ritkán látni visszautasítást, ha mást nem is, egy darab kenyeret mindig sikerül kikunyerálni.

Ennek ellenére a cseheknél mindnek választójoga volt és segítségükkel majdnem demokrata bíró került a község élére. Mondták is a magyarok, hogy „most ellenünk vagytok, de télen aztán kihözöttök kérti?” Persze azért cigány, hogy ilyesmire ne hallgasson. Télre aztán a magyarok ugyanúgy adtak, mint addig. Egyáltalán feltűnő, hogy velük szemben is olyan az érintkezés módja, mint akárki mással. A cigányok is ugyanúgy tegeznek a parasztasszonyokat, olyan módon beszélnek velük, mintha látogatóban volnának. Csak mikor megkapják a kenyeret, vagy ha nagyon kötődnek velük, akkor derül ki a tulajdonképeni helyzet. Más jelekből és véleménynyilvánításokból kell megtudni, hogy azért lenézik őket. Mégpedig azért, mert nem dolgoznak és mert piszkosak. Nem azért, mert cigányok. Azt az egy cigányt, aki rendszeresen dolgozik és rendes, tiszta háza van, megbecsülik. Mondták is nekem, hogy oda nyugodtan mehetek, „az nem olyan cigány, mint a többi, dolgozik rendszeresen, min akármelyik paraszt”. Akkor pedig már olyan „nemzetiség”, mint akár a szlovák, tehát ugyanaz a különbséget nem ismerő bánásmód jár ki neki, mint akár egy magyarnak, szlováknak.

Nemzeti közömbösség?

Ne gondoljuk azért, hogy ez a szellem nemzeti közömbösségből fakad. Egy asszony mondta nagy naivul, hogy ő azt gondolta „most már (ti. a visszacsatolás után) mindenki magyarul fog beszélni, ő pedig mennyi szlovák szót hall a vasúton Szeszta körül”. Az egyik öreg énekesem pedig, mikor vittük föl Pestre, egyszer csak odafordul hozzám: „De úgy-e, ott már

nem hallani más beszédet, mint magyart?” Mikor aztán elmondtam, hogy Pest környékén is vannak sváb és szlovák falvak, nagyon csodálkozott. Ők ott a magyarság szélén nyugodtan éltek a nemzetiségek közötti életet, de képzeletükben az igazi azért csak a tiszta magyarság volt. Az ország közepén az ország fővárosa, ott már csak színmagyar lehet az élet!

Ilyen tudattal nehéz volt beleszokni a kisebbségi helyzetbe. (Le merem írni, hogy nemzeti tudat és hogy ilyen elvont dolgok is szerepet játszanak életükben.) Azért volt oly nagy öröm a visszacsatolás és ez a fele nem múlik el a viszonyok és visszasságok közt sem. Már a válság kezdetén, a mozgósításkor elkapta őket a szabadulás szele és attól fogva nem bírtak velük. A tiszték nem is mertek este a korcsmák tájékára menni, ahol a magyarok mulattak. (Ez különben addig is majdnem így volt, katonaság, csendőrség nem igen bírt velük. A csehek valami félelemmel vegyes büszkeséggel néztek rájuk, ahogy a kispolgár szemléli a temperamentumot.)

A visszacsatolás után

A visszacsatolás öröme jellemző az a rengeteg katonanóta, amit akkor és azóta tanultak. „Most már csak a vadászokat lessük” - hogy új nótát tanuljanak, mondták a lányok. A gyerekek állandó farsangban éltek: „Ezek egy hétig csak táncoltak” - mondta egy asszony. De nemcsak a nóta jött. A bevonulás után azonnal megjelent az asztalokon a Szabad Szó. Kérdeztem, honnan ismerték. Még a háború előtti időkből a Mezőfi-félet. A visszacsatolás után első dolguk volt, hogy megrendelték.

Láthatjuk, ennek a népnek a látóköre nem végződik a szomszéd falu határán, s ha világlátottság és igényesség mellett is sok tekintetben megmaradt a hagyományos életformában, annak bizonyára oka van: a népkultúra érzelmi gazdagsága. Mindenesetre igen szerencsés keverék az, amit az itteni élet mutat és tanulságul szolgálhat országépítő tervek számára is.

Egy kis falu ablakán át a nép, nemzet, nemzetiesség mennyi problémájába pillanthatunk be, mennyi kérdés és tanulság. Reméljük, legnagyobb kérdéseinkre mind a nép fogja megadni a feleletet.

Vargyas Gábor: Vargyas Lajos és Áj falu. Egy kapcsolat története 1.

Idáig tartanak Vargyas Lajos áji visszaemlékezései és a hozzájuk kapcsolódó dokumentumok. És hogy a Vargyas család számára mit jelentett Áj? Arra csak néhány emléktöredékekkel próbálok meg válaszolni. Édesapám és az ájfalusiak, különösképp Rácz Ferenc és családja között a kapcsolat soha nem szűnt meg. Akkor még telefonálni nem nagyon lehetett külföldre, főleg nem egy kis határon túli faluba, így a kapcsolatot levélben, illetve ritka, ám annál nagyobb örömet adó személyes látogatások során tartották. Ahogy az ilyenkor szokásos, a kapcsolatok kisebb-nagyobb szünetekkel, meg-megújulva, hol lendületet véve, hol némileg ellanyhulva, évtizedeket íveltek át. Gyermekkoromból különösképp egy emlék merül fel bennem. Az 1960-as években járhattunk,

Családi kiránduláson Ájban. Balról jobbra: Vargyas Zoltán, Rácz Elemér, Vargyas Lajos, Rácz Ferenc, Vargyas Lajosné, Sztupák Gyula. Ülnek: ifj. Rácz Árpád és ifj. Sztupák Gyula. Vargyas Gábor felvétele, 1980.

tizenegynehány éves lehettem. A Bimbó úti lakásba néhány napra „falusi” vendégek érkeztek. Akkor még Ájnak hírét sem hallottam, és azt sem tudtam,

Csoportkép Rácz Ferencék házában. Hátsó sor, balról jobbra: Rácz Elemér, Vargyas Lajos, Vargyas Zoltán, Matesz Lajos. Középső sor, balról jobbra: Rácz Ferenc, Rácz Ferencné, Rácz Júlia, Rácz Edit. Első sor: Márta Alica, Vargyas Lajosné, Márta Julika és Márta Gyöngyi, Rácz Ferenc unokái. Vargyas Gábor felvétele, 1980.

Látogatóban a Rácz családnál. Balról jobbra: Szabó Lajosné Farkas Erzsébet, Rácz Edit, Rácz Elemér, Vargyas Lajosné. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

hogy mi az a palóc tájszólás. Csak arra emlékszem, hogy egy nagydarab, ízesen beszélő, kedves bácsi különös ajándékot hozott nekünk: valami hosszú, selymes, fehér színű növényet, ami az ablakon belibbenő szellőre különös módon táncolt a nádudvari feketeke-rámia vázában - árvalányhajat! Hosszú évekig, évtizedekig őriztük, amire annyira elkopott és megsárgult, hogy már porfogónak sem volt jó. Akkor kidobtuk. Azóta már tudom, hogy ez Ájnak és környékének, a szádelői völgynek szigorúan védett növényritkasága, ami persze akkoriban még legfeljebb falusi kuriózum-számba ment. Feri bácsi már akkor azzal csalogatott hozzájuk, hogy majd elmegyünk ürgét önteni! Mert abból annyi, de annyi van Ájban, a tornai vár alatti me-zőn, hogy egy délután akár egy tucatot is foghatunk. Aztán elbúcsúztak, hazamentek. Mi gyermekek talán el is felejtettük az egészet. Az ürgék azóta védett ál-latokká váltak...

Áj falu főutcája, a háttérben az „Isten kocikja” (kuckója). Vargyas Gábor felvétele, 1982.

Családi piknik Rácz Ferencék kertjében. Balról jobbra: Márta Gyöngyi, Rácz Edit, Matesz Lajosné Hajdú Erzsébet, Rácz Ferencné Szabó Erzsébet, Vargyas Lajosné, Rácz Ferenc. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

Amikor az 1970-es évek közepén szüleimnek autója lett, a kapcsolatok ismét felélénkültek. Egyre többször, egyre többen mentünk oda. A festői tájban, a szűk szurdokvölgyben megbúvó kicsiny falu, ahol a falu fölötti meredek sziklaszirtre, az „Isten kocikjá-

Ifjabb Rácz Árpád és Vargyas Bálint a birkanyájánál. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

Vargyas Bálint „nyári fontos” almával a kezében. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

ba” (= kuckójába) - ahonnan csodálatos kilátás nyílik a tornai várra és a szádelői völgyre - felhallatszik a kakaskukorékolás meg az egymásnak köszönő emberek hangja, ahol szinte mindenki ismerős és „rokon”, ahol egykor kötelező egyetemi olvasmányom - *édesapám műve* - az *Áj falu zenei élete* elevenedik meg és válik élő valósággá - maga lett a paradicsom számomra! Számomra, frissen végzett néprajzhallgató számára - noha soha nem voltak romantikus illúzióim a népi kultúrával kapcsolatban - Áj akarva-akaratlan mégis azt a különös vonzerővel bíró, „hagyományos népi” kultúrát képviselte és képviseli ma is, ami talán sohasem létezett, legfeljebb a mi képzeletünkben, és ami ha volt is, a mi időnkre akkor már itthon menthetetlenül a múlté volt - ám ahol otthon érezzük magunkat.

A 80-as évek elején aztán először néhány éves kisfiamat is elvittük magunkkal Ájba. Még szinte meg se érkeztünk, Bálint máris eltűnt a ház előtti gyümölcsöskertben. Csillogó szemmel „ette be” magát a szőlőbe, majd nem sokkal később - huncutul mosolyogva: „ide nézz, apukám, mekkora!” - fél gyermekfejnyi

Kirándulás a hegyre. Balról jobbra: Rácz Edit, Rácz Ferenc, ifj. Rácz Árpád, mögötte Rácz (ma Wesser) Zsuzsa, Vargyas Bálint, Vargyas Lajos, Vargyas Lajosné. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

nagyságú „nyári fontos” (azaz 1 font, fél kiló) almával a kezében került elő! Amikor pedig felmentünk a tetőre, hogy megnézzük a birkanyáját, elképedve látta, hogy miből is lesz a „kostök” dohányzacskó... Később disznóölésen jártunk, majd „csak úgy”, látogatásban. Akkor már az egész család, szüleim, az öcsém, a feleségem meg a kislányom is. Téli hajnalokon vajás pálinkát ittunk (ezt Feri bácsi valami szovjet gulágot járt hadifogolytól tanulta: vajon pirított, karamellizált cukorra öntik rá a pálinkát, és úgy forrón isszák - fenséges!), nyáron gombát szedtünk, máskor mogyorót vagy somot gyűjtöttünk (egy másik áji specialitás: sombefőtt és sompálinka!), vadpörköltöt ettünk. Néhány évtized múltán aztán sajnos már temetésre is mentünk, majd onnan is jöttek ugyanemiatt... Áj mindezt együtt jelenti a számomra és az egész Vargyas család számára - azt a (szó szoros értelmében) sírig tartó „emberi kapcsolatot”, amiről édesapám a televíziós interjúban beszélt, s amit egykor volt tudományos munkájának köszönhetünk.

Mogyorószedés a hegyen. Balról jobbra: Rácz Ferenc, Rácz Edit, Vargyas Lajosné, Rácz Ferencné. Vargyas Gábor felvétele, 1982.

Vargyas Gábor: Hogyan lett *Áj falu zenei életéből Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940.*

Az 1941-ben megjelent *Áj falui zenei élete* című disszertáció végül is terjedelmi és anyagi okok miatt csak a disszertáció *tanulmány* részét tartalmazta, 80 kottapéldával, mintegy illusztrációként. A majdnem 1200 dallamot tartalmazó *zenei anyag* kiadására az idők folyamán - a lehetőségek függvényében - lépésenként került sor. Legelsőként betlehemes anyaga jelent meg a *Népzene Tára II. (Jeles napok)* kötetében (Akadémiai Kiadó, 1953). Ezt közel egy évtized múltán a Néprajzi Múzeum csak szűk szakmai körök számára hozzáférhető rotaprintes sorozatában, a „Néprajzi Közleményekben” közreadott régi és új stílusú dallamanyag követte. A publikálást - az akkor és azóta is - megszokott értékelvű (esztétikai, ritkassági stb.) szempontok diktálták. Először az *Áj falu zene anyaga - Régi népdalok*. (Néprajzi Közlemények V. 2. 1960.) közzétételére került sor. Ezt követték két részletben az új stílusú népdalok: *Áj falu zene anyaga - Új népdalok. I.* (Néprajzi Közlemények VI. 3-4. 1961); és *Áj falu zene anyaga - Új népdalok. II.* (Néprajzi Közlemények VIII. 1. 1963.) Am Vargyas Lajoson kívül álló okok miatt 60 évig nem kerülhetett sor a zenei anyag közel felét (517 darab) kitevő népies műdalok, ún. „magyarnóták” publikálására, és ezzel az áji zeneszociológiai felmérés teljessé tételére.

Az áji kötetek szakmai visszhangját itt most csak egy Lajtha levéllel illusztráljuk. A levélre Vargyas Lajos utólag, kérdőjellel, az 1961-es dátumot írta, ami azt jelenti, hogy az új stílust tartalmazó I. kötetet megjelenése után küldhette el a Budapesten élő Lajthának.

1961?
Kedves Lajos fiam,
Igen köszönöm két új publikációd-
dat, melyeket Avasi Béla volt oly
szíves elhozni nékem.
Sajnálom hogy az egész áji anyag
nem a tanulmányal együtt jelenik meg
egy szép kötetben - de így részleteiben
is érdekes, különösképp hisz ha a 3 külön
tanulmányt egymásmellette fogjuk tenni
mégis csak meg lesz a kötet.
A ballada tanulmányt hamarosan elolvasom
s majd beszélgetünk róla.
Figyelmedet még egyszer köszöni régi híved
Lajtha László

Lajtha László levele Vargyas Lajoshoz az *Áj falu zenei anyaga I. és II. kötet*inek (1960 és 1961) kézhez vétele után. 1961 (?)

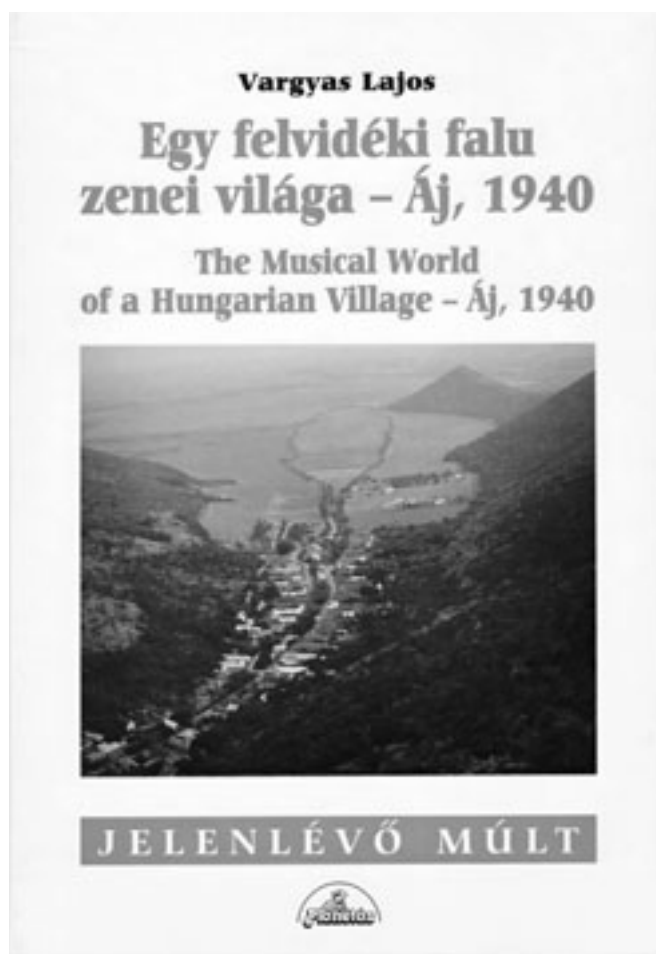
Kedves Lajos fiam,
Igen köszönöm két új publikációd-
dat, melyeket Avasi Béla volt oly
szíves elhozni nékem.
Sajnálom hogy az egész áji anyag nem a tanul-
mánnyal együtt jelenik meg egy szép kötetben -
de így részleteiben is érdekes, különösképp hisz ha
a 3 külön tanulmányt egymásmellette fogjuk tenni
mégis csak meg lesz a kötet.

A ballada tanulmányt hamarosan elolvasom s
majd beszélgetünk róla.

Figyelmedet még egyszer köszöni régi híved

Lajtha László

[Nem tudni, Lajtha Vargyas Lajos melyik balladatanulmányára utal. Ha a levél utólagos dátumozása helyes, tehát valóban 1961-ben íródott, akkorra Vargyas négy egymást követő nagy balladatanulmányából már hármat közreadott: Kutatások a népballada középkori történetében. I. Francia eredetű réteg balladáinkban. (*Ethnographia*, 1961, LXXI. évf. 2-3 sz.:163-276.); Kutatások a népballada középkori történetében. II. A honfoglaláskori hősi epika továbbélése balladáinkban. (*Ethnographia*, 1961, LXXI. évf. 4. sz.:479-523.);

A teljes zenei anyagot tartalmazó új kiadás címlapja.

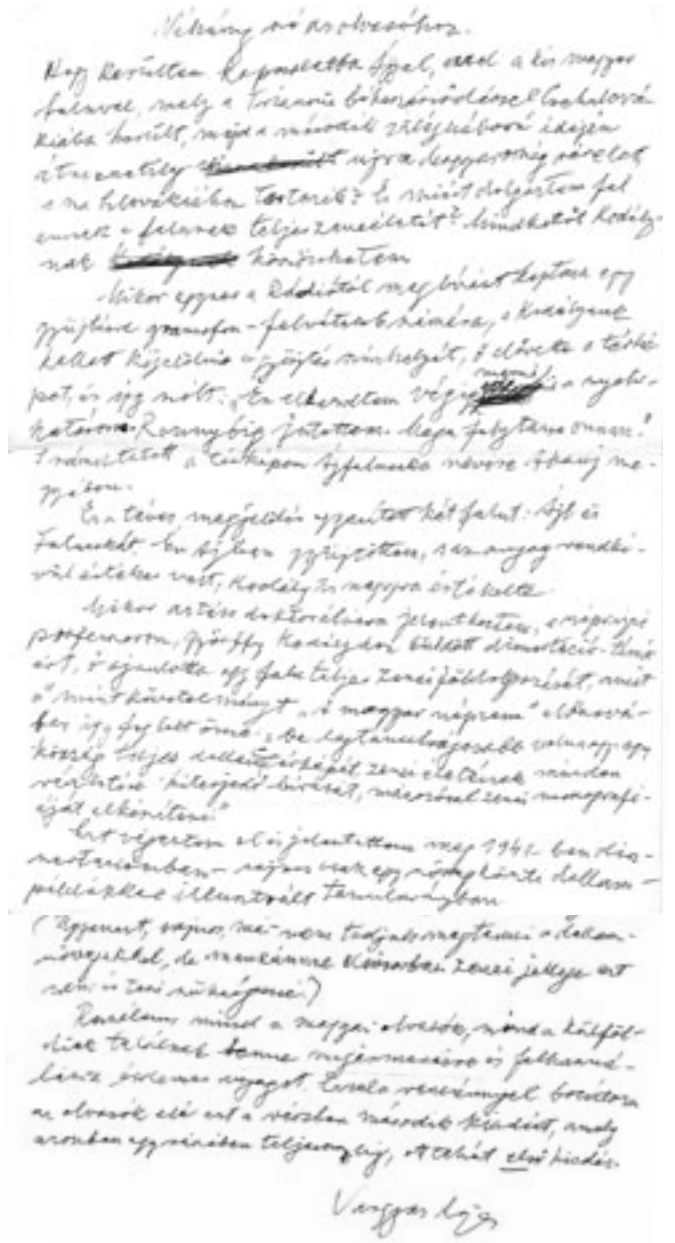
A könyvet kísérő Áj falui CD-lemez borítója.

Kutatások a népballada középkori történetében. III. A „Közümes Kelemen” eredete. (*Néprajzi Értesítő*, 1959, XLI. évf.:5-73.) E cikkekből született meg később Vargyas Lajos angol nyelvű balladakötete, a *Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad*. (Bp, Akadémiai Kiadó, 1967.) címmel. V. G.]

Lajtha levele ugyanazt a problémát veti fel, ami édesapámat hatvan éven keresztül nem szűnt meg foglalkoztatni: az egész áji anyag méltó keretekben, egy kötetben való publikálását! Amikor nyolcvanegy-néhányadik születésnapján beszélgetés közben feltettem a kérdést neki, hogy „mit szeretne még megélni; mi az, amit még meg kívánna valósítani az életében?”, elgondolkodott, majd kis idő múlva megfontoltan, nyugodtan így válaszolt: „talán az áji anyag teljes közzétételét”.

Ez a mondat indította el az 1990-es évek vége felé azt a sziszifuszi munkát, amelynek véghezvitelét immár nem - időközben agyvérzésen keresztül esett - édesapám, hanem egyik kedves tanítványa, kollégája, Bereczky János vállalta magára: az Áj falui gyűjtés új, revideált, teljes, tehát most már a „magyarnótákat” is tartalmazó, kétnyelvű (magyar és angol) kiadását. János minden más munkáját félretéve közel 2 évig dolgozott a kötetben. Olykor szinte valóságos hieroglifa-fejtésre kényszerült: az egykor ceruzával írt, bonyolult jelzésrendszerű jegyzetek (egy-egy lejegyzett dallam mellé Vargyas az összes énekes által énekelt összes variációt, eltérést feljegyezte ugyanarra a cédulára!) már elhalványultak, alig olvashatóak voltak. Ezeket Bereczky János mind kibogozta, feloldotta, továbbá számos nagyszerű ötlettel, mutatóval gazdagította a kötet koncepcióját. (A legszerencsésebb ötlet talán az „énekesek mutatója” volt, amelynek köszönhetően a falu lakosai egyenként ki tudták keresni a szívükhöz legközelebb eső énekesek - édesapjuk, rokonuk, keresztkomájuk stb. - által egykor énekelt dalokat. Ennek a mutatónak köszönhetően csak a faluban több mint száz kötetet adtak el a borsos árú kiadványból!)

A könyv 2000-ben, éppen 60 évvel Vargyas eredeti terepmunkája után, 86. születésnapjára je-

„Néhány szó az olvasóhoz”. Az áji könyv új kiadásához Vargyas Lajos által írt előző kézírata.

lent meg, a Planétás Kiadó „Jelenlévő múlt” sorozatában, Bereczky János szerkesztésében. Az 1120 oldalas (!) könyvvel egy időben *Ájfalusi utca, végig bazsarózsa... Egy felvidéki falu dalai 1939-40-ben és 1999-ben* címmel CD album is készült a Fono Records kiadásában. Ez a lemez Vargyas Lajos egykori, illetve Bereczky János, Németh István és Vargyas Gábor 1999-es gyűjtéséből tartalmaz áji dalokat. A könyv szerkesztésekor Bereczky János nagy segítséget kapott a Népzene kutató Osztály munkatársaitól, Vargyas legközvetlenebb tanítványi és baráti körétől: Domokos Máriától, Paksa Katalintól, Rudasné Bajcsay Mártától. Önzetlen munkájáért/munkájukért Vargyas Lajos és az egész magyar és nemzetközi tudományosság örök hálával tartozik neki(k)! A kötet magyar és nemzetközi jelentőségét nem szükséges külön részletezni. Az alábbi két dokumentum, mindkettő Bereczky János írása (az egyik a könyv budapesti, a másik Áj falui bemutatójára készült) mindenél jobban megteszi azt.

Vargyas Lajos és áji monográfiája

(Bereczky János: Vargyas Lajos és áji monográfiája. Elhangzott a könyv és a hozzá kapcsolódó CD bemutatóján 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában.)

A világon egyedülálló mű születését jöttünk egybe megünnepelni. Azaz születni megszületett már 1940-ben. Hanem jöttünk ünnepelni, hogy végre, éppen hatvan év múltán meg is jelent.

Mi minden is történt ebben a mi országunkban ez alatt a hatvan év alatt, 1940-től 2000-ig! Könyvünk sorsa egyenes függvénye volt ezeknek a történéseknek, ugyanakkor jól *tükrözi* is azokat. Erre alább kicsit részletesebben vissza fogunk még térni.

A könyv címe: *Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940*. Angolul - kétnyelvű kiadásról van ugyanis szó - még tágabb: Egy magyar falu zenei világa. Felvidéki falu annyi van! Magyar falu még több. Miért éppen Áj?

Ez is - mint annyi jó dolog ebben az országban - Kodály géniuszának intuíciójából veszi eredetét.

1938-ban a Magyar Rádió megindította a Pátria-lemezsorozat felvételeit. A lemezsorozat célja a legszebb, legértékesebb népzenei anyag megörökítése volt, hagyományos paraszti énekesektől és a kor legmagasabb technikai színvonalán. Mivel azonban ezt a technikát abban az időben még nem lehetett az énekesekhez falura levinni, amazokat kellett emehhez (vagyis a Rádió stúdiójába) fölhozni.

Magukat a felvételeket szakmailag egy lehető legmagasabb szintű bizottság vezette: Bartók, Kodály, Lajtha. Ám a megfelelő énekesek felkutatásába belevonták a fiatal, kezdő néprajzosokat: menjenek el ők egy-egy kijelölt helyre, találják meg ott tehetőségük szerint a legjobb és leghitelesebb dalosokat és készítsenek velük fonográf felvételeket. Ezeket a fonográf felvételeket aztán a bizottság valamelyik tagja meghallgatta, és azok alapján döntött: kit érdemes fölhozatni, mit érdemes majd attól lemezre venni.

Ilyen fiatal, kezdő néprajzos volt akkoriban Vargyas Lajos is, az egyetemi Néprajzi Intézet húszegynéhány éves, fizetés nélküli gyakornoka. Kodály javaslatára a Rádió őt is kiküldte egy ilyen útra. Kodályra bízták azt is, hogy jelölje ki: hová menjen. Kodály hát hívatta Vargyast, elővette a térképet és így szólt: „Én elkezdtem végigmenni a magyar-tót nyelvhatáron. Pozsonytól Rozsnyóig jutottam. Maga folytassa onnan!” És a térképen böngészve rámutatott Rozsnyótól kicsit keletre Áj nevére.

Így jutott el Vargyas Lajos 1939 decemberében Ájba, és így vett ott föl húsz fonográf hengerre mintegy hatvan dalt. „Szép anyag gyűlt össze - írta erről az útból visszaemlékezéseiben. - Jöttek öregek is régi stílusú dalokkal, a lányok újakkal, de szép, hagyományos énekmóddal és szövegmondással.”

Az áji énekesekből végül is kettőt, két idős férfit hozattak föl a következő tavaszon a Rádió stúdiójába. Velük két lemeznyi felvétel készült. A Pátria-sorozat 72-es és 73-as száma tehát áji anyagot tartalmaz.

Mindezzel nem adott azonban még meg Áj a magyar népzene tudományának és általában is a dalszerető közönségnek mindent, amit adni tudott. A nagya csak ezután következett!

Kodály fölvetette Vargyasnak, hogy nem lenne-e kedve doktori disszertációnak feldolgozni a falu *teljes* zenei életét, Ájról egy népzenei falumonográfiát készíteni. Mindig jó dolgok születtek a lángész és az ifjúság - a tettvágyó ifjúság - egymásra találásából. Így történt az ezúttal is. Vargyas elvállalta a feladatot, és 1940 telén és tavaszán hónapokat töltött Ájban.

Akkor láthatta csak igazán, a falu életébe elvegyülve, mennyire daloló falu Áj, az életet hogy átjárja benne a zene! Az időben még három fonó volt a négyszáz lelkes kis faluban: az iskolából éppen kikerült lányoknak a Kis fonó, a 16-18 éveseknek a Középső fonó, a 20-22 éveseknek a Nagy fonó. De a dal nem csak ezekben folyt. Folyt a mezőn, még inkább folyt a mezőről hazajövet. „Csak úgy csengett tőle az ódal!” - ahogy ők mondták. Vasárnaponként kiültek a lányok a ház elé, barátnők, szomszédok egy csoportba, a szemközti ház elé más csoport, és hangzott a nótta. Más lányok, legények összefogózva sétáltak a falu hosszában s úgy daloltak. Férfiak kocsmázása, asszonyok közös szekerezése, gyermekek játéka nem nélkülözhetette az énekszót. Télen ott voltak a bálók, a különböző énekes szokások: betlehemezés, kántálás, újesztendő-köszöntés. Farsang után megint csendesebb lett a dalolás, szerepét átvette inkább az ún. „ének”: a katolikus lányok kiültek délutánonként a kereszt alá és az esti harangszóig böjti énekeket énekeltek...

Vargyas mindezt hónapokon keresztül figyelte és jegyezte: kottázta a dalokat, fölírta a velük kapcsolatos megjegyzéseket, észrevételeket. Így gyűlt össze az a maga nemében páratlan áji népzenei gyűjtemény, amely most itt kezünkben van, s amely most ennek a könyvnek a formájában minden érdeklődő és minden kutató számára hozzáférhetővé vált.

Két nagy részből áll ez a gyűjtemény, illetve ez a könyv. Egyik része kb. 1200 dal: népdal, illetve népies dal. Már maga ez az 1200 is horribilis szám. Valóban *minden*, amit csak egy falu lakossága tudhatott akár közösen, akár csak külön-külön. Hanem ez az 1200 dal sem úgy van lejegyezve, ahogy azt mi népzene gyűjtők általában tesszük. Vagyis hogy kiszállunk egy faluba, ott keresünk egy jó dalost, s attól aztán igyekszünk minél több nótát magnetofonra venni vagy lekottázni. Mert szép, szép ez, de ily módon ezeknek a nótáknak csak egy egyszeri, esetleges alakját örökítettük vagy mentettük meg. A népdal pedig, amíg él, változik, variálódik. Ugyanaz az énekes legközelebb már kicsit másként fogja eldalolni. Nem azért, mintha rossz lenne az emlékeze-

J E G Y Z Ö K Ö N Y V .

Az 1940. május 21. Áj / Abauj-Torna vm./ községbeli népzenei gramofonlemez felvételek jegyzőkönyve.

Előadók: Andó György 65 éves
Hajdu Lajos 75 éves

Felvételi szám: 707. kidolgozandó, tartalék nincs.

F.73.A. a/ Az kardomnak markolatja ezüstből
b/ Mikor vót akkor vót
c/ Csörög-csattog a vasajtó
Hajdu Lajos.

Felvételi szám: 708, Kidolgozandó, tartalék nincs.

F.73.B. a/ Édesanyám sok szép szava
c/ Fényes csillag jaj de sokat utazol
b/ Lóra csikós, lóra
Andó György.

Felvételi szám: 709. Kidolgozandó, tartalék nincs.

F.72.A. a/ Mikor katonává lettem
b/ Erdő, erdő a bakonyi erdő
c/ Két hete már avagy három
Hajdu Lajos.

Felvételi szám: 701. Kidolgozandó, tartalék nincsen.

F.72.B. Esik eső jaj de szépen csepereg
Hajdu Lajos.

A Rádióba felhozott áji énekesek „Pátria” gramofonlemez felvételeinek jegyzőkönyve. 1940. május 21.

te, de mert a népdalnak egy falun belül nincs soha egyetlen, kijegecesedett alakja, hanem számos pontján mind a szövegnek, mind a dallamnak több alak, több megvalósítási lehetőség él egyszerre, melyek közül az énekes minden egyes alkalommal szabadon és kedve szerint válogathat.

Nehezen érti meg ezt az olyan ember, aki a népdalokat - mondjuk - kiadványokból ismeri, s azokban lát mindig egy változhatatlan alakot. Ám aki megérti, az megérti azt is, hogy tehát tulajdonképpen bármely dalt a maga igazi valóságában csak úgy ismerhetünk meg, ha azt egy faluban nem

csupán egy embertől gyűjtjük föl. És ezt tette Vargyas Lajos Ájban! Az 1200 dal legnagyobb részét - mert persze voltak dalok, melyeket csak egy-egy személy ismert -, de a legnagyobb részt két-három-öt-tíz, nem ritkán húsz énekestől is meghallgatta és mindig gondosan följegyezte: ki, mit, hol és mennyiben változtatott rajta a többiekhez képest. Így rajzolódhat ki előttünk egy falu *teljes* zenei anyaga, még hozzá úgy, ahogy az élt, vagyis variálódási lehetőségeivel és határaival együtt!

És ez még mindig csak az egyik fele az áji gyűjteménynek, illetve e könyvnek. Másik fele az a gazdag megfigyelés- és észrevételanyag, amelyet Vargyas a dalok kottázásával párhuzamosan papírra vetett. Részben elleste és azonnal följegyezte az emberek spontán megjegyzéseit, részben céltudatosan kifaggatta őket mindenről, ami a dalokkal s a dalolással kapcsolatos. Mit tartanak szépnek és miért? Mi az, amit szívesen dalolnak s mi az, amit csak ismernek? Hogyan tanulják meg: csak úgy rájuk ragad-e vagy tudatosan, szándékosan? Csak egymástól tanulnak-e vagy az öregektől is? Ha az öregektől, akkor inkább szüleik vagy nagyszüleik nemzedékétől? Mi a szerepe a dalterjedésben a katonáskodásnak, más faluból való házasodásnak, amerikázásnak, ún. magasabb kultúrának? Vannak-e különleges dal tudású egyéniségek, sajátos modorú dalosok? Azokról mi a többiek véleménye? Egyáltalán kinek, mikor, hol illik vagy nem illik dalolnia? Van-e különbség hangszínen, hangmagasságban, tempóban, ritmusban az egyéni éneklés és a közös éneklés között? Van-e különbség korosztályok, vagy férfiak és nők, vagy reformátusok és katolikusok dalkincse között? A variálás mennyire tudatos és mennyire ösztönös?

Nem folytatom. Ennyiből is meg lehet legalább érezni, mily sok érdekfeszítő vonása, kérdése van egy falu zenei életének magukon a puszta dalokon túl. Vargyas Lajos mindezt, illetve ennek sokszoro-

Az áji könyv bemutatója 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. Az áji népdalkör énekel. Első sor, balról jobbra: Cservevényi Éva, Sztupák Irén, Kalász Valéria, Horka Irén, Bojszko Márta. Hátsó sor: Bojszko Bálint. Fotó: Winter Erzsébet.

Az áji könyv bemutatója, 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. Balról jobbra: László Sándor (Fonó Records), Lelkes Lajos (Planétás Kiadó), Vargyas Lajos, Hoppál Mihály (Európai Folklór Intézet) és Vargyas Gábor. Fotó: Winter Erzsébet.

sát *számba vette* Ájban 1940-ben, s minderről ebben a könyvben most *számot ad*.

Ezért fogalmaztam már beköszönő mondatommal úgy, hogy a világon egyedülálló könyv megjelenését jöttünk egybe ünnepelni. Nem volt a magyar népzene tudomány történetében sem korábban, sem most, és nyilván most már soha nem is lesz hasonló részletességű és alaposágú feltárása egy falu zenei világának. Arról sem tudunk, hogy bárhol a nagyvilágon lett volna.

Most még csak két dologról szeretnék - de most már rövidebben - szólni.

Az egyik ennek a könyvnek az előtörténete. Legelőször ez a megfigyelés-gyűjtemény jelent meg belőle Vargyas doktori disszertációjaként 1941-ben *Áj falu zenei élete* címmel. Ez tartalmazott egy 80 dalos válogatást is az 1200-ból. Azután 1953-ban a Magyar Népzene Tára *Jeles napok* című kötetében megjelent a betlehemes és néhány karácsonyi kántáló. Majd megint 1960-ban, 1961-ben és 1963-ban három különböző kötetben a népzenei anyag *Áj falu zenei anyaga* címmel. Ez azonban igen gyatra kivitelű volt, írógépes leírás stencilezése, a Néprajzi Múzeumnak csak egy szűk szakmai kör által hozzáférhető sorozatában, párszáz példányban. És még mindig hiányzott a dalok bár kevésbé fajsúlyos, de

Az áji könyv bemutatója 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. Az első sorban ülő áji vendégek (balról jobbra): Gajdos Irén, polgármester-asszony, Tőkészki Istvánné Szabó Teréz, Rácz Ferencné Szabó Erzsébet, Sztupák Gyuláné Rácz Erzsébet, Sztupák Gyula.

Az áji könyv bemutatója 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. Mikó István énekel. A háttérben Agócs Gergely és a Hegedős együttes tagjai. Fotó: Winter Erzsébet.

nagyobbik fele, a műdalos rész. Azonkívül a népdalok szövegei is hiányosak voltak politikai okokból. Horthy Miklós neve helyén például mindenütt csak kipontozás volt - pedig de sok Horthy-nótát daloltak akkoriban az ájiai! Voltak versszakok, melyeket hasonlókért egészen ki is hagytak.

Most jelent meg hát először a *teljes és csonkítatlan* mű, méghozzá a korábbi, *Áj falu zenei élete* és *Áj falu zenei anyaga* címeknek mintegy összefoglalójaként, *Egy felvidéki falu zenei világa* címmel.

A másik, amiről még szólni kívánok, a könyvvel párhuzamosan elkészült CD-lemez.

Kézenfekvő volt a gondolat, hogy most, hogy e könyv éppen hatvan év múltán megjelenik, visszamenjünk Ájba s megkeressük: ki él még azokból az énekesekből, akik ennek anyagát annak idején oly készségesen Vargyas Lajos ceruzája alá énekelték. Arra nem számíthattunk, hogy akár csak az akkori középkorúakkal találkozni fogunk. A fonók akkor 14-16-18 éves lányait azonban volt még remény, hogy életben találjuk.

Így indultunk el az elmúlt őszön hárman - Vargyas Lajos fia Gábor, Németh István meg jómagam - az 1939/40-ben Magyarországhoz tartozott, de azóta Csehszlovákiához, illetve Szlovákiához került Ájba. Most már a technikát is tudtuk vinni magunkkal. Bizony, sok jó régi dalost nem találtunk már meg, olyanokat, akik pedig emberi számítás szerint még közöttünk lehetnének! Ugyanakkor annál nagyobb öröm volt egyikkel a másik után találkozni a még életben lévők közül. Legnagyobb meglepetést és örömet a Bojszko Imréné Tamás Piros nénivel való találkozás hozta: ő annakidején már harmincegy éves volt, s éppen az egyik híresen legnagyobb daltudású a faluban. Most kilencven évén túl is a régi derűvel és értelemmel dalolt nekünk.

Igyekeztünk természetesen mindenekelőtt azokat szólaltatni meg, akik 1940-ben Vargyas Lajosnak daloltak. Mi több, optimális célunk az volt, hogy ki-ki éppen olyan dalokkal szerepeljen lemezünkön, amik a könyvben is éppen őtől vannak lejegyezve. Ez persze nem sikerült hiánytalanul, de

Az áji könyv bemutatója 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. Bereczky János és özv. Rácz Ferencné Szabó Erzsébet a mikrofonnál. Fotó: Winter Erzsébet.

nem is baj. Célszerűnek látszott ugyanis egyrészt a régi énekesek körét kibővíteni fiatalabbakkal, például a régiek fiaival-lányaival, vagy olyanokkal, mint Mikó István, aki - ahogy a lemezen tőle magától hallhatjuk - kisfiúként ott kíváncsiskodott Vargyas fonográf felvevőmasinája körül s leste el a dalokat, vagy éppen magával az öntevékeny népdalkörrel. Másrészt került a lemezre néhány olyan dal is, amit Vargyas három hónapig sem talált meg Ájban, nekünk pedig három nap alatt - hogy úgy mondjam - horgunkra akadt, s olyan szépnek vagy jellegzetesnek találtuk, hogy nem volt szívünk kihagyni csak azért, mert a könyvben nincs benne.

Még feltétlen említésre érdemesnek tartom, hogy alighanem világkuriózum, hogy Rácz Ferencné Szabó Erzsébet románcának, *A gunaras lány* történetének nemcsak korábbi lejegyzése, hanem fonográf felvétele is van 1939-ből éppen őtől magától! Nem tehetjük hát meg, hogy a mostani felvétel után lemezünkre ne vegyük az archív fonográf felvételt is annak minden technikai gyarlósága mellett: hogyan dalolta ugyanő ugyanazt pontosan hatvan évvel ennek előtte tizennyolc esztendősen menyecskéként.

Összefoglalólag azt mondhatnám a lemezről, hogy törekedtünk vele egyfajta hangzó példatárát adni a megjelenő könyvnek. Am törekedtünk egyúttal mintegy önálló keresztmetszetét is adni e daloló falu zenei világának. Így kaptak helyet lemezünkön gyermekjátékok és lakodalmos dalok, katonánóták és lírai dalok, románcok és balladák, pásztor-nóták és betlehemes-részletek, aztán öregek és fiatalabbak, magános énekesek és közös dalolás. Helyet kaptak a Rádió 1940-es Pátria-felvételei is. Az énekesek nemegyszer maguk mondják el pár szóval, hogy kitől vagy milyen körülmények között tanulták az éppen elhangzott dalt. Az egészet pedig zárja egy önfelelt kocsmai mulatás hamisítatlan és utánozhatatlan hangulatú felvétele...

Ha valamely falu, hát Áj lakosai felbecsülhetetlenül gazdagították a magyar művelődést. A szerző mellett illesse hát őket megkülönböztetett tisztelet és köszönet!

Könyvbemutató Ájban 2000. X. 7-én

(Bereczky János: Könyvbemutató Ájban 2000. X. 7-én. A Magyar Kodály Társaság Hírei 2000/1, 1-4.)

A szerkesztők megjegyzése:

Az *Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940* című könyvnek fél év leforgásán belül két bemutatója volt: az első Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány székházában, a néprajzi-népzenei szakma és az érdeklődő nagyközönség számára; a második Áj faluban, a falu lakosai, az egykori énekesek (vagy leszármazottaik), a szlovákiai magyarság számára. A kötet szerkesztője, Bereczky János így 6 hónapon belül kétszer mutatta be *ugyanazt* a könyvet - ám *más-más* közönségnek. E tény következtében a két írásban természetesen sok az átfedés. Az alább következő szövegből ezért - Bereczky János szíves felhatalmazásával élve - kihagytuk mindazt, ami ismétlésszámba ment volna, hogy mentesítsük az olvasót az „épp az előbb olvastam” érzésétől, illetve hogy annál jobban figyelhessünk az eltérő közeg igényeihez szabott mondanivaló kitűnő stílusára. A kihagyásokat [...] szögletes zárójelben, kipontozva jeleztük, s mögéjük (Szerk.) zárójelben, ferdén szedve, szerkesztői megjegyzésben utaltunk a kihagyott rész tartalmára. Így sem tudtunk elkerülni azonban néhány apró ismétlést, mert az már az olvashatóság rovására ment volna.

Nem tudom, ki ismeri, ki nem, Mikszáth Kálmán-nak van egy bájos karcolata, a címe: „Hol fekszik a Gály?” (Ez a Gály egyébként nem más, mint a Mátrának az a csúcsa, amelyet ma inkább Galya vagy Galyatető néven emlegetünk.) Tudakolja benne Mikszáth az akkori képviselőházban fűtől-fától, képviselőtárstól, államtitkártól, minisztertől, hogy „hol fekszik a Gály”, de annak senki még hírét sem hallotta.

Az idei év tavaszán egy ugyancsak vaskos könyv jelent meg Budapesten a könyvesboltok kirakatában. A címe: *Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940*. Aki a könyvet megpillantja vagy kézbe veszi, nyilván Mikszáth-tal együtt kérdezi: Hol fekszik az az Áj? Az ájia persze tudják, hogy hol fekszik, nekik éppen a világ közepén. Am arra Budapesten vagy más távoli magyar vidékeken van-e olyan, aki legalább hírét hallotta? Hát még olyan, aki a térképen is meg tudná mutatni?

KÖZSÉGI HIVATAL ÁJ ÉS A CSEMADOK HELYI SZERVEZETE

Tisztelettel és szeretettel meghívjuk
2000. október 7. - én

/szombaton/ 18.00 órakor az ÁJI kultúrházba

VARGYAS LAJOS

EGY FELVIDÉKI FALU ZENEI VILÁGA - ÁJ, 1940
THE MUSICAL WORLD OF A HUNGARIAN VILLAGE - ÁJ, 1940

című művének ünnepi bemutatójára.

A könyv az Európai Folklor Intézet és a Planétás Kiadó közös kiadásában jelenik meg. A kötettel egy időben megjelenő

ÁJFALUSI UTCA VÉGIG BAZSARÓZSA ... EGY FELVIDÉKI FALU DALAI
1939/40-ben és 1999-ben című CD lemezt a FONÓ RECORDS KÉSZÍTETTE.
A könyvet és a lemezt bemutatja a szerkesztő:

BERECZKY JÁNOS

Meghívó Áj faluban a könyv bemutatójára.

Bereczky János felmutatja a könyvet az áji könyvbemutatón. Mellette Vargyas Lajos. Vargyas Gábor felvétele, 2000.

Hogy Áj a magyar, s tegyük hozzá: a világtudományba belekerült, annak végső oka az, hogy Kodály Zoltán egyszer éppen a *térképen* rámutatott. Annak pedig a következő volt a története: [...] (Itt B. J. először a *Pátria* sorozat történetét mondja el, majd elmagyarazza, hogy mi az a fonográf. Szerk.) Nem tudom, tudjuk-e mindnyájan, hogy mi volt az a fonográf. Az az akkori időknek a magnetofonnál jóval primitívebb hangrögzítő eszköze volt. Nagy tölcserbe kellett beledalolni, s a hangot egy viaszhenger rögzítette. Sercegett, recsegett, zörgött, mikor visszajátszották, de azért valamit csak ki lehetett belőle venni. [...] (Most B. J. Áj falu kiválasztásának a történetével folytatja a történetet, és

Könyvbemutató Ájban. Az asztalnál Gajdos Irén, Lelkes Lajos, Vargyas Lajosné, Vargyas Lajos, Bereczky János. Vargyas Gábor felvétele, 2000.

Vargyas áji fonográf felvételeiről emlékezik meg. Szerk.) Az áji énekesekből végül is kettőt - talán vannak még, akik emlékeznek rájuk -, az akkor hetvenöt éves Hajdu Lajost és a hatvannégy éves Ando Györgyöt vitették föl a következő tavaszon a Rádió stúdiójába. Velük kétlemeznyi felvétel készült. A *Pátria* sorozat 72-es és 73-as száma tehát áji anyagot tartalmaz [...] (Ez után B. J. elmagyarázza, hogy mi az a népzenei falumonográfia és Vargyas nyomán bemutatja Áj falu egykori zenei életét. Szerk.) Így volt-e, kedves ájiaik? Így volt, így volt... A maguk számára ez az élet természetes velejárója volt, ez maga volt az élet. A messziről jött tudós számára viszont ez kutatni való volt, ez maga volt a tudomány. És mi történt? Eltelt azóta hatvan év, egy emberi életnél is kevesebb, s ami annakidején itt Ájban maga volt az élet, már nincs sehol. Eltűnt, elmúlt - mint egyszer minden, ami emberi.

És milyen jó, micsoda nyereség, hogy volt egy messziről jött tudós, volt egy Vargyas Lajos - van egy Vargyas Lajos! -, aki eljött ide, és mindezt hónapokon keresztül figyelte és jegyezte. [...] (Itt azt ecseteli B. J., hogy Vargyas Lajos mi mindent gyűjtött és hogyan. Szerk.) Hogy tudniillik milyen is volt egy felvidéki falu, milyen is volt Áj zenei világa anno 1940...

Az áji népdalkör énekel. Első sor, balról jobbra: Bojszko Jolán, Cservényi Éva, Sztupák Irén, Kalász Valéria, Kalász Teréz, Bojszko Márta. A hátsó sorban, balról jobbra: Bojszko Bálint, Sztupák Imre, Mikó István. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

A zsúfolásig megtelt terem az áji kultúrházban. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

Két nagy részből áll különben ez a gyűjtemény, ez a könyv. Egyik része kb. 1200 dal. Már maga ez az 1200 is horribilis szám. Valóban *minden*, amit csak egy falu lakossága tudhatott akár közösen, akár csak külön-külön. Hanem ezeket is hogy kottázta le Vargyas Lajos? Úgy, hogy az 1200 dal legnagyobb részét - mert persze voltak dalok, melyeket csak egy-egy személy ismert -, de a legnagyobb részt két-háromöt-tíz, nem ritkán húsz énekestől is meghallgatta és mindig gondosan följegyezte: ki, mit, hol és mennyiben változtatott rajta a többiekhez képest. Így rajzolódhat ki előttünk egy falu teljes zenei anyaga, még hozzá úgy, ahogy az *élt*, vagyis variálódási lehetőségeivel és határaival együtt! A dal a maga saját és valószínűségeivel és határaival együtt!

A könyv kiadója, Lelkes Lajos az áji népdalkör énekére táncol. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

A bemutató után Vargyas Lajos dedikálja a könyvét. Mellette: fia, Péter, Gajdos Irén és Sztupák Gyuláné Rácz Erzsébet. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

És ez még mindig csak az egyik fele az áji gyűjteménynek, illetve e könyvnek. Másik fele az a gazdag megfigyelés és észrevételanyag, amelyet Vargyas a dalok kottázásával párhuzamosan papírra vetett. Részből ellette és azonnal följegyezte az emberek spontán megjegyzéseit, részben céltudatosan kifaggatta őket mindenről, ami a dalokkal s a dalolással kapcsolatos. Mit tartanak szépnek és miért? Mi az, amit szívesen dalolnak s mi az, amit csak ismernek? Hogyan tanulják meg: csak úgy rájuk ragad-e vagy tudatosan, szándékosan? Csak egymástól tanulnak-e vagy az öregektől is? Ha az öregektől is, akkor in-

Rácz Ferencné Szabó Erzsébet a nyugdíjasklubbeli találkozóán. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

kább szüleik vagy nagyszüleik nemzedékétől? Mi a szerepe a daltanulásban a katonáskodásnak, más faluból való házasodásnak, amerikázásnak? Kinek, mikor, hol illik vagy nem illik dalolnia? Milyen emlékek kapcsolódnak egy-egy dalhoz? Melyik kinek a nótája volt? Hogy került a faluba? És így tovább.

Kedves ájia! Itt vannak ennek a könyvnek a lapjain az elődöknek nemcsak a dalai, de még a szavai is! S ha akkor még nem is volt tehát magnetofon, mely

Csoportkép: az áji könyvbemutató ünnepség résztvevői. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

a beszélő nagyapák és nagyanyák hangját megörökítette volna, de szavaikat, gondolataikat, megjegyzéseiket Vargyas Lajos aprólékos gondnal följegyezte, s azokat most e könyvet lapozva a kései unokák hatvan év múltán visszaolvashatják, szinte mintegy magnetofonból visszahallhatják.

El lehet mondani, hogy a daloló ájiaik s a kutató Vargyas Lajos közös munkájából a *világon egyedülálló mű* született. Nem volt a magyar népzene tudomány történetében sem korábban, sem most, és nyilván most már soha nem is lesz hasonló részletességű és alaposágú feltárása egy falu zenei világának. Arról sincs tudomásunk, hogy bárhol a nagyvilágon lett volna...

[...] (B. J. ez után bemutatja a zenei anyagot tartalmazó CD-t, majd következik a könyvbemutató lezáró része. V. G.) Az első világháborút lezáró békeszerződésekben - 1919-ben és 1920-ban - szinte megszámlálhatatlanul sok új ország keletkezett itt Európában. Az ájiaik ezt különösen is jól tudják, hiszen a soha a világ folyamán nem létezett Csehszlovákia is akkor jött létre. De sok-sok ilyen új ország volt. Az egyszerű - ahogy mondják, az - utca embere nem is győzte őket számon tartani. Nos, a sok közül egyik volt Finnország, ráadásul valahol a világ végén. Ugyan ki törődött vele?

Hanem az olimpiák már akkor is érdekelték az embereket. És mindjárt 1920-ban az antwerpeni olimpián föltűnt egy igen rokonszenves, szerény ember, aki megnyerte a tízezer méteres síkfutást, a nyolcezer méteres mezei futást, és még a nyolcezer méteres csapatfutásban is - mert akkor még olyan is volt - aranyérmet nyert. Mindenki kérdezte, hogy: Ki ez az ember? Úgy hívják, hogy Nurmi, Paavo Nurmi. És melyik országból való? Finnországból. Olyan is van? Az emberek a világon kezdték megismerni és megszokni Finnország nevét. Azután a következő, 1924-

A nyugdíjasklub előtt: Vargyas Lajos, Vargyas Lajosné, Paksa Katalin, Gajdos Irén polgármester. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

es párizsi olimpián ugyanez az ember már öt aranyérmet szerzett a különböző közép- és hosszútávfutó számokban. Már mindenki neki drukkolt, és mindenki nagy rokonszenvvel figyelte a világ legszívósabb és leggyorsabb hosszútávfutóját, aki jellegzetesen mindig stopperórával a kezében és arra időről-időre rápillantva futott. Az emberek kezdték rajta keresztül most már meg is szeretni, meg is becsülni Finnországot. És az 1928-as amszterdami olimpián, immár túl harmincadik életévén, még mindig volt ereje a tízezer méteres síkfutást harmadszor is megnyerni, s így a három olimpián összesen kilenc aranyérmet szerezni. A világ azóta sem felejtette el őt, finn atyánkfiai pedig ma is roppant hálásak neki. Úgy fogalmaznak: Nurmi ráfutotta a térképre Finnországot.

Hát így vagyunk valahogy az áji dalosokkal is, akik meg *rádalolták* a térképre Ájt. Mert kérdezhetik még sokan, megpillantva vagy kézbe véve ezt a könyvet, a mikszáthi kérdést: Hol fekszik az az Áj? Ám az ilyenek egyre kevesebben lesznek. Hanem fokról-fokra egyre többen lesznek Budapesten is, mindenfelé is, ahol magyarok laknak, de még az egész nagyvilágon is az olyanok, akik tudják, hogy van Áj, azt is tudják, hol fekszik, sőt szeretettel és megbecsüléssel gondolnak az áji népre. Köszönet és megkülönböztetett tisztelet illesse hát ezért ezeket a régi áji dalosokat. Azokat is, akik közülük már elmentek a minden élőnek útján, azokat is, akiket a sors messze sodort, s azokat is, akik nagy örömeinkre most is itt vannak köztünk. Ez utóbbiak: Ando János, Ando Jánosné Barnák Anna, Bojszko Imréné Tamás Piros, Matesz Lajosné Hajdu Erzsébet, Rácz Béláné Kulcsár Julianna, Rácz Ferencné Szabó Erzsébet, Simko Ferencné Ando Julianna, Sztupák Imre, Tőkészki Istvánné Szabó Teréz. Talán még vannak mások is, de a tavalyi utunk során őket ismerhettem meg.

És illesse köszönet és megkülönböztetett tisztelet mindenekelőtt azt, aki munkájával az ő dalaikat és daloló világukat megörökítette: *Vargyas Lajost*.

Bolyszko Imréné Tamás Piros és Matesz Lajosné Hajdu Erzsébet a nyugdíjasklubbeli találkozón. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

Vargyas Gábor: Vargyas Lajos és Áj falu. Egy kapcsolat története 2.

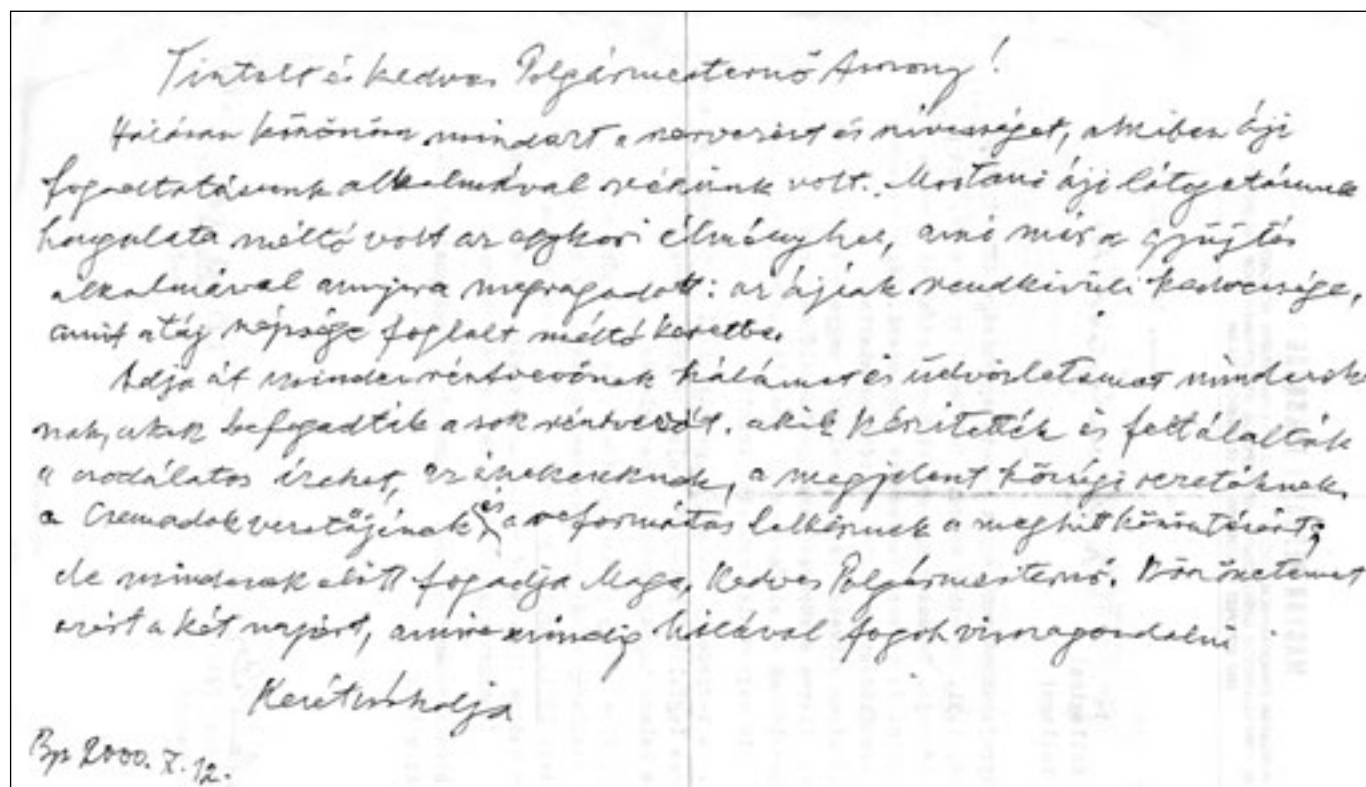
Az áji könyv megjelenése és két bemutatója (Budapesten és Ájban) különös fontosságú esemény volt mind Vargyas Lajos (és az egész Vargyas család), mind Áj falu életében. Az eddig mindenekelőtt a Rácz családra korlátozódó kapcsolatok most újfent az egész falura kiterjedtek. Budapesten népes küldöttség vett részt a bemutatón, köztük az áji népdalkör és Vargyas Lajos egykori (és új) énekesei közül néhányan (akiket a gömöri zenét játszó Hegedős együttes kísért, Agócs Gergely vezetésével). Ájban a falu apraja-nagyja, a CSEMADOK képviselői és számos más falubeli vendég, illetve Budapestről az MTA Zenetudományi Intézete Népzene Osztályának munkatársai (Bereczky János, a kötet szerkesztője; Domokos Mária, Németh István, Paksa Katalin, Rudasné Bajcsay Márta) és számos családtag is jelen volt a bemutatón, illetve az azt megelőző és követő eseményeken: a templombeli megemlékezésen, a nyugdíjasklubbeli találkozón, a két napos látogatás alatti számos ünnepi program valamelyikén. Az ünnepségről Csorba Judit rendezésében film is készült: ennek részletei az ugyancsak Csorba Judit által Vargyas Lajosról készített portréfilmben (*Kerítésen kívül. Portréfilm Vargyas Lajos népzenekezelőjéről*. Intermap Kft. 2000; Hagyományok Háza, 2004) láthatók. Az emelkedett hangulat visszaadását itt – megfelelő szavak híján – meg sem kísérelhetem!

Legyen elég itt helyette néhány fénykép és dokumentum: Vargyas Lajos köszönőlevele Áj falu pol-

gármesteréhez és a falu lakóihoz; egy részlet a látogatás után meginduló levelezésből Áj falu lakói és Vargyas Lajos között; illetve a könyvbemutatót követő események: Vargyas Lajos Áj falu díszpolgárává avatása 2006-ban. Ez után egy – a 2006. augusztusi áji falunapokra szóló – meghívó következik, amelyen a falu újonnan „birtokba vett” címere látható. Ennek eredetijét Vargyas Gábor az Országos Levéltárból szerezte meg.

*Tisztelt és kedves Polgármesternő Asszony!
Hálásan köszönöm mindazt a szervezést és szívesességet, amiben áji fogadtatásunk alkalmával részünk volt. Mostani áji látogatásunk hangulata méltó volt az egykori élményhez, ami már a gyűjtés alkalmával annyira megragadott: az ájiak rendkívüli kedvessége, amit a táj szépsége foglalt méltó keretbe. Adja át minden résztvevőnek hálámat és üdvözetemet, mindazoknak, akik befogadták a sok résztvevőt, akik készítették és feltálalták a csodálatos ízeket, az énekeseknek, a megjelent községi vezetőknek, a Csemadok vezetőjének, és a református lelkésznek a meghitt köszöntésért, de mindennek előtt fogadja Maga, kedves Polgármesternő, köszönetemet ezért a két napért, amire mindig hálával fogok visszagondolni.
Kezét csókolja*

Vargyas Lajos
Bp., 2000. X. 12.

Vargyas Lajos köszönőlevele Áj falu polgármester asszonyának.

Mikó István levele Vargyas Lajoshoz

Ájban, 2002. február 17-én

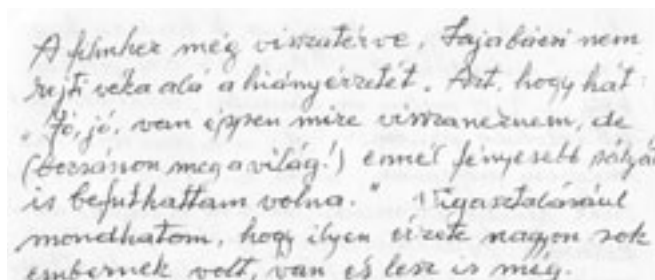
A szerkesztők megjegyzése:

E levélrészlethez némi bevezető szükséges. Mikó István, az áji népdalkör kitűnő hangú tagja, egyike volt azoknak, akikkel az áji könyvhöz járó CD lemez készítése közben, 1999-ben ismerkedtünk meg. Saját elbeszélése szerint jól emlékezett Vargyas Lajos 1939-es fonográf gyűjtésére. Akkor, még kisgyermekként hallgatta a felvételeket. Mostani felvételünk során többek között olyan dalt, a „Ma két hete, ha nem három” kezdetű pásztorótát énekelte *Áj falusi utca, végig bazsarózsa...* című lemezünkre, amelyet annak idején ott, a fonográf felvételek során hallott és tanult meg! Az első találkozástól kezdve meleg barátság szövődött közte és köztünk. Többször járt az áji „küldöttségek” tagjaként a Szemlőhegy utcai lakásban is, édesapámat nem egyszer levélben kereste meg. Ragyogó stílusa, jó humora, életvidám természete mindannyiunkra nagy benyomást gyakorolt. Talán épp ezért is volt olyan szívet szorító, amikor egyik levélben édesapám pályájára és életérzésére reflektálva „vigasztalásul” saját sorsa felett érzett keserűségét is kiöntötte. Alig néhány hónapja, hogy Mikó István örökre eltávozott közülünk. E levélrészlettel emlékezünk rá, és mindazokra, akiknek - hozzá hasonlóan - a sors nem adta meg, hogy megvalósíthassák önmagukat.

[...] A filmhez még visszatérve, Lajos bácsi nem rejti véka alá a hiányérzetét. Azt, hogy hát: „jó, jó, van éppen mire visszanézni, de (bocsásson meg a világ!) ennél fényesebb pályát is befuthattam volna.” Vigasztalásául mondhatom, hogy ilyen érzete nagyon sok embernek volt, van és lesz is még. Ilyen félet érezhetett Arany is, amikor az „Epilógus”-ban azt írta, hogy „Mily temérdek munka várt még, s mily kevés, amit beváltak félbe szerbe. S hány reményem hagyott cserbe!” És hogy még egy egészen közeli példával is előálljak: Az talán törvényszerű volt, hogy én baggerosként [szlovák bager = markológép, V. G.] pazaroltam el az életemet?! A képességeimmel nem lehettem volna mondjuk, zenész, énekes, író, vagy éppen költő? Tehetek én a háború utáni körülményekről, amelyek folytán iskolai végzettségem nem több bánatos négy elemnél? Iskolán kívül persze mindig is igyekeztem magam továbbképezni, és nem is egészen sikertelenül, úgyhogy középfokú végzettségű unokáim (már hárman vannak, akik közül a két fiú nem is akar, de a lány szeretne és

Mikó István. Vargyas Gábor felvétele, Áj, 2000.

Részlet Mikó István Vargyas Lajoshoz intézett leveléből.

Könyvbemutató után az Áj falui református templomban. Első sor (jobbról balra): Vargyas Lajos, Bartók József gondok; 2. sor, (jobbról balra): Sztupák Gyula, Bereczky János (eltakarva), Szabó Péter (Szabó Lajos fia), ismeretlen (eltakarva); 3 sor (jobbról balra): Farkas Ernő egyházközpontnok, Márton Géza (Rácz Júlia férje), Rácz Árpád, Bartók Gyula. Vargyas Gábor felvétele.

nem tud főiskolára bejutni) szóval ők csak ámulnak azon, amilyen könnyűszerrel fejtem meg a keresztretjűvényeket. Kérdezik, hogy: - Nagyapa, te honnan tudsz ennyi mindent? - Mire én azt felelem, hogy: - Volt időm megtanulni, mert nem kellett iskolába járnom. - Ez a tudás azonban mégsem ugyanaz, mint amit az ember annak rendje és módja szerint elsajátít az iskolában [...] Ezek után pedig nincs más hátra, minthogy szeretettel üdvözöljem kedves mindnyájukat kívánva mindenkinek jó kedvet, bőséget, erőt, egészséget... Mind ezt, természetesen kiterjesztve az egész baráti társaságra. Tisztelettel, sőt! szeretettel
Ájban, 2002 február 17-én

Mikó István

Vargyas Lajos, Áj falu díszpolgára. 2006. március 26.

(Díjátadás Vargyas Lajos lakásán, Budapesten)

A 2000. évi könyvbemutató után, mint már volt róla szó, még inkább megerősödtek Vargyas Lajos és Áj falu lakói között a kapcsolatok. 2004-ben, 90. születésnapján az Áj falusiak is a köszöntők között voltak. A látogatások közül a legemlékezetesebb talán mégis az volt, amikor 2006-ban Gajdos Irén polgármester asszony vezetésével érkezett „küldöttség” a díszpolgárság átadására! Vargyas Lajos egy életen át tartó munkájának a betetőzése volt ez: annak a falunak lett az *első* és maig egyedüli díszpolgára, amelynek a tudományos pályán való elindulását köszönhetette, és az a falu tisztelte meg ezzel a címmel, amely - nyugodtan mondhatjuk - a világhírért neki, Vargyas Lajosnak köszönhetette!

Gajdos Irén, Áj falu polgármestere, üdvözlő beszédet mond. Balról jobbra: Kodolányi János, Gajdos Irén, Domokos Mária, Vargyas Lajos, Szőkéné Károlyi Annamária, Andrásfalvy Bertalan. Fotó: Vargyas Anna.

Gajdos Irén átadja a díszpolgárságot tanúsító emléklapet Vargyas Lajosnak. Fotó: Vargyas Anna.

Az áji népdalkórus énekkel köszönti a jelenlévőket. Balról: Sztupák Gyula, Horka Irén, Kalász Valéria, Sztupák Irén, Cservenyi Éva. Ülve: Orbán Márta. Fotó: Vargyas Anna.

Csoportkép a díszpolgárság odaadományozása után. Balról jobbra, ül: Vargyas Péter, Vargyas Lajos, Gajdosné Irén, Áj falu polgármestere. Áll: Sztupák Irén, Kalász Valéria, Cservenyi Éva, Horka Irén, ifj. Farkas Péter, Orbán Márta. Fotó: Szőke László.

Vargyas Lajos és középső fia, Gábor az áji díszpolgárságot tanúsító emléklappal. Fotó: Szőke László.

A díszpolgárságot tanúsító emléklakett. Vargyas Gábor felvétele, 2008.

A díszpolgárságot tanúsító oklevél, Aj, 2006. március 26.
A háttérben az áji vízesés képe.

Vargyas Lajos utolsó útja

Rákoskeresztúri Újköztemető, 2007. október 29.

Halottbúcsúztató zene. Balról jobbra: Hamar Dániel, Éri Péter, Lányi György, Porteleki László (takarva), Sipos Mihály, Halmos Béla. Motyouszky Márton felvétele.

A hamvak szétszórása. Motyovszky Márton felvétele.

*Andrásfalvy Bertalan gyászbeszédet mond.
Motyovszky Márton felvétele.*

*Paksa Katalin gyászbeszédet mond.
Motyovszky Márton felvétele.*

Az áji népdalkör búcsúzó éneke. Balról jobbra: Bojszko Jolán, Sztupák Irén, Horka Irén, Cservenyi Éva, Farkas Rózsa. Hátsó sor: Galovics Réka, Farkas Péter, Kalász Valéria. Motyouszky Márton felvétele.

Halotti tor Vargyas Lajos Szemlőhegy utcai lakásában. Balról jobbra: Csorba Judit, Vargyas Zoltán, Paksa Katalin, Vargyas Gábor és az áji népdalkör tagjai: Farkas Rózsa, Sztupák Irén, Kalász Katalin, Horka Irén, Kalász Valéria, Cservenyi Éva és Bojszko Jolán. Motyouszky Márton felvétele.

Kő Pál szobrászművész Vargyas Lajost ábrázoló bronzplakettje a koszorúnál. Motyouszky Márton felvétele.

Vargyas Lajos Ájtól Ájig tartó életútjának és kapcsolatának bemutatását az áji vendégkönyvbe 2002. október 7-én, 88 éves korában tett beírásával zárjuk, amely mottóként foglalja össze életét, azt a szeretetet és emberséget, amely egész életútján keresztül tetteit vezérelte.

Köszönöm Ájnak, hogy segített elindulni tudományos pályámon és hogy ezt az elindulást mindjárt egy több nemzetiséggel élő vidéken, egy nemzetiségektől körülvevő magyar faluban élhettem át. Szeretem magyar nemzetemet és szeretem a bennünket körülvevő szomszéd népeket. Köszönöm mindnyájuknak, hogy engem csak a szeretetre ösztönöztek. Ezt a szeretetet fogadják el tőlem hálás szeretettel

Vargyas Lajos

Halotti tor Vargyas Lajos Szemlőhegy utcai lakásában. Balról jobbra: Vargyas Gábor, Sipos János, Halmos Béla. Motyouszky Márton felvétele.

Köszönöm Ájnak, hogy segített
elindulni tudományos pályámon
és hogy ezt az elindulást mind-
járt egy több nemzetiséggel élő
vidéken, egy nemzetiségektől
körülvevő magyar faluban élhet-
tem át. Szeretem magyar nemzetem
és szeretem a bennünket körül-
vevő szomszéd népeket. Köszönöm
mindnyájuknak, hogy engem csak
a szeretetre ösztönöztek. Ezt
a szeretetet fogadják el tőlem
hálás szeretettel

2002. Vargyas Lajos
Gábor Sipos
Béla

Vargyas Lajos és gépírónői

A szerkesztők megjegyzése:

Vargyas Lajos először 1983-ban tett közzé szemelvényeket akkor már készülő, de csak tíz évvel később megjelent önéletrajzából, a *Kerítésen kívül*-ből. Ez az első részlet, amely „Pattintott emlékek” címen jelent meg (Tiszatáj, 1983/XXXVII. évf. 8. sz.: 26-31.), már tartalmazta - a később a *Kerítésen kívül*-ben újraközölt - visszaemlékezést két egykori kedves gépíró-nőjére, „Ágira” (Borszékiné Rétháti Ágnesre) és „Anikára” (Szőkéné Károlyi Annamáriára). Mindkettejük-höz egy életre szóló, meleg emberi kapcsolat fűzte Vargyas Lajost - akárcsak az Áj falusiakhoz -, amely

messze túlment a szokásos főnök-beosztott viszonyon. Még azután is figyelemmel kísérte a sorsukat, hogy elszakadtak egymástól. Időnként meglátogatták egymást, levélben tudatták egymást életük alakulásáról. Vargyas Lajos emberi arcát kevés kapcsolat mutatja jobban, mint az, amely egykori gépírónőihöz fűzte. Vallomással felérő esszéjében már elmondta, mit köszönhet nekik. Halála után egy évvel eljött az ideje annak is, hogy immár ők is írásba foglalják az emlékeiket róla. Az alábbiakban először Vargyas Lajos „emlékszilánkját”, majd utána Rétháti Ágnes, illetve Károlyi Annamária visszaemlékezését közöljük.

Vargyas Lajos: Két gépírónő

(Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül*. Emlékek életemből. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1993. 359-363.)

Ági tizenöt éves volt, amikor odakerült a Néprajzi Múzeumba, nyolc általánossal és egy év gép- és gyorsíró-tanfolyammal a háta mögött. Az igazgató az állasközvetítő útján „szerezte”, máshogy sehogy se sikerült gépírónőt kapnia. Nyurga, sovány, hangos beszédű kis proletárlány volt, apja Gödöllőn öreg szuster. Sóhajtottam magamban, amikor munkára jelentkezett: mire fogjuk használni tudni elemi műveltség nélkül?

De hamar kiderült, hogy gépelni jól tudott, s a fiúk a népzenei osztályon hamar rájöttek, hogy az esze jól vág, és minden iránt érdeklődik. És szívesen tanul mindent. Nemsokára már tanították is szolmizálva kottát olvasni, elemi német ismeretekre, és mindarra, amit az osztályon dolgoznia kellett a népzenei anyaggal. Szívesen és gyorsan tanult, szívesen és jól dolgozott.

Az a rossz szokásom, hogy sokszor fütyörészek magamban. Gyakran fütyülgettem a Beethoven-hegedűverseny zárótételének utolsó - romantikus - epizódját. Áginak föltűnt: „milyen szép”! El kellett zongorázni. A fiúk leírták, meg is tanították neki. Egyszer aztán meghívtam az osztályt vendégségbe, és föltettük a hegedűversenyt Ojsztrah játékában a lemezjátszóra. Áhítattal hallgatta, s amikor megkérdeztem, hogy tetszett az a bizonyos rész, azt felelte: „Jaj, akkor úgy éreztem, hogy jegenyefasor között járok, és a fák tetejét zúgatja a szél.” Ezzel a hatással, azt hiszem, Beethoven is meg lett volna elégedve.

Akkoriban gyűjtöttem anyagot balladatanulmányaimhoz a Múzeumban. Kezdetben kiválogattam a

másolnivalót, és Ági gépelte cédulákra a balladákat. Amint láttam, mennyire érdeklő a munka, és mennyire ismeri már a típusokat, rábízta a válogatást is. Pontosán tudta, mire van szükségem, mire nem, legfeljebb a kétes eseteket megmutatta, vagy inkább többet írt le, mint amennyi kellett. Végül a Népzenei Osztály anyagának egy részét és az Ethnológiai Adattár balladáit ő cédulázta ki számomra.

Azután férjhez ment, elkerült a Múzeumból. Én is átkerültem az akadémiai Népzene kutató Csoportba. Egyszer az utcán egy nagydarab asszony esett a nyakamba. Ági volt kisfiával. És a szokott hévvel el-lelkendezte élete folyását azóta, hogy elkerült tőlünk. Elvégezte a gimnáziumot, s érettségire a balladát kapta írásbeli tételnek. Olyan tanulmányt írt belőle, hogy tanára kijelentette: „Ez sokkal több, mint iskolai dolgozat.” S minthogy az a magyar tanár hamarosan tanácselnökhelyettes lett egy Pest környéki kisvárosban, közel Ágiékhoz, magához vette tisztviselőnek a tanácsba.

Sokkal később egy irodalmi folyóiratot hozott a posta, benne egy vers egy nemrég meghalt erdélyi költőnőtől, fölébe írva nekem szóló ajánlás, meg egy hosszú levél Ágitól. Kórházba került, ott ismerkedett meg a költőnővel, s együtt rendeztek versolvasást, népdaléneklést betegtársaiknak. És persze mindenről be akart számolni nekem is.

Amikor aztán átvettem a Népzene kutató Csoport vezetését, sürgősen gépírónőről kellett gondoskodni. Többféle ajánlat után sem sikerült megfe-

lelőt kapni. Akkor jutott eszembe Ági esete: mi volna, ha újra egy fiatal kezdővel próbálkoznék, akit magunk nevelünk magunknak; hátha megint olyan szerencsém lesz, mint vele volt. Egy munkatársunk ismerőse angolt tanított fiatal lányoknak. Ő küldött el két tizenöt éves lányt próbára. Nyolc általános és egy év gép- és gyorsírói tanfolyam után voltak ők is. Egyikük volt *Annamária*. Nagyon fiatalka, majdnem gyermekleány. A másik érettebbnek látszott, mutatósabb is volt, de Anika gépelése volt hibátlanabb. S különösen az tetszett, hogy amikor társa gépelésében itt-ott hibákat vettem észre, ijedten felszisszent. Pedig tulajdonképpen vetélytársak voltak: csak az egyiket vehettem föl. Őt választottam. Apja telefonközpontban szerelő, anyja szőnyegszövő munkás. De külön angolra járatták. Anika első kérdése is az volt fölvétele után, engedem-e továbbtanulni. Megnyugtattam, hogy nekünk is jó, ha művelődik.

Gépelése halálosan pontos volt. Ha valami nem volt jó benne, azonnal kerestem kéziratomban a hibát, s mindig meg is találtam. De még annyira kislány volt, hogy amikor vele is balladákat gépeltettem, megkérdezte: „Tessék mondani, mindig ilyen meséket fogok gépelni?” „Mert nagyon szeretem a mesét”, vallotta be az újdonsült munkavállaló.

Persze gépelt más is: például a *Népzene Tára* köteteinek kéziratát, benne a rengeteg tájszót különleges hangjelöléssel: kétpontos zárt é-kkel, egypontos palóc a-kkal, oe-kkel és hasonlókkal. Olyan szakértő lett, hogy amikor egy balladában, amit kéziratomból másolt, ugyanaz a szó egyszer zárt e-vel, máskor anélkül került szembe elé, nem nyugodott, míg Martint, a Tánccsofő vezetőjét rá nem vette - az ő szobája egybenyílt az adminisztrációval, nekem meg szólni restelt -, hogy nézzen utána a *Magyar Népköltési Gyűjteményben*. S csak amikor kiderült, hogy az eredetiben is úgy van, írta le a szöveget. Nyugodt lehettem, hibáimat is kijavította.

Természetesen ő sem kerülhette el, hogy a Csoport tagjai megtanítsák kottáról énekelni, táncírást írni és olvasni; később be is került *Timár* táncgyűjtésébe [VDSz Bartók Béla Táncgyűjtés], amíg gyermekei születése miatt abba nem kellett hagyania mindezt.

Egyszer azt a tanulmányt adtam oda letisztázni, amit a ballada paraszti eredetéről angolul adtam elő, s magyarul a Kortársnak akartam elküldeni. Kolléganői lelkesedve fogadtak, hogy milyen szép cikket írtam, Anika fölolvastott belőle részeket. „Bizony, még sírt is!” mondták. Csodálkoztam: talán ott, ahol a végtelenül szomorú menyasszony-síratókat idéztem? „Nem” felelte, „a végén”. Újra csodálkoztam; ott csak egy gyöngyragylóhasonlat volt, amivel azt akartam megértetni, hogy nem az a fon-

Borszékiné Rétháti Ágnes, Vargyas Lajosné, Vargyas Lajos és Szőkéné Károlyi Annamária, 1983-ban a Szemlőhegy utcai lakásban.

tos, honnan van a téma, hanem hogy mi lett belőle. „Ott miért sírt?” „Mert olyan szép.”

Valaha, huszonévesen égtünk a reformlázban, s lelkesedtünk a jövőbeli lehetőségtől, hogy ha majd a munkásság és parasztság tehetséges fiai előtt megnyílik a műveltség, mennyi kitűnő új erővel gazdagodik a társadalom. Mennyivel jobb lesz olyan környezetben élni, ahol fásultak és érzéketlenek helyett értők és érzők vesznek majd körül mindenütt. Sajnos, az elkövetkező idők nem pontosan azt a kiválasztást hozták, amire vágytunk. Annál nagyobb öröm időnként olyanokkal találkozni, akiknek az új élet lehetőséget adott a kibontakozásra, s többé váltak, mint amire a régi körülmények közt reményük lehetett volna.

Balladakönyvem két kötetét Ági és Anika írta le. Ma rajtam kívül ők ketten ismerik legjobban eredményeimet és a magyar balladaanyagot. Könyvemben nem mondtam nekik köszönetet érte; most ezúton köszönöm meg hozzáértéssel és szeretettel végzett munkájukat.

Az adminisztrációba újonnan hozzánk került asszonyok és lányok is előbb-utóbb engedtek a „vonzásnak”, és vagy a népzenebe vagy a tánc kutatásba kapcsolódtak be, táncírást, kottaolvasást, szolmizációt tanultak, mint „két gépirónóm”. Így olyan együttes alakult ki, amelyben a tudományos kutatók és a gépirónók vagy a stúdió technikusai is mind ugyanannak a tudománynak - vagy inkább a nemzeti kultúra ágának - megszállott munkatársai voltak. És maradtak azután is, hogy a Csoport mint csoport megszűnt, sőt mint „osztály” is több részre szakadt, s egykori igazgatója is eltűnt közülük.

Bár sohasem teljesen. Most, mint egy alkalmi „versolvasó kör” tagjai jönnek el időnkint lakásomra, ahol is megmutatják, hogy a népdal és néptánc mellett a magyar költészet, sőt költői próza élvezetében is ugyanazt a baráti kört alkotják, ami akkor ott, a munkahelyen kialakult.

*És tudod: az erő kicsoda? - Akarat,
Mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.*
(Arany János: Domokos napra c. verséből)

Hogyan kerültem kapcsolatba Vargyas Lajossal, és hogyan lett ő a második apám?

1953. szeptember 5-én vállaltam állást a Néprajzi Múzeumban, 15 éves eleven, vidám gyermekként. A családom nagyon nehéz anyagi körülmények között élt, mivel édesapám a születésem idején légcsőasztmát kapott. Az általános iskola elvégzése után a Gépipari Szakközépiskolába szerettem volna menni, de képtelenek voltunk fizetni. Meg kellett értenem, hogy csak olyan iskolát választhatok, amelynek elvégzése után rögtön munkába tudok állni. Így kerültem a rákosszentmihályi Irodakezelő Szakiskolába. Nagyon szerettem tanulni, különösen a gépírást és a gyorsírást. Ez az iskola két éves volt, de kitűnő tanulmányi eredményemnek köszönhetően a két év anyagát egy év alatt végeztem el.

Az 1953. év tavaszán megrendezésre került Budapesti Országos Gépíró és Gyorsíró versenyen két osztálytársammal indultunk és iskolánk részére megszereztük az I. helyezést. Tavasszal már 250-nel írtam a gyorsot, és 120 leütéssel a gépírást. Az iskolában nagyon szerettek a tanárok, azt mondták, hogy „örült szorgalmam” van, ezért sokat foglalkoztak velem és még öt osztálytársammal. Tanáraimat én is nagyon szerettem. Megértő és szeretően szigorú emberek voltak. A gyorsírás tanárnőm Budapest VIII. kerületéből reggel 6 órára jött be az iskolába a versenyek előtti napokban, és 8 óráig hatunknak külön diktálta gyakorlásul a gyorsírást, hogy sikerüljön a verseny. Ez részünkre azt jelentette, hogy két hónapon keresztül a Gödöllőről 4 óra 20 perckor induló első HÉV-vel már utaznunk kellett Rákosszentmihályra! A mindennapi 25 oldalas házi feladatokat a HÉV-en (napi 4 óra utazás közben) írtam meg, este pedig édesapám még külön „szorgalmat” diktált.

Mindhiába volt a bizonyítványom tiszta ötös, „egyéb” származásom (*nem* munkás és *nem* paraszt, hanem „maszek”, mert édesapám „maszek” suszter volt) miatt az elhelyezkedés 1953-ban nagyon nehéz volt. A gépíróverseny után hármunkat az iskolából bevettek próbára a Belügyminisztériumba egy szép fekete Houdson autóval, de „egyéb” származásom miatt nem találtak megfelelőnek. Az iskola elvégzése után így aztán mindennap bejártam - még a nyári szünetben is - gépelni Rákosszentmihályra, hogy ne felejtsem el, amit addig tanultam.

Egyszer eszembe jutott, hogy amikor a BM-ből gyalog jöttünk vissza a Keletibe, sok-sok cégtáblát láttam kitéve a főútvonalakon, többek között több

Minisztériumét is. Legépeltem hát 16 önéletrajzot, 16 kérvényt és elvittem Budapestre. Ott a BM környékén találtam is 16 céget, ahová beadtam ezeket.

Gyermekként a Művelődésügyi Minisztérium épülete tetszett legjobban, ezért oda mentem be érdeklődni először. A személyzetis azt mondta, hogy náluk pillanatnyilag nincs gépíró hely, de menjek át a Trefort utca 11-be, a Múzeumok Gazdasági Igazgatóságára és ott lépni fognak az ügyemben. Átmentem. Az ottani személyügyi előadót Horváth Árpádnénak hívták. Ő igazi támogatómmá vált. Előbb két hétig szorgalmasan jártam hozzájuk gyakorolni. Majd augusztus közepén ő vitt ki a Népligetnél található Néprajzi Múzeumba, bemutatni. Még munkába állásom után is többször kijött, hogy ellenőrizze, jól megy-e a sorom.

Rétháti Ágnes 1953-ban

Balassa Iván múzeumigazgató elbeszélgetett velem és megígérte, hogy segítségemre lesz. Nagyon boldog voltam, hogy én is dolgozhatok. Eleinte három napot a Titkárságon, majd három napot a Gazdasági Hivatalban töltöttem. Később változott a helyzet. A Népzenei Osztályon ugyanis felfedezték, hogy tanultam zongorázni és vállalták, hogy taníttatnak. Ezek után három napot dolgoztam a Népzenei Osztályon és három napot a Gazdasági Hivatalban. A titkárságon csak helyettesítettem.

A Népzenei Osztály vezetője volt dr. Vargyas Lajos (akkor a zenetudományok kandidátusa, nekem „Lajosbácsi”, saját szokása szerint egybeírva, nemcsak „egybe mondva”), osztályvezető helyettese pedig dr. Rajeczky Benjamin (nekem Bénébácsi, később, Kodály halála után, mindketten a MTA Népzene kutató Csoport vezetői). További munkatársak: Avasi Béla, Schram Ferenc, Lajtha László, Tóth Margit, Erdélyi Zsuzsa, Mona Ilona, Nónai Katalin. Bejártak az MTA Népzene kutató Csoportjától kutatni Kodály fonográf hengerei és anyagai között: Gábor Éva, Borsai Ilona, Marossy György Cézár, Halmos István, Vikár László, Sárosi Bálint, Vavrincez Imre - aki később Olsvaira magyarosította nevét - és Domokos Pál Péter bácsi, akivel nagyon sokat tudtunk beszélgetni, és aki figyelemmel kísérte fejlődésemet. Később hozzánk tartozott Pesovár Ernő és Martin György (néptánc kutatók) is. Itt ismertem meg Csanádi Imre költőt, aki sokat látogatta Lajosbácsit.

Lajosbácsi azonnal megszervezte a taníttatásomat. A Népzenei Osztály egy 40-50 m²-es helység volt, ahol a főfalakon szekrényekben volt a nagy értékű fonográf henger-gyűjtemény elhelyezve, amely

egyike Európa legrégebb, nemzetközi viszonylatban is számottevő gyűjteményeinek. A 4551 henger kb. 14000 dallamot tartalmaz. Mint az köztudott, a fonográfot Magyarországon Vikár Béla használta először, az 1890-es években, dallamok felvételére. Az énekelt és hangszeren játszott dallamokat rajta kívül további világhírű kutatók: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Molnár Antal, Veress Sándor, Járdányi Pál és mások gyűjtötték. Bár a két világháború súlyos károkat okozott az érzékeny viaszhengerekben, a technika eszközeivel sikerrel dolgoztak a dallamok megmentéséért. A gyűjteményt a hangzó anyagról készült pontos lejegyzések, ún. „támlapok” egészítették ki.

Szemben, a terem másik oldalán hasonlóan jelentős gyűjtemény, a hanglemezek voltak. Ennek a gerincét az 1930-as években, a Magyar Rádióban - Ortutay Gyula kezdeményezésére - Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László vezetésével készített 78-as fordulatszámú lemezek, az ún. „Pátia” sorozat jelentette. A II. világháború után 1951-től kezdve különösen Lajtha László dolgozott nagy intenzitással haláláig (1963) a magyar népzene hanglemezre rögzítésén. Az énekelt illetve hangszeren játszott magyar népzene, valamint meséket rögzítő ezen első hanglemezgyűjteményhez is szervesen tartoztak lejegyzéseket tartalmazó támlapok.

Ebben a nagy teremben volt még egy 8-10 személyes hosszú asztal a kutatóknak bejáró munkatársak részére, egy katalógus szekrény és egy nagy fekete zongora, amin esténként sokat gyakoroltam. Sőt, a munkaidő után lemezeket is hallgattam. Ezen kívül 4-5 íróasztal „rózsacsokorszerűen” volt egymás mellé helyezve a teremben. Az asztal körül ültek: Lajosbácsi, Bénébácsi, Lajtha Lacibácsi, Avasi Béla és Schram Ferenc.

Az asztalok végében, elől a nyitott ablaknál állt az én kis gépíróasztalom, rajta az UNDERWOOD írógépem, amin nagyon szerettem dolgozni. Egy baja volt azonban: csak kettes sortávolsággal lehetett vele gépelni, így sok papírt fogyasztottunk. Ezen az írógépen gépeltem Lajosbácsi első angolul írt tanulmányát. Teljesen hibátlan lett, ezért nagyon büszke volt rám, mindenkinek eldicsekedett a munkámmal. Ezután még jobban kellett igyekeznem, nehogy szégyent hozzak rá, vagy csalódjon bennem. Úgy éltünk ott az osztályon, mint egy nagy család. Minden reggel 8-9-ig velem foglalkozott valaki, szolfézs, zenetörténet, német, vagy összhangzattan óráim volt.

A gépelésem senkit sem zavart, nem kellett Lajosbácsinak külön szoba, ő is velünk dolgozott. Sok évvel később azért mégis kapott egy pici szobát, mi pedig Bénébácsival egy nagyot.

Ekkor már régen a zenetudományok kandidátusa volt és sűrűn látogatott el hozzá Kodály Zoltán is. Kodály mindig megsimogatta a fejemet és megkér-

dezte: „No, kislány, hol tartunk a tanulásban?”. Nekem különösen jól esett az érdeklődése, biztatása. Nagyon tiszteltem, később pedig, amikor már kijárhattam a Zeneakadémiára a népzenei előadásait hallgatni, nagyon csodáltam és szerettem.

A munkahelyemen pontosan 8 órára kellett megjelenni és fél ötig tartott a munkaidő. Mindenki csendben tette a kötelességét. Lajosbácsi irányítása mellett 10 órakor volt a tízórai szünet, amit mindenki nagyon várt, mert akkor tudtunk egy-két szót váltani egymással. Ekkor kérdezhettem meg én is, amit nem értettem a tanuláson alól. Ebédelni 12 órakor mentünk, de nagyon igyekeztünk, mert volt rá lehetőség, hogy 10-15 percet sportoljunk is, de ezt az ebédidőből kellett elvenni. Legtöbbet Boglár Lajos néprajzkutatóval vettük igénybe a távolugró és magasugró pályát, vagy a tekepályát. Minket mindig ott lehetett megtalálni.

Kezdetben minden munkahelyen fél kilencig kötelező volt újságot (a „Szabad Népet”, a Magyar Dolgozók Pártja, azaz a kommunista párt napilapját) ol-

vasni, de ezt nem nagyon szerettük. Az 1954-es év elejére meg is szüntették ezt a szabályt. Ugyanígy nem szerettük az „elvtárs” megszólítást sem, a Múzeum dolgozói mindenkit a nevének szólítottak, még a párttitkárt is.

Lajosbácsi reggelként mindenkivel megbeszélte, mi a teendője, hacsak nem folyamatos feladata volt, abban az esetben pedig beszámoltatta, hogy hol tart a munkájában. A részemre gépelésre adott kéziratokat előbb át-

nézte, majd magához hívatott és elmondta, hogy mi az elképzelése a gépelésre szánt anyaggal kapcsolatban: forma, fényképek elhelyezése, ábra, jegyzet, mit és hogyan csináljak. „Kislány”-nak szólított, ő is és az egész osztály is.

Szinte ma is hallom a hangját, ahogy szólít: „Kislány, legyen szíves ezt a munkát, ha lehet, ma elkészíteni.” Mint mondtam, hibátlanul dolgoztam, de ez így volt a későbbi munkahelyemen is. Ha kész voltam egy anyaggal, azt legalább kétszer átolvastam, javítottam. Nagyon szégyenlettem volna, ha a munkámban hibát talált volna valaki.

Említettem a tízórai szüneteket, ilyenkor elhangzott egy-két vicc is, de nagyon figyeltek rám, mert egy kétértelmű szó sem hangozhatott el egészen addig, míg férjhez nem mentem. Lajosbácsi felemelte a kezét, ha rosszat sejtett és azt mondta: „Vigyázat, zsindey van a háztetőn!”. Be kell vallanom, hogy hosszú évekig nem érttem ezt a mondást. Nem tudtam, hogy rám vonatkozik!

Voltak persze tréfás jelenetek is. Én reggel korán érkeztem meg Gödöllőről a munkahelyemre és gyorsan egy nagy teafőzőben teát készítettem, hogy mire a munkatársak beérnek, legalább jó meleg teával kezdjék a napot. Ha ebből a teából maradt, az volt az

Vargyas Lajos Néprajzi Múzeumbeli irodájában, 1965-ben. Ismeretlen fényképész felvétele.

én tízórait. A többiek hoztak maguknak egy kis harapnivalót is. Lajosbácsit nagyon irigyeltük, mert neki a felesége, Katika a tízórait papírszalvétán kívül mindig szép damasztruhába is becsomagolta. Olyan jó volt nézni, ahogy kibontja és elfogyasztja! Lajosbácsit egyszer épp a tízórai szünet előtt hívták az igazgatóságra. Nem vártuk meg, amíg visszajön, hanem elkezdtünk tízórazni. Egyszer csak Avasi Béla odajött hozzám és szépen megkért, hogy fogadjam el az általa átnyújtott szendvicset! Megköszöntem, és nekiláttam enni. A szendvicsevés közepén tartottam, amikor megérkezett Lajosbácsi, odasietett a táskájához, mondván: „jó soká feltartott az Iván, most gyorsan eszem valamit.” Kinyitotta a szép barna táskáját és meglepetve mondta: „Nem értem, nem értem, hát láttam, amikor Kati becsomagolta a tízórait, a szalvéta itt is van, de üres. Nem láttátok, hova lett?” Ekkor Avasi Béla megszólalt: „utólagos engedelmekkel - azt hittem, hogy már nem fogsz enni - odaadtam a Kislánynak.” Akkor döbbentem rá, hogy Avasi Béla a Lajosbácsi tízórait adta nekem oda, az ő tudta nélkül! Felugrottam az írógép mellől és kirohantam a mosdóba. Ott leültem és kegyetlenül sírtam, a szendvics másik felét már nem is bírtam megenni. Attányiné Ellike talált rám. Elmondtam neki, hogy milyen csúnyán bántak velem a Népzenei Osztályon, nem akartam többé ott dolgozni. Ezek után a Népzenei Osztály munkatársai mindent „bevetettek”, hogy visszahódítsanak, megígérték, hogy többet nem fognak velem ilyen viccet űzni. Tizenöt évesen nehezen dolgoztam fel ezt az esetet.

Az egyik ilyen tízórai szünetben mesélt Lajosbácsi arról, hogy az egyetem elvégzése után először két évig ingyen dolgoztak a Múzeumban, csak utána alkalmazták őket. Lajosbácsi a Zsigmond térről, ahol akkor laktak, a Könyves Kálmán körútig, a Múzeumig gyalog közlekedett oda-vissza.

Mindenki kapott feladatot velem kapcsolatban: Schram Ferenc szolfézsrá, Avasi Béla összhangzatlanra, Gábor Éva énekre, zenetörténetre tanított. Eleinte - amíg egy szobában voltunk - Nónay Kati tanított németre, később Bényibácsival kerültem egy szobába, aki átvette a német tanítást tőle. Olyannyira foglalkozott velem, hogy ha külföldre utazott tanulmányútra, a leveleket mindig németül írta a részemre! Külföldről is megkaptam rendszeresen a feladataimat, németül. Amit én németül rosszul válszoltam meg, azt pirossal kijavította és visszaküldte. Leveleit ma is őrzöm.

Zongorára Frank Oszkár felesége tanított. Akkor Budapesten a Bástya utca 5-ben laktak, majd 1960 körül Avasi Béláékkal együtt Szegedre költöztek, a Juhász Gyula Főiskolán kaptak állást.

Az országban bárki által bárhol gyűjtött népzenei anyagot (népdalokat, balladákat) mind a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályához kellett megküldeni. Hozzánk érkeztek be Kallós Zoltán erdélyi és Péczely Attila alföldi gyűjtései is. Ezeket a népdalokat mind átkottáztam és alájuk gépeltem a szövegeket, majd az egészet az említett támlapokra ragasztottam, iktattam és elhelyeztem a többi támlap közé.

Már több éve dolgoztam a Népzenei Osztályon, amikor Lajosbácsi egyszer sietve jött hozzám, kezében egy cetlivel: „Kislány, legyen szíves ezt az anyagot megkeresni a támlapok között, le kell kottázni és gépelni (akkor még nem volt fénymásoló), és ha kész, legyen szíves behozni hozzám!” - mondta. Miután az anyagot megtaláltam, nagyon igyekeztem. Először láttam, hogy Péczely Attila-féle gyűjtés, természetesen népdal. Amikor azonban lekottáztam, majd a szöveget kezdtem aláírni, rettenetesen elszégyelltem magam, mert a szövegben csomó illetlenség, malacság volt! Úgy oldottam meg, hogy nem írtam ki azokat a szavakat, csak az első betűjüket, a többit pedig kipontoztam. Nem vittem be Lajosbácsihoz, hanem Schram Ferivel küldtem be, annyira szégyelltem magam. Egyszer csak kicsapódik az ajtó, Lajosbácsi szalad be, egyenesen felém, feltartott kézzel és azt mondja: „Kislány, Kislány, bocsásson meg, a Kodály csoport csak a számot adta meg, meg azt, hogy sürgős...”, hát nem is tudom, minek kell nekik a Péczely „kriptádiája”? (Kriptádia: durva, vulgáris szövegű népdal. V. G.) - Soha nem kérdeztem, mire kellett ez az anyag.

A Népzenei Osztályhoz, Lajosbácsihoz fűződik számomra a határidőnapló vezetése. Sokan voltunk, Lajosbácsinak és szűk körű munkatársaimnak százfelé kellett menniük hivatalos ügyekben. Ezért az én naptáromban - de a sajátjukban is - mindenki összesítve volt,

és én figyelmeztettem mindenkit, hogy „idő van”, induljon, ha nem szeretne elkésni. De ebben a határidőnaplóban benne volt mindenkinek a névnapja, születésnapja, sőt még arra is figyelmeztettem őket, hogy hazafelé vásároljanak virágot, mert ma van a feleségük névnapja! A határidőnaplónak vettem életemben a legnagyobb hasznát itthon is, és a munkahelyemen is: így soha sehonnán nem késtem el, sőt azok sem, akik mellettem dolgoztak.

Rétháti Ági kotta- és gépirása

Csikós Tóth András rajza

A Népzenei Osztályon a hangulat nagyon derűs volt. Ám a nagy vicc-mesélők mégsem az Osztály munkatársaiból kerültek ki. Alig vártuk, hogy időnként berobbanjon az ajtón a rajzteremből a Múzeum grafikusa, Csikós Tóth András festőművész, illusztrátor. Bennem egy életre megmaradtak az ő kedves viccei. Emlékként őrzöm még ma is azt a rajzos jóslatot, amit Lajosbácsi és Csikós Tóth András közösen szerkesztettek. A rajzot András készítette a férjemmel való megismerkedéskor. A jóslat mindössze egy ponton nem vált be. A mese így szólt: „Miközben a Föld háromszor megfordul a tengelye körül, megismerkedek egy daliás ifjúval, aki elvesz feleségül, megesküszünk, majd egy év elteltével ikergyermekeknek fogok életet adni Gödöllőn.” Ez mind beteljesedett - egy kivételével: Laci fiamból csak egy született, de kitett kettőt, mert 4 kg 20 dekagrammot nyomott.

A Néprajzi Múzeum csodálatos nagy könyvtárral rendelkezett és így sok-sok könyvet olvashattam. Felkeltették a figyelmet a néprajzi témájú könyvek - például Kriza

János balladagyűjteménye - iránt, de olvastam szép irodalmat, így Arany János műveit is. Morvay Judit a népi táplálkozás témájára hívta fel figyelmemet. Megajándékozott akkortájt megjelent „Asszonyok a nagycsaládban” c. könyvével. (Soha nem tudom elfelejteni azt a pillanatot, amikor átnyújtotta ezt a könyvet akkori férjének, Szolnoky Lajosnak!) Csodálatos mű volt, nagy hatással volt rám, mint fiatalasszonyra. Kölcsönadtam valakinek, és sajnos azóta sem tudtam megszerezni, hogy másoknak is kölcsönadhassam, hiszen a mai fiatalságnak is nagyon tanulságos lenne.

Morvay Judit és Schram Ferenc tanárom, kollegám biztatására kezdtem el 1954-55-ben néprajzi gyűjtést végezni szülőhelyemen, Gödöllőn. A magyar néprajzi irodalomban a *főzni tanulásra* akkor még senki nem terjesztette ki a vizsgálódását. Hiába lapoztam át Kiss Lajos vagy Kardos László kitűnő munkáit, nem sok felvilágosítást találtam bennük arról, hogyan, mikor, hány éves korban, ki vezeti be a lányokat a főzés tudományába. Majd' másfél éven keresztül gyűjtöttem, mire kérdéseimre választ kaptam, és kezembem tarthattam Gödöllő teljes népi szakácskönyvét, amely kb. 400 receptet foglal magába. Két részre bontottam a gyűjtött anyagot és benyújtottam a Néprajzi Múzeum országos néprajzi- és nyelvgyűjtő pályázatára, ahol IV. helyezést értem el. A második rész akkor a teljes receptgyűjteményt tartalmazta, amit egy másik alkalomra, egy másik pályázatra szántam. Sajnos akkor csak magamnak gépeltem le. Férjhez menetelem után abból főztem a családom részére.

Szombathelyi továbbképzés: diáktársaimmal, Borsai Ilonával és Avasi Bélával. Rétháti Ágnes a kép előterében, hátrafordulva. Vele szemben, napszemüvegben Borsai Ilona. Avasi Béla a kép jobb szélén, ülve.

A Népzenei Osztályon töltött négyévi munka és tanulás alatt sok mindent elsajátítottam. A szolfézs a kisujjamban volt, hallás után tudtam zenét lejegyezni, Avasi Bélával már gyűjteni is jártam, és - mint említettem - Kodály zeneakadémiai óráira is elengedtek munkaidőben, hogy tőle is tanulhassak. Lajosbácsi egyszer felvetette, hogy „jó volna valami papírt is szerezni” minderről a tudásról. 1956 augusztusában, talán a Népművelési Intézet szervezésében, Szombathelyen, hathetes továbbképzést tartott Avasi Béla és Borsai Ilona a népzene gyűjtés iránt érdeklődő taná-

rokknak. Ezen én is részt vehettem, s a végén sikeres „népzene gyűjtői” vizsgát tettem, amiről oklevelet is kaptam.

A vizsga letétele után Lajosbácsiék gondoskodtak róla, hogy legyenek tanítványaim is, akiket szolfézsra oktattam. Szépen kerestem vele, s emellett népdalokat kottáztam az MTA Népzene kutató Csoportja részére, és az innen érkezett bevételből tudtam már magamnak ruhákat is vásárolni.

Amikor 15 éves gyerekként a Néprajzi Múzeumba bekerültem, a hoz-

zám korban legközelebb álló nők is legalább tíz évvel voltak idősebbek nálam, és már három gyermekes anyák. Ezen kívül 75 éves korig minden korosztály megtalálható volt, 3-4 gyerekkel. A Népzenei Osztály munkatársai segítettek albérletet keresni, hogy ne kelljen napi négy órát utazással töltenem. Ez után esténként akár 9 óráig is bent maradhattam a zenei osztályon tanulni, zenét hallgatni, vagy éppen gépelni. Mivel eleinte a 630 Ft-os fizetésemből 300 Ft elment az albérletre, 150 Ft volt az ebédem, 100 Ft-ot küldtem haza édesapámnak gyógyszerre, külön munkát is kellett vállalni.

Ez a munkavállalás sok erőt adott és végig kísérelte az egész későbbi életemet. Eleinte Attányi Károlyné Ellike titkárnővel és Szántó Józsefné Jucikával külön munkában gépeltük a folyóirat jellegű, „kézirát gyanánt” kiadott „Néprajzi Közlemények” számaikat. Különleges írógép kellett hozzá, amelyből csak egy volt a Múzeumban, és így be kellett osztani, hogy ki mikor dolgozik vele. Nagy, hosszúkas betűi voltak. A megkapott, gépelt szövegeket sorkiegyenlítővel legépeltük még egyszer. Ezt a gépirást aztán lefotózták a Magyar Nemzeti Múzeum Nyomdájában, ahonnan elkészítés, összeállítás után készen kaptuk vissza a „Néprajzi Közleményeket”. Fiatalon ez a munka nagyon nagy megtiszteltetés volt számomra. (Így utólag is köszönöm Ellikének és Jucikának az éveken át tartó segítséget, törődést, tanítást!)

A múzeum egyik kicsi szobájában működött a könyvkötészet. Szőke Jenő kötötte a könyveket, valóságos újat tudott készíteni a megrongálódott köny-

vekből. Olyan szépen dolgozott, hogy a bekötött könyveket akár kiállításra is lehetett volna vinni.

A Néprajzi Közlemények V. 2. számaként jelent meg Vargyas Lajos: *Áj falu zenei anyaga. I. Régi népdalok.* (Budapest, 1960) című munkája, amelyet teljes egészében én kottáztam és gépeltem. Ez mintegy összefoglalója volt a Népzenei Osztályon végzett munkámnak. Egy példányt Lajosbácsi dedikált is nekem: „Áginak köszönettel 1961. II. 13-án Lajosbácsi”.

A Múzeumban mindenkinek tudtam a gépírás révén segíteni. Nagyon sokat gépeltem, mert izgatott a sok-sok érdekes tudományos munka. Volt olyan nap, hogy 40-50 oldalt is leírtam 8 óra alatt. Közöttük volt Szendrei Ákos *Babonaszótár* című könyve. Szendrei az Ethnológiai Adattár osztályvezetője, egyben a Múzeum főigazgató-helyettese volt. Ugyanígy említhetem a Diószegi Vilmos részére legépelte *Sámánok nyomában Szibéria földjén (Egy néprajzi kutatóút története)* című, 1960-ban megjelent könyvet, melynek ajánlása „Áginak barátsággal Vili”. Bodrogi Tibor, a Nemzetközi Osztály vezetője révén ismertem meg Bíró Lajosnak a XIX. század végén Új-Guineában, a pápuák között élve készített kéziratok feljegyzéseit. Ezeket is én tettem át gépre. De segítettem Lengyel-né Kovács Ágnesnek a később kiadásra kerülő ösz-szes magyar népmese legépelésében is.

Szívesen dolgoztam a múzeum raktáraiban is, ahol a tárgyakról készült leírásokat gépeltem. Így például a Zenei Osztályhoz tartozott a Népzenei Raktár, ahol az ott elhelyezett hangszerekről a nyilvántartó kartonok leírását Avasi Bélával készítettük jó féleven keresztül. Így ismertem meg a citerát, a nyenyerét, a kecskedudát, a tamburát, a „hosszi-furuglát”, a palóc-dudát, a havasi kürtök tömkelegét, amelyeket csak Sárosi Bálint tudott megfújni. Másik nagy élményem a Kresz Máriaival végzett leltározás, a hatalmas Kerámia Gyűjtemény leltárcéduláinak készítése.

Egyik tavaszon összetalálkoztam Ádám Józsefné volt osztályfőnökömmel, aki egyben az iskola igazgatónője is volt. Nagyon megörült és biztatott, hogy induljak az országos gépíró versenyen. A főnökeim nem haragudtak érte, sőt örültek, így minden évben elmentem magyar és német nyelvű versenyre, ahol nagyon szép eredményeket értem el. (Később, 1964-ben, új munkahelyemen, a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán Szentendrén már nem örültek ennek annyira. Így 1966-ban, a „Pest megye legjobb gépírója” cím elérésével versenyzői pályám véget is ért. Ugyan beneveztem még az 1967-es versenyre is - emlékszem a nevezési díj 2 Ft volt, amit előtte pénteken be is fizettem - október 18-án lett volna a verseny, de három nappal előtte, október 15-én megszületett második fiam, Attila.)

A Múzeumban ismertem meg a felnőttek életét. Ottani barátnőim 2-3 gyermekes anyák voltak, akik félig-meddig gyermeküknek tartottak, és sok mindenre megtanítottak. Hálás voltam, ha bíráltak valamiért, mert tudtam, hogy a kritikából építkezni tudok. A 60-70 év felettiekkel is pertuban voltam, biztosak voltak abban, hogy nem élek vissza a bizalmukkal. Persze először meglepődtem, amikor a 75 éves Dajaszászy F. Józsefné Vilmanéni azt mondta: „Kedvesem, mától

kolleganók vagyunk, nyugodtan tegezzél, csak tedd elé, hogy Vilmanéni!” Egy életre hálás voltam érte, és nagyon jó barátság is alakult ki közöttünk. Vilmanéni sokat utazott Mezőkövesdre, a matyó hímzés hazájába. Tőle tanultam meg a kereszteses és egyéb kézimunkák készítését is. Vilmanéni később Mezőkövesdre költözött és ott is temették el. Akkor a Magyar Osztály vezetője Fél Edit volt, akinek szintén sokat köszönhettem a tanulásom alatt. Segítségemre voltak még Hofer Tamás, Csilléry Klára és -az 1960-as évek után - Horváth Terézia is.

Nagyon szerettem a Népzenei Osztályon dolgozni, sokat tanultam, minden érdekelt. A sok munka és tanulás miatt eléggé elfoglalt voltam, de azért színházba és hangversenyre is eljutottam néha napján. Olykor ugyanis többgyerekes kolleganóim gyerekeire vigyáztam egy-egy este, és ezért mindig kaptam egy jegyet a Zeneakadémiára! Vasárnaponként pedig a Mátyás-templomba jártam zenés misékre. Szorgalmasan olvastam az Operák könyvét is.

Lajosbácsi korán felkeltette érdeklődésemet a balladák iránt. Sokat magyarázta nekünk: „Ez a népi kultúra mindmáig elsősorban paraszti jellegű. Íratlan, szájról-szájra szálló, emlékezet-hordozta költészet ez. Annyit ismerünk belőle, amennyit az utolsó másfél-két évszázad óta írástanult emberek, vagy gyűjtőink feljegyeztek. Ma már több tízezerre rúg a feljegyzések száma, mégis igen csekély mennyiség ez a nyomtalanul elkallódott énekekhez, költői variánsokhoz képest, amik örökre odavesztek a jeltelen jobbágysírokban, a szétporló koponyákban” - így emlékszem szavaira.

1954-ben Lajosbácsi aztán rám bízta a Csanádi Imre - Vargyas Lajos: *Röpülj, páva, röpj! (Magyar népballadák és balladás dalok)* című könyv gépelését. Ezzel az első hatalmas munkát adta nekem, amiből az összes ballada-anyagot megtanultam. Egész későbbi életemen végig kísért a ballada világa! A gimnáziumban - mint említettem, minden iskolámat levelező úton végeztem el - a magyar tanárom kétszer olvasta el hét oldalas dolgozatomat, amit a balladákról írtam. Megkérdezte, honnan van ennyi ismeretem. Büszkén mondtam, hogy Lajosbácsi mellett legépeltem az egész történelmi Magyarország balladáit és balladatöredékeit, sőt *A magyar népballada és Európa* című kötetéből a külföldi balladákat is megismertem.

Hadd mutassam itt most be a körülöttem „rózsacsokorban” elhelyezkedő munkatársaimat!

Lajtha László (1892-1963). Bartók Béla és Kodály Zoltán után kezdte el a népdalgyűjtést. Szerette és ismerte nemcsak a magyar folklórt, hanem egész Európa, sőt Ázsia és Afrika népeinek zenéjét is. Népzenekutató pályáját 1910-es gyűjtőútjával kezdte, 1913-tól 1949-ig a Néprajzi Múzeum munkatársa, egy ideig vezetője is volt. Fő területe a magyar hangszeres zenekutatás, de már az 1920-as évektől rendszeresen gyűjtött tánchoz kapcsolódó zenei anyagot is. Erdélyi hangszeres gyűjtései, ezen belül széki anyaga vált közismertté.

A Népzenei Osztályhoz tartozott a *Lajtha-csoport*. Tagjai Tóth Margit, Mona Ilona, Marosy György

Cézár, Erdélyi Zsuzsanna, Gábor Éva és Schram Ferenc voltak. A Csoportot Kodály Zoltán patronálta, az ő személyes közreműködése nyomán kapott a Múzeum egy bizonyos összeget a Csoport részére. Később Lajtha Lacibácsi halála után a csoport feloszlott.

Lajtha Lacibácsi a Múzeumban Rajeczky Bénibácsival dolgozott együtt. Az Erdélyben gyűjtött hangszereket felvételeket jegyezték le. Lacibácsi nem volt egyszerű eset. Minden és mindenki zavarta, félték tőle, ha jelen volt. Még a főigazgatói titkárnő - ha éppen értesítéseket hordott szét az osztályokra - sem mert bejönni hozzánk! Persze előre figyelmeztették a portán, hogy vigyázzon, mert a szobában tartózkodik „Lajtha tanár úr”. Kemény, tekintélyt parancsoló volt a magatartása. Amikor megérkezett, a portán még az ajtót is tágra nyitották előtte. Mivel a Népzenei Osztálynak volt egy kis ablaka a porta felé, ahol be lehetett zörgetni hozzánk, mi is észleltük az érkezését. Mire a Népzenei Osztályhoz ért, már ott is tágra nyitott ajtó fogadta! Nekem feltűnt, hogy milyen szokatlanul nagy, szinte hatalmas fülei voltak. Bénibácsival sokat vitatkoztak lejegyzés közben. Ezen én mindig csodálkoztam. Azt sem értettem, hogyan tudnak egyáltalán zenét lejegyezni az írógépem csattogása közben. Sokáig nem mertem rákérdezni ezekre a dolgokra.

Amikor később Bénibácsival külön szobába kerültünk, kérdésemre ő így emlékezett vissza ezekre az időkre „A viaszhengereket a Nemzeti Múzeumból hozták át a Népzenei Osztályra. Mi ketten néztük át a hengereket, hogy nem sérültek-e meg, sokat közülük le kellett tisztítani, mert megpenészedett, utána meg kellett tisztítani a teljes lemez- és matrica-anyagot is. Ezek a munkálatok majdnem egy esztendeig tartottak kettőnknek. Amikor elkészültünk, csak akkor tudtuk elkezdni a fonográfrol a lejegyzéseket készíteni. Az osztályon nem volt lemezjátszó sem, a Népzenei Osztály azt is Lacibácsinak köszönheti. Azokban a nehéz időkben nem lehetett tűt kapni hozzá. Tudja, Ági, Pásztó - ahonnan bejárok - a Mátra hegységben van, hát ott csináltattam gramofontűket, *galagonya-tűvisből!* Ennek az volt az előnye, hogy nem rontotta a lemezt, csak gyorsan kopott. Hogy miért veszekedtünk? A nyers lejegyzést mindig én csináltam. Utána közösen ültünk neki egy-egy darabnak. A nagy teremben sokan voltunk, sok volt a zavaró tényező: pl. a Könyves Kálmán körútra nyílt a szoba ablaka. Nyitott ablaknál dolgoztunk tavasztól kezdve, mert sokan voltunk egy szobában. Így a Népligetből beszűrődött mindenféle vurstli zene is, és összevegyült avval a zenével, amit éppen lejegyeztünk. Az osztályon a hosszú asztalnál még néha-néha egy másik fonográfrol is dolgoztak. Ahhoz képest a Maga gépelése semmiség volt! Így nem volt könnyű a lejegyzéseket

végeznünk. A Lajtha-csoport megalakulása után már nem csak én, hanem az Avasi-gyerekek - tudja, neki ragyogó füle van - is jegyezték le Lajthával. Utána ültünk össze közösen, a zenét lelassítva hallgatva, hogy Lajtha kidiszítse, *Röpülj páva, röpülj* »kipitykézze« a lejegyzést. Kollektíve hallgattuk - ezért voltak a nagy vitatkozások és veszekedések: a lejegyzések helyes értelmezése érdekében.” (Idézet egykori naplóból.)

Lajtha Lacibácsi egyszer a Népművelési Intézetben Budán, a Corvin tér 8. szám alatt tartott előadást, de az intézetnek ebben az időben még nem volt magnója. Félték, botrány lesz belőle, ha Lajtha emiatt nem tudja rendesen megtartani az előadást. Az igazgató áttelefonált a Múzeumba, hogy adjuk kölcsön az *osztály* magnetofonját. Igen ám, csak hogy a mi magnetofonunk valójában Lajtha Lacibácsi *saját* magnója volt! Nagy izgalomban voltunk, mi lesz, ha az Intézetben ráismer a sajátjára. Senki nem mert

Rajeczky Benjámint
a Néprajzi Múzeumbeli szobája ablakában.

elindulni vele! Végül is a csoportjához tartozó Nónay Kati vitte át autóval. A történet végére már nem emlékszem, nem tudom, Lacibácsi felismerte-e vagy nem a magnetofont. Csak az izgalomra emlékszem, ami az egészet megelőzte, és az akkori állapotokra - hogy mekkora kincs volt egy magnetofon!

Az 1950-es évek elején egyszer Lacibácsi Avasi Bélával Sopronba és környékére ment gyűjtőútra. A vasúti kupében a francia kommunista párt lapját, a L'HUMANITÉ-t olvasta. Győrnél - mivel akkor az osztrák határ környéke zárt határövezet volt - határőrök szálltak fel igazoltatni... Nagyon sok utast egész kis dolgokért is leszállítottak, nem utazhattak tovább. Egy határőr észlelte, hogy Lacibácsi külföldi lapot olvas és megkérdezte, hogy hívják? „Lajtha László Kosuth-díjas zeneszerző” - volt a válasz. „Mik voltak a szülei?” „Gyárosok” - felelt Lacibácsi. „Mit olvas?” - kérdezte a határőr. A válasz: „A francia kommunista párt lapját”. A határőr olyan zavarba jött, hogy nem szólt, nem csinált semmit, egy hang nélkül leszállt a vonatról.

Rajeczky Benjámint (1901-1989) ciszterci perjel, pásztói plébános, népzene- és gregorián-kutató. Egy héten kétszer jött a Múzeumba dolgozni.

Vidám, jó kedélyű, segítőkész ember volt. Évekig dolgoztam vele egy szobában. Mivel paptanár volt, nagyon tudott az emberekkel bánni. Németre nemcsak engem tanított, hanem a Múzeum többi dolgozóját is. Nagyon szerette mindenki. A 18. születésnapomra kedves ajándékot kaptam tőle. 88 éves édesapjával csináltatott nekem egy pogácsaszaggatót. Nagyon büszke volt az édesapja munkájára - de én még jobban! Ma - 70 évesen - is ezzel szaggatom a pogácsát, és rájuk gondolok. A háztartásomat úgy alakítottam ki, hogy akármit veszek a kezembe, mindig arra gondolok, akitől kaptam.

A régi emberekben sok-sok szeretet volt. Ez adta az ötletet nekem: egyszer karácsonyra megajándékoztam a környezetemet egy magyaros kerámia fűszertartóval, amihez képeslapot mellékeltem: „Aranyosom, ahányszor főzöl, mindig tegyél bele ebből egy csepp szeretetet!” Amit az ember csinál, csak szeretettel szabad csinálnia! A kezébe veszi a fűszertartót és behint a szeretetét az ételbe. Én a mai napig így főzök. Jobb ízű lesz tőle az étel!

Amikor férjemmel együtt 1984-ben meglátogattuk, Bénibácsitól tanultam meg, hogyan kell szalonnát elegánsan és egészségesen enni. Az előszobájában egy kis teknőben volt a szalonna, mindig maga készítette. Kivett belőle egy darabot és rátette egy vágódeszkára. Jó éles késsel olyan vékonyra szelte, hogy kis jóakarattal át is lehetett volna látni rajta. Szeletelt, citromos, sózott vöröshagymával, házikenyérrel fogyasztottuk, és még egy pohár vörösbort is ittunk az egészségére.

Legelső emlékem vele kapcsolatban mégis az, hogy sokáig – úgy 1 évig – nem tudtam: ő pap! Egy nap aztán odaszólt nekünk: „a jövő héten nem tudok jönni, ünnepi misét tartok”... Elkerekedett szemmel néztem rá. Annyira, hogy Lajosbácsinak fel is tűnt és megkérdezte: „Kislány, mi a baj? Nem tudta, hogy Bénibácsi pap?” „Érdekes” – válaszoltam, „pedig olyan rendes ember!” Az 1950-es éveket írtuk akkor...

Avasi Béla (1922-2002) népzenekutató, a zenetudományok kandidátusa, főiskolai tanár volt. Kodály Zoltán, Lajtha László és Bárdos Lajos növendékeként tanult a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, amit Kodály kérésére „kiemelt népköltársasági ösztöndíjjal” véghezvitte el.

A Népzenei Osztályra tanára, Lajtha László révén került, akivel együtt jártak népdalokat gyűjteni. Lacibácsi sokat adott Avasi Béla véleményére, mert nagyon jó hallása volt. Nem egyszer hallottam, amikor így szólt Lacibácsi: „Béla fiam jó lesz ez így...”? A Vargyas Lajos és Rajeczky Benjamin által szerkesztett *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra* c. könyvbe az összhangzattal kapcsolatban írt cikket, amelynek gépelése és kottázása életem legnehezebb feladata volt a sok táblázat, betűjel és szám miatt. E cikket, „Rétháti Áginak hálával és szeretettel a sok gépelésért és vonalzásért, 1956. V. 21-én, Avasi Béla” dedikációval maig őrzöm. Avasi Béla 1961 és 1973 között a szegedi Tanárképző Főiskola ének-zene tanszékének tanszék-

vezető főiskolai tanára volt. Több tankönyvet és népzenei tanulmányt írt, melyek az „Acta Ethnographica”, a „Studia Musicologica”, a „Néprajzi Értesítő” és a „Magyar Zene” c. folyóiratokban jelentek meg. Tőle is sok tiszteletpéldányt kaptam, egyik munkáján (Avasi Béla: „Ének I.” és „Ének II.” c. tanárképző főiskolai tankönyv) „Aranyos Áginak szeretettel Avasi Béla” ajánlás szerepel.

Avasi Bélát a múzeumban más oldaláról is ismertük. Nagy matematikus és sakkozó volt, és nagyon szerette a kártyajátékokat is, pl. az ultit, a römit, a kanasztát. A Múzeumok Csapatá között folyó sakkversenyeket gyakran nyerte meg. Emlékszem, egyszer a Külügyminisztérium dolgozóival a főigazgató szobájában rendeztek egy nagy sakkversenyt – természetesen munkaidő után – ami miatt még a titkárnöknek is tovább kellett bennmaradnia. Nagy volt aztán a boldogság, az ünneplés, mert természetesen Avasi Béla nyerte a versenyt!

Sokat összejártam velük, mert a felesége, Marika nagyon jó barátnőm lett. Egy életen át tartott a barátságunk, gyakran látogattam meg őket nemcsak

Pesterzsébeten, hanem Szegeden is. Amíg Budapesten laktak, sokat jártunk kirándulni közösen Gödöllőre a Babati tavakhoz, vagy a Balatonra. Náluk játszottam ki igazán magamat, mert a kártya szeretetét tőle tanultam. Az ötvenes évek elején – amikor a gyermekei még kicsik voltak – Vargyas Lajosbácsi is többször meglátogatta Béláékát Pesterzsébeten.

Még egy emlék jut eszembe róla. Bélát akárhová, akárhányszor meg lehetett vendégségbe hívni, de ahová elment, ott őt kötelezően egy jó nagy tál mákostésztával vagy mákos süteménnyel kellett várni, annyira szerette!

Schram Ferenc (1923-1975) folklórkutató, a XVII-XIX. század hagyománytörténetével,

római katolikus vallási néprajzzal, művelődéstörténettel, történeti néprajzzal foglalkozott. A budapesti Sziklakápolna kántora volt. Onnan került a Lajtha-csoportba és végül a Néprajzi Múzeumba. Kis fizetése miatt a XI. kerületből gyalog járt a munkahelyére. Büszke volt erre, sportként fogta fel. A szülei – és Feri nővére, Klárka – Gödöllőn laktak, ott méhészkedtek. Ferit így nővére és annak családja támogatta.

Nagyon sokszor megrézt. Egy nap el akarta hitetni velem, a kezdő dolgozóval, hogy Mozart Gödöllőn volt állomásfőnök! Persze mindenki évekig nevetett azon, ahogy ezt Feri előadta. Majd be akarta

A Rajeczky Benjámín édesapja által készített pogácsaszaggató.

Rajeczky Benjámín és Borszéki László

magyarázni, hogy nem kell edényt mosogatni, mondván: „Kislány, először a lábasban tojásrántottát készítünk, megesszük, aztán a lábasba vizet öntve, visszatevesszük a lángra és teát főzünk benne. Egyszerű.” – mondta. Tudta, hogy minden reggel meleg teával várom a munkatársaimat, de csak egy kiskanalunk volt, amit körbeadtunk. Addig szorgoskodott, amíg egyszer – névnapomra – 28 kiskanállal lepett meg.

A *Magyar népballadák* című munkáját én kottáztam és gépeltem. Ezt 1955. IV. 5-én „Kislánynak sok szeretettel Feri” szavakkal dedikálta nekem. Sokat betegeskedett, magas volt a vérnyomása. Gödöllőn a római katolikus temetőben van eltemetve, szüleivel együtt.

Marosy György Cézár (1925-2008) bejáró volt a Népzenei Osztályra. A Lajtha-csoportban végezte munkáját. Bénibácsihoz hasonlóan ő is pap volt. 1944. május

26-án lépett be a Ciszterci Rendbe. 1949. június 29-én szentelték áldozópappá. 1992-től a Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának hittanára, majd igazgatóhelyettese, 2000 novemberétől a Zirci Apátság perjele, növendékprefektusa, a zirci Szent Bernát Hit tudományi Főiskola filozófiatanára. 2004-től haláláig a Pécsi Ciszterci Rendház házfőnöke, és az érdi Regina Mundi Ciszterci Apátság kisegítő lelkésze volt.

Cézárral kezdettől fogva nagyon jó barátságba kerültünk, ami egész életen át tartott. Levelezésünket összegyűjtöttem, egyszer szeretném sorba rakogatni és az egészet egyben végigolvasni! Minden nyáron – amíg ereje bírta – meglátogatott bennünket Pócsmegyeren és mi is meglátogattuk őt Kelenföldön, Csepelen, Száron, Zircen és Pécsen is. Mindenben kikértük a tanácsát. Százéves házunk átalakítását is közösen terveztük.

A fenti emberekkel, Lajosbácsival, Bénibácsival, Marosy György Cézárral, Avasi Bélával életük végéig tartottuk a kapcsolatot. Minden évben megkerestük egymást személyesen, vagy levélben; telefonon többször is. A többi munkatárssal is leveleztem, köszöntöttük egymást névnapokon vagy születésnapokon. Szívesen elmentem előadásaikra is, így legalább találkoztam a többi régi munkatárssal is.

Lajosbácsira visszatérve, 1956 után már önálló megbízást kaptam tőle. Ekkor dolgozott nagy lendülettel a balladákon, amiből később a könyvei lettek. Egy kis ERIKA táskai-írógépem volt, azt hordtam magammal és kicéduláztam részére az Ethnológiai Adattár kéziratanyagából az ott talált ballada-töredékeket. Így végignézhettem az egész Nagy-Magyarországról beérkezett néprajzi gyűjtéseket. Ez nagyon érdekes

munka volt a számomra, mert sok szép történetet kellett átolvasnom, míg egyszer-egyszer felbukkant egy ballada-töredék.

Az 50-es évek végére a mi zenei osztályunkat is elérték a technika új csodái. A hangrögzítés fejlődését a Magyar Nemzet 1958. február 19-i száma „A fonográfól a magnetofonig” címmel a következőképp foglalta össze: „Ma 80 éve jelentette be szabadalmi igényét Edison az első emberi hangot rögzítő szerkezetre: a fonográfra. Találmánya tüstént elindult világhódító útjára. S ha nagyapáink idejében még nem is volt valami tökéletes szerkezet, a XX. század óriási technikai fejlődése már szinte teljesen élethűvé tette. A fonográf bevonult a múzeumba és elfoglalta helyét a gramofon. A negyvenes években újabb vetélytárs jelentkezett: a magnetofon. Eleinte úgy látszott, hogy lepipálja ellenfelét. A versengés

Vargyas Lajos és Rétháti Ágnes

azonban újabb fejlődést hozott a gramofon történetében is: megjelentek a mikrobarázdás hanglemezek, amelyekkel már félórás műsort is lejátszhatunk, akár a magnetofonnal. A verseny még tart. S közben egyre több család otthonába vonul be a gramofon is, a magnetofon is, hogy megőrizzen elfelejtett, vagy halhatatlan zenei hangokat, szórakozást, kultúrát adjon millióknak. Az alanti képen a Néprajzi Múzeum fonográfja látható. Ezzel gyűjtött Bartók Béla népzeneét.”

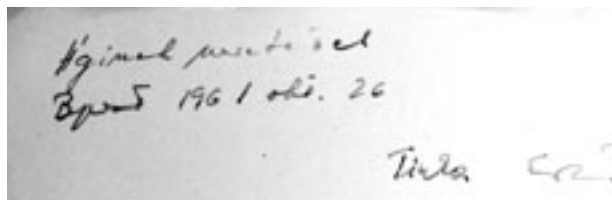
Hála a technika fejlődésének, ekkor már lehetőségünk nyílt arra, hogy megmentünk a viaszhengereket. Erről a munkáról az „Esti Hírlap” 1961. március

30-i száma tudósított „Magnetofonszalagra »írják át« a Néprajzi Múzeum népköltési gyűjteményét” címmel. Idézem: „A Néprajzi Múzeum népzenei osztályán dr. Vargyas Lajos osztályvezető irányítása mellett igen jelentős és érdekes munka fo-

lylik. A század elején fonográf hengerekre felvett népzene és népköltés emlékeit magnetofonszalagra írják át, amelyeket így megmentenek a pusztulástól. A Néprajzi Múzeum 4371 hengerből álló gyűjteményének anyaga pusztul el az idők múlásával. A magnetofonszalag lényegesen időtállóbb és a magnetofonfelvétel alkalmával technikai eszközeinek segítségével a hang felerősíthető különböző zörejektől, sístergésektől is megtisztul. A képen dr. Vargyas Lajos bekapcsolja a színezőerősítő készüléket az „átíráshoz.”

Emlékszem arra is, hogy ezzel egy időben Lajosbácsi szobájában volt egy gép, ahol a népdalokat Pátiria-lemezre vágják át.

1958-59-ben Lajosbácsi Kodály Zoltán *A magyar népzene* c. könyve harmadik, példatárral bőví-

Martin György és Pesovár Ernő dedikációja Rétháti Ágnes részére

Rajeczky Benjamini Rétháti Ágneset esketi. A háttérben a két tanú: balról Borszéki László osztálytársa, Kardos László, jobbról Vargyas Lajos.

tett kiadásának, a „Kodály-Vargyasnak”, ami eredetileg 1952-ben jelent meg, új kiadásán dolgozott. Nagy örömet jelentett nekem megint kottázni és gépelni a számára. A kötet 1960-ban jelent meg, ma is őrzöm a többivel együtt a részemre ez év május 22-én dedikált példányt: „Áginek szeretettel és hálás köszönettel Lajosbácsi.”

De mások számára is gépeltem. Jól emlékszem Martin György és Pesovár Ernő „A Structural Analysis of the Hungarian Folk Dance (A Methodological Sketch)” című tanulmányára, amit 1960-ban kezdtem gépelni, és ami az „Acta Ethnographica” lapjain jelent meg. 1961. október 26-án dedikálták nekem.

A Zenei Osztályon nagyon jó, családias hangulat uralkodott az ott töltött tizenegy évem alatt. Ebben a környezetben a munka nem esett nehezünkre, élvezettel dolgoztunk, lelkesek voltunk, a fiatalok is, és az öregek is. Lajosbácsi többször meghívta az osztály tagjait családi otthonába lemezhallgatásra. Csodálatos lemezei voltak. Körbeültük a lemezejátszót és mindenki szép csendben hallgatta Beethoven Hegedűversenyét, V., VII. vagy IX. és a többi szimfóniáit. Bármilyen hosszúra is nyúlt, nem volt beszélgetés a zenehallgatás közben. Mindenki átadta magát a zene örömeinek. A végén kiértékeljük a hallottakat és beszélgettünk. Ma már azt mondják, más a divat. Ha a fiatalok összejönnek, háttérzene hangjaira beszélgetnek. Én nem értek egyet ezzel a divattal. Ha zene közben beszélgetek, elveszítem azt az örömet, amit csak a zene tud nyújtani.

1961. január 14-én változás történt az életemben: férjhez mentem. A Népzenei Osztály háziasított ki. Lajosbácsi volt a tanúm, Rajeczky Benjamin esketett,

Köszöntőt mond Rajeczky Benjamin. Balról jobbra: Marosy György Cézár, Gábor Éva, Rajeczky Benjámín, Vargyas Lajosné, Vargyas Lajos, Rétháti Ágnes.

Gábor Éva orgonált. Az esküvőre szóló zenei anyagot Pesovár Ernő állította össze a többi kollegával. Ma is emlékszem, hogy kézzel cipelték Gödöllőre az esküvőmre az akkori nehéz, 12 billentyűs magnetofont, ami 15 kg súlyú volt!

Férjhezmenetelem előtt sokat találkoztunk jövőd férjemmel a Múzeum Népzenei Osztályán, így mindenki ismerte, kedvelte és szerette őt. Ott szoktam zongorázni is, amit ő nagyon szeretett, majd lemezeket hallgattunk. A magyar zenén kívül nagyon kedveltük abban az időben a Bali-szigeti zenét. Ebből is volt az osztályon egy pár lemez. Ezen felül a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum Baráti Köre akkor még abban a múzeumi teremben tartotta előadásait, amely a korábbi Széchenyi Gimnázium rajzterme volt. Gyakran látogattuk ezeket az érdekes előadásokat is. Hosszú évtizedekig voltam az MNT tagja, amelynek szervezésében sok programon vettünk részt.

1961 decemberében megszületett első, nagyon várt gyermekünk, Lacika, akivel fél évig otthon voltam, majd bölcsődébe adtam, és visszamentem dolgozni. Nagy boldogságot jelentett a számomra vele lenni, de akkor még nem volt GYES, mindössze 20 hét állt az édesanyák rendelkezésére. A Népzenei Osztályon 1962-ben felvették Lacika hangját lemezre, amit ma is nagy szeretettel őrzök.

Sajnos az 1960-as évek elejére a Népzenei Osztály kezdett széteszlani. Bénibácsi átkerült az MTA Népzene kutató Csoportjához. Lajosbácsi 1961-ben lett a Csoport főmunkatársa, majd 1970-től igazgatója, így formálisan is tisztelt mestere, Kodály Zoltán utódja a magyar népzene- és néptánc kutatásban. Avasi Béla Szegedre, a Juhász Gyula Főiskolára került, jóma-

Bücsűztatólevél. Az aláírások: Bodrogi Tibor, Takács Lajos, Márffy József, Varga Mariann, Krepuska Gyuláné, Szőke Jenő, Földes Lászlóné dr., Györgyi Erzsébet, Szolnoky Lajos, Fél Edit, Boross Marietta, Regdon Rezsőné, Csillag István, Földes László, Iványi Imréné, Kresz Mária, Podhola Istvánné, Morvay Judit, Molnár Mária, Szántó Józsefné, Attányi Károlyné, Serfőző Józsefné, K. Kovács Péter, Francisczy József, Kara Tibor, Kodolányi János, Mesterházy Erika.

gam 1964. november 15-től Szentendrén kezdtem dolgozni. 1964. szeptember 19-én ugyanis kiköltöztünk Pócsmegyerre, ahol egy 100 éves ház átalakításába kezdünk. Onnan a Múzeum igen messze volt. Az utazás sok időt vett el, és új fő feladatokat, hogy feleség és édesanya legyek, nem tudtam volna ellátni, ha Budapesten dolgozom továbbra is.

Új munkahelyet Néprajzi Múzeumbeli kollegáim segítségének köszönhetően találtam magamnak. A Népzenei Osztálytól és az összes munkatárstól nagyon szomorúan váltam meg. Az egész Múzeum búcsúztatott.

A Múzeumból nehéz volt eljőnnöm, de új munkahelyemhez még nehezebb volt hozzászoknom! Azt a rendet és precizitást szerettem volna tovább vinni, amit Lajosbácsi és a többi kollega mellett megszoktam. Elfogadtak, szerettek, de eleinte minden nap szemrehányásokat kaptam: „Ágika, ez nem a Néprajzi Múzeum!” – szólt a figyelmeztetés. Nem hagytam magam, mindent úgy csináltam csak azért is, ahogy megszoktam. Aztán egy idő után meg is lett az eredménye.

A Múzeumtól és a MTA Népzene kutató Csoportjától azért nem szakadtam el végleg. Ez adott erőt a további munkámhoz. Külső munkatársként tovább gépeltem nekik, péntek délutánonként hoztam a kotázni és gépelni való anyagokat, hétfőn reggelként pedig a férjem vitte vissza a kész anyagot. Besegítettem a Magyar Népzene Tára első köteteinek a gépelésébe is.

1967. október 15-én megszületett második fiam, Attila. Ekkor már 3 évig otthon lehetett maradni, mert 1967 januárjától bevezették a GYES-t. Nagyon boldog voltam, hogy a gyermekeimmel otthon lehetek, tanultam mellettük, építkeztem, és ekkor dolgoztam be igazán a MTA Népzene kutató Csoportja részére. Pócsmegyerre kerülésemtől kezdve a régi munkatársak igen sűrűn látogattak, segítettek gyermekholmikkal, tanácsokkal, munkával, hogy könnyebben tudjuk ezt a 100 éves házat átalakítani.

A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárától érkezett kedves levelet ma is őrzöm. „Kedves Ági! Örömmel értesültünk második fia megszületéséről. Mindkettőjüknek jó egészséget kívánunk. Igen örülnénk, ha alkalomadtán meglátogatna. Az Adattár nevében sok szeretettel és kézcsókkal K. Kovács Péter Budapest, 1968. május 30.”

Itt, az új, készülő otthonomban még jobban élt bennem a zene iránti szeretet. Bárhol dolgoztam, a lakásban, vagy éppen a kertben, az mindig csak zene szóra ment és megy még ma is. Egész nap szól a zene, finoman, halkán, de itt élnek bennem a szebbnél szebb népdalok, népballadák a lelkem mélyén is.

1974-ben kiadták Kallós Zoltán „Balladák könyve – élő erdélyi és moldvai magyar népballadák” c. könyvét, aminek anyagát az ötvenes években én (is) leltároztam a Múzeumban. Nagyon boldoggá tett a megjelenése, és gyorsan megtanítottam Laci fiamnak a legszebb balladákat belőle.

Ekkor Lajosbácsi már nagyban dolgozott „A magyar népballada és Európa” c. könyvében, tehát volt mit gépelnem. Óriási öröm volt számomra, ami-

kor 1976 nyarán eperérés (az itteni viszonyok szerint „aratásidő”) kellős közepén megjelent Pócsmegyeren kedves feleségével, Katival és személyesen hozta a két kötetes gyönyörű könyvet. A férjemnek ekkor már volt filmfelvevője és meg tudtuk örökíteni, amikor Lajosbácsi átnyújtja példányomat. „Áginak, kedves ballada-munkatársamnak szeretettel és köszönettel Lajos bácsi” szólt a dedikálás. Ekkor értettem meg, hogy 30 éven át dolgozott ennek a könyvnek az összeállításán és megírásán. Lajosbácsinak nagyon sokat köszönhet a balladakutatás. Nyilvánosságra hozta a teljes magyar balladaanyagot, ennek alapján vizsgálta és tárgyalta a magyar balladák történeti, társadalmi és sokirányú néprajzi meghatározottságát, szerteágazó nemzetközi kapcsolatait.

1979-ben jelent meg a következő munkája a „Balladás könyve”, melynek célja: lehetőséget adni, hogy a balladákat ne csak olvassuk, hallgassuk, hanem énekeljük is. Ez az első olyan balladaválogatás, amely zenei szempontok szem előtt tartásával jött létre. Száz szebbnél-szebb melódia és a hozzájuk tartozó teljes vers követi egymást a könyv lapjain. Ezt az előzőhöz szinte szóról-szóra hasonló dedikációval kaptam meg: „Áginak, ballada-munkatársamnak, köszönettel és szeretettel 1979. V. 12. V. Lajosbácsi”. (sic!)

A férjem 1977-ben súlyos betegséget kapott, „le-százalékolták”. Át kellett szerveznem az életemet. Már nem tudtam megoldani a munkák oda-vissza szállítását. Így nehéz szívvel, de abba kellett hagynom a bedolgozást. Korábbi munkaadómtól, a Népzene kutató Csoporttól mégsem szakadtam el. Rendszeresen mindenről értesítést kaptam, és levélben én is beszámoltam Lajosbácsinak és feleségének, Katinak mindenről.

Férjem – még a betegsége előtt – szerette volna megváltoztatni a vezetéknevünket (Breják), mert mindig elírták, aminek a gyerekek sem örültek. Azt tanácsolták, hogy lehetőleg a B kezdőbetű maradjon meg. Meg is kaptuk az engedélyt és a nevünk „Borszéki”-re változott. 1981. március 2-án erről értesítettem Lajosbácsiékat egy olyan lapon, amely a múzeumi leltárcédulákat utánozta. A lap egyik oldalán ez állt: „Emlékező Lajosbácsinak! A sok-sok cédulázás és a legszebb éveim emlékére, valamint arra, hogy a balladák továbbra is bennem éljenek, az ő szépségükben mutatkozunk be új nevünkön Borszéki Lászlóné, Pócsmegyer, Dózsa u. 9. 2017”. A lap hátulján a következő állt: „...legtöbb klasszikus balladánk a székely falvakból származik s az egész nyelvterületen elterjedt balladának is a székelységben élnek legteljesebb, legépebb változatai.” (Csanádi-Vargyas: Röpülj páva, röpülj 1954. 151. p.)

„No, ha idejöttél Halottad földére,
Állj a kőfal közé, Rakjunk bé a mézszel!
Mikor térdig rakták, Megkérte az urát:
Uram, édes uram, Tréfa ez vagy való?
Nem tréfa bizony ez, Kéncsem feleségem,
Így volt a fogadás, Így kell lenni immá.”

Borszék, Csik m.

(Vargyas Lajos: A Magyar népballada és Európa II. 23. p.)

Lajosbácsi és Kati minden évben meglátogattak Pócsmegyeren, felügyelték a munkámat, előrehaladásomat. Nehéz évek következtek családi életemben. Laci fiam 1982-ben végezte el az iskoláit, majd 1986-ban megnősült. Attila 1982-ben került középiskolába Vácra, majd kollégiumba. 1986-ban felvették Miskolcra a Nehézipari Műszaki Egyetemre, gépészmérnöki szakra.

Kicsit szabadabb lettem. Ismét lehetőségem nyílt az időközben megszakadt fonalak felvételére, a tanulás folytatására, önmagam megvalósítására. Az elmúlt időszakban férjem betegsége miatt a figyelmem egyre inkább a helyes táplálkozás felé fordult. Az 1980-as

évek elején Oláh Andor, a híres természetgyógyász mellett tanultam két évig. Az ő hatására kezdtem a reformkonyha iránt érdeklődni. Korábban készített receptgyűjteményemet, a népi táplálkozás témájába vágó gyűjtésem második részét, - amit annak idején nem adtam be a pályázatra -, azóta is magamnál tartottam, abból főztem. Miután elnyertem vele a Gödöllői Helytörténeti Múzeum által kiírt pályázat I. díját, olyan sikere lett, hogy tansegédletként később meg is jelent, „Főzőkanalat a lányok kezébe! Gödöllő népi szakácskönyve” címmel.

Ezt megelőzte azonban a „Kerti finomságok sütése, főzése reformételekhez” (1991). E könyv második kiadásában (1997) már azt is be tudtam mutatni, hogyan lehet „120 négyszögöl területen odafigyeléssel, megfelelő társítással mindent megtermelni” egy négytagú család részére „bio”-módon. Innen már egyenes út vezetett a reformkonyhához. A „Magyar Konyha” ilyen témájú pályázatán is díjat nyertem. Ennek köszönhettem 1996-ban „Az én reformkonyhám” című könyvem megjelenését, aminek idén, 2008 tavaszán volt a hatodik kiadása.

Amikor a „Gödöllő népi szakácskönyve” 1996 tavaszán megjelent, a könyv első példányát természetesen Lajosbácsinak küldtem el, amelyre a következő levél érkezett: „Budapest, 1996. II. 22. Édes Ágikám! Köszönöm megküldött könyvét, és nagyon-nagyon büszkén gratulálok hozzá! Mert úgy érzem, nekem is van valami részem benne, hogy Maga is belépett az alkotó néprajzkutatók körébe. De azért, persze, a fő ebben mégiscsak Maga, aki mindezt fölitta magába, amit a környezete mutatott és felkínált. Egyszóval büszke vagyok Magára! A bevezetést és tartalomjegyzéket átnéztem, és új öröm, hogy Maga újítást is hoz a „táplálkozáskutatásba”: a betanulás vizsgálatát. Ehhez még újabb gratulációt érdemel. Magához az anyaghoz - az egyes receptekhez - nem igen értek, azt inkább Kati fogja használni. Én csak az „egészet”, a nagy munkát és a sikeres közreadást méltányolom, de azt annál jobban. Akartam rögtön telefonálni, de többszöri hívásomra sosem vették fel a kagylót. Ta-

lán már nem az a számuk? (06-26-395-118?) Ha megváltozott, írja meg, vagy üzenjen telefonon. Még egyszer köszönöm és gratulálok (És köszönöm a születésnapjaid lapját is.) Kézcsók, ölelés: Lajosbácsi”. Kedves felesége, Kati folytatta a levelet: „Édes Ágikám! Én csak ámulok-bámulok, hogy ismét meglepted az érdeklődőket egy új művel! Gyorsan beleolvastam, s megjelent előttem a nyáregyházi (az én szülőföldem) kertünk és a baromfiudvar. Mindig szent rémülettel néztem a szegény vergődő csirkéket, amelyeknek sohasem mertem volna elvágni a nyakát. Anyám se csinálta, erre a szomszédasszonyt kérte meg. Én csak meglestem, és igazolhatom, hogy nemcsak Gödöllőn,

Díjátadás Gödöllőn

de nálunk is hátrahajtották a szegény állat nyakát és úgy vágták el. Libánk nem volt, a kacsák kivégzésére pedig nem emlékszem! Szép emlék a kenyérsütés, a friss lángos evés, kár hogy az unokáim sohasem láttak kovászt vagy morzsoltkát. A receptek kipróbálására idő kell, de eddigi útmutatásaid szerint nem hevitem az olajat és megszabadultam a nehéz szagtól. Végezetül kívánom, hogy mindenkinek élmenyt nyújtson ez a könyv, az én generációmnak az emlékeztetést, a fiataloknak a meg-

ismerést. Neked pedig azt kívánom, hogy egészségedben családot büszkeségére még sok hasznos tudni valót közölhess mindenki javára. Szeretettel Kati.”

Lajosbácsi és Kati nagyon örültek munkáimnak, Lajosbácsi mindig úgy hívott, vagy mutatott be az összejöveleteken, hogy „a népi táplálkozás utazó nagykövete megérkezett”. Ezt a mondását egy Balatonboglárról küldött karácsonyi képeslapján is megerősítette: „Édes Ágikám! A népi kultúra és táplálkozás utazó nagykövetének és kedves családjának kívánunk Boldog Karácsonyi ünnepeket és sikeres Új esztendőt. Sok szeretettel Kati és Lajosb.”

Közben cikkeket írtam a „Magyar Konyha” részére és hat éven keresztül dolgoztam „Az én reformkonyhám” c. könyvemben, minden receptet kipróbálva. Már az 1983-as évektől meggyőződésemmé vált, hogy férjem betegségén csak egészséges táplálkozással tudok segíteni, és úgy, hogy egybetartom a családomat, nem hagyjuk el őt. Mindent elkövettünk a cél érdekében. Ami a táplálkozást illeti, ez nem is volt nehéz, mert minden nagyon ízlett neki és elmondhatom, hogy talán az egyetlen ember volt, aki az összes receptemet végigkóstolta. Ezzel a táplálkozással 22 évvel tudtam az életét meghosszabbítani.

1996-ban a Magyar Konyha segítségével jelent meg a könyvem, amely az összes, zöldségből és gabonából készült ételt mutatja be. Lajosbácsi felesége, Kati a könyv 3. kiadása után talált egy könyvismeretést, amit azonnal elküldött nekem. Idézem: „A hagyományos konyha remekléseit és a reformtáplálkozás jegyében készített ételkompozíciókat ötletesen közelíti egymáshoz a néprajzos szerző, aki a reform-

konyhát inkább a régi, egyszerű paraszti konyhához hasonlítja. Ott ugyanis gyakorta kerültek az asztalra különböző főzelékek, egytálételnek beillő, tartalmas levesek, kásák és főtt tészták - receptgyűjteménye ezekből az ételekből válogat. A könnyebb eligazodás érdekében az alapélelmiszert jelöli meg a lapok felső szegélyén húzódó élőfejben, mely azután betűrendben mutatja be az ételreceptek jellegzetes, tápláló alapanyagát a brokkoli salátától az ízletes burgonyaételektől, a kukoricából készült legkülönbözőbb ízesítésű puliszkákon át a tésztafélék gazdag kínálatáig, a túrógombócig vagy a lekváros derelyéig. Minden alapélelmiszert külön is bemutat a szerző egy-egy rövid táplálkozástörténeti szócikkben és a kötetet záró kislexikonban. - Jól sikerült szakácskönyv, érdemes ajánlani."

1993-ban mentem el nyugdíjba, 40 évi munkaviszony után. Azóta járom az országot, előadásokat tartok „Magyar Konyha - egészségesen” címmel. Ezen emlékezés írásakor, 2008. augusztus 16-án hangzott el a 600. előadásom, melyet búcsúelőadásnak szántam. „Ahogy öregsünk, s egyre fogy előttünk a jövő, kárpótlásul egyre többször fölmerül emlékeinkből a múlt” - írja Lajosbácsi. Ezt olvasva döbbsentem rá, hogy feletem is eljárt az idő.

Egész életemen át mindig visszavágytam a Néprajzi Múzeumba és annak Népzenei Osztályára. Nekem az „utazás”, a világlátás csak nyugdíjas korban adatott meg. Ám boldog vagyok, mert ha később is, de legalább akkor megismertem az országot, láttam a városok, a falvak fejlődését. Észleltem azt, amiről annak idején csak álmodni mertünk, például megvalósult a Skanzen Szentendrén, aminek az elkészültét nagyon vártuk. A tervezetét még a Néprajzi Múzeum készítette és 1959-ben fényképalbummal együtt terjesztették fel Kállai Gyulához, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának akkori elnökéhez jóváhagyásra. Eredetileg az Aquincum melletti „Aranyhegyre” volt tervezve, amit nem fogadtak el építési helyül, így lett a helyszín később Szentendre. A naplómban örök egy cikket, ami 1966. június 17-én az Esti Hírlapban jelent meg, „Falumúzeum Szentendrén” címmel. „Régóta vitatott kérdés: hol legyen a magyar falumúzeum. A napokban megszületett a végleges döntés: a Pest megyei Tanács közreműködésével Szentendrén, az Öregforrásnál épül a néprajzi értékeket összegyűjtő múzeum. Tervezését már az idén megkezdik. Szolnoki Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese mondja erről: Szentendrétől mintegy négy kilométernyire tudjuk majd bemutatni az ország huszonhárom-huszonnégy tájegységének legjellegzetesebb építkezési stílusait, a paraszti házak berendezéseit, udvarait, melléképületeit, műhelyeit. A tervek szerint három-öt épület képvisel egy tájegységet, vagyis, ha teljesen felépül a magyar falumúzeum, csaknem száz épületcsoportból áll majd. A jövő év elejére néhány házat szeretnénk berendezni. A magyar falumúzeum hivatalos megnyitására 1971-ben kerülhet sor, a tervek szerint addig mintegy harminc-negyven épületcsoporttal készülünk el.” Szerettem volna én is ott dolgozni. Ez volt az utolsó reményem, hogy a régi kollégák közé visszakerüljek, de családi körülményeim

nem tették lehetővé. Utazásaim során észleltem azt is, hogy az iskolákban beindult a zeneoktatás (amit éppen most a gyerekek kárára nagymértékben csökkenteni szeretnének), néptáncsoportok, gyermek- és felnőtt énekkarok alakultak.

Előadó körútjaim idején jelent meg Lajosbácsi *Kerítésen kívül (Emlékek életemből)* c. könyve, amely visszahozta számomra a régi emlékeket. A dedikációja: „Áginak szeretettel és köszönettel Lajosbácsi 1993. XII. 15.” Könyve azt a cikket is tartalmazza, amit 1983-ban a Tiszatáj c. folyóiratban *Két gépíró* címmel korábban már közreadott. Ehhez tudni kell, hogy amikor Lajosbácsi a Népzene Kutató Csoporthoz került, új gépíróőről kellett gondoskodnia. Választottja, Annamária útját is egyengette, őt is ugyanolyan szeretettel segítette, mint annak idején engem. Mindig beszámolt róla, hogy milyen hasonlóak vagyunk, nagyon büszke volt ránk! Mint három fiúgyermek apjának, hiányzott neki, hogy nem volt lánya. Előbb én, majd Annamária pótoltuk számára ezt a hiányt. Mindkettőnk saját lányaként kezelte. Ő már elmondta, hogy a számára mit jelentettünk. És hogy a mi számunkra mit jelentett ő, azt próbáltam meg elmondani az előbbieken.

Ahogy rá emlékezem, egyre inkább átélem a múzeumban együtt töltött éveket. Ám az idő röpül. Újévkor behunyom a szemem, és mire kinyitom, már itt a következő karácsony. Érkezik a posta: Vargyas Lajos: *Magyar vers - magyar nyelv (Verstani tanulmány Kodály Zoltán bejegyzéseivel)*: „Áginak szeretettel 1994. XII. 2. Lajosbácsi.”

1998 áprilisában újabb levelet kapok tőle és feleségétől. Lajosbácsi így ír: „Kedves Ágikám! Óriási meglepetés számomra, hogy hatvanadik születésnapjára küldöm jókívánságaimat. Akit én 14 évesen ismertem meg és dolgoztam vele együtt! És azóta is csak annyit változott, hogy éreztem: többet tud és többet segít másoknak - nekem elsősorban -, de lényegében ugyanaz a kedves, vidám, fiatalosan friss és lelkes munkaerő, akire mindig számítottam, s akire mindig lehetett számítani. Mindez semmit sem változott, csak az a 46 év telt el anélkül, hogy észrevettük volna. Ágikám, maradjon ez így továbbra is. Ne érezzünk mást, csak az évszámok változását. Azt se figyeljük, csak élvezzük azt, amit a másikban régóta ismerünk és szeretünk: a lelkesedést feladatainkért és a baráti érzést azokért, akik ugyanezt érzik. Ágikám! 46 éve munkatársam, néhány éve kutatótársam és könyv-író társam! Köszönöm, hogy a 14 éves gépíró lány így fogta föl az életet: nem kötelességnek, hanem lehetőségnek arra, hogy valami szépet és hasznosat tudjunk végezni benne. Ebben még további eredményeket és további munkás éveket kíván szeretettel Lajosbácsi 1998. április 29.” Kati azt írta: „Édes Ágikám! Én is szerettem volna Lajos bácsi segítőtársa lenni a tudományban is, de hát nem nőtem fel a feladatokhoz. Szültem viszont 3 gyereket, akik okosak, tehetségesek és jók! Neked is azt kívánom a 60. születésnapodra, hogy a családotban is legyen örömed, segítsenek és szeressenek, mert megérdemled! Légy boldog és egészségben, jó kedvvel folytasd a munkádat. Sok szeretettel ölel, csókol Kati.”

Ágikámnak, aki 15 éves
 kislánként került mellém
 „segítségemre”, s nemcsak kitűnő
 légipelítője volt gondolataimnak,
 hanem lelkes munkatár-
 sam, „kollegám” is.
 Nagy szeretettel adom ezt
 kedves könyvemet.
 2000. V. 24. Lajos bácsi

Dedikáció

Innentől kezdve már az események a filmkoc-
 kák gyorsaságával peregnek. 1999: „Milyen lehetett
 a honfoglalók hősepikája”: „Borszékiné Áginak
 szeretettel Lajosbácsi”. 2000: „Keleti hagyomány -
 nyugati kultúra”: „Rétháti Áginak köszönettel, sze-
 retettel Lajos bácsi 2000. II. 6.” És egy másik 2000.
 évi könyv, az „Egy felvidéki falu zenei világa - Áj,
 1940”. A pillanatot, amikor Lajosbácsi átadja, nem tu-
 dom feledni: „Ágikámnak, aki 15 éves kislánként ke-
 rült mellém »segítségemre«, s nemcsak kitűnő legé-
 pelője volt gondolataimnak, hanem lelkes munkatár-
 sam, »kollegám« is. Nagy szeretettel adom ezt a ke-
 ves könyvemet. Lajos bácsi 2000. V. 24.”

Végül a számomra talán legnagyobb meglepetés
 2002-ben *A magyarság népzeneje* új, javított kiadá-
 sa, Paksa Katalin szerkesztésében: „Rétháti Áginak
 szeretettel: Lajos bácsi.” Ehhez a könyvhöz tíz csodá-
 latos CD tartozik, ami szintén eljutott hozzám Pócs-
 megyerre, figyelmeztetve, hogy semmit ne felejtsek
 el abból a 11 évből, amit Lajosbácsi és akkori munka-
 társaim mellett töltöttem a Népzenei Osztályon. Az-
 óta hallgatom nap, mint nap, munka közben. Most, 70
 évesen, újra megfiatalodtam, egészségesebb lettem
 és köszönöm Istennek, Lajosbácsinak és kedves egy-
 kori munkatársaimnak, amit az élettől kaptam.

2004. február 1., Lajosbácsi 90. születésnap-
 ja. Megjelenik „Az Idő rostájában” (*Tanulmányok
 Vargyas Lajos 90. születésnapjára*) c. háromköté-
 tes „Festschrift”, azaz ünnepi köszöntő kötet. Lajos-
 bácsi ekkor már annyira nem volt jól, hogy a küldött
 példányról - annyi év után először! - lemaradt a dedi-
 káció. Köszönetemet fejezem ki most a könyv szer-
 kesztőinek is, azaz Andrásfalvy Bertalannak, Domo-
 kos Máriának, Nagy Ilonának, hogy ők sem felejtettek
 el, és gondoskodtak arról, hogy megismerhessem ezt

a Lajosbácsihoz kapcsolódó művet is, amit már nem
 én gépeltem.

Már említettem, hogy annak idején a Múzeum-
 ból a Népzenei Osztály egykori csoportja Lajosbácsi-
 ékhoz járt zenét hallgatni. Amikor elkerült a Népzene-
 kutató Csoporthoz, a „másik gépíró”, Annamá-
 riának idejében „versolvasó kör” volt a lakásán. Ezek-
 re a versolvasó délutánokra én már nem tudtam jár-
 ni. De a volt Népzenekutató Csoport munkatársaival
 én is találkoztam Lajosbácsi minden születésnapján,
 akárcsak a tiszteletére adott díjak, elismerések meg-
 ünneplésekor, ahol énekelni is szoktunk Lajosbácsi
 tiszteletére. Nagyon szép összejövetelek voltak, örül-
 tünk egymásnak, mint egy nagy család.

Utoljára szomorú levelet hozott a posta. A gyá-
 szoló család tudatta benne, hogy VARGYAS LAJOS
 néprajz- és népzenekutató életének 94. évében 2007.
 október 11-én elhunyt. Tisztelt és szeretett kedves fe-
 lesége, Vargyas Lajosné Gálfi Katalin után (aki 2002.
 november 30-án halt meg) ő is eltávozott tehát. Lajos-
 bácsit elszólitotta az Úr, de emléke szívünkben örök-
 ké élni fog. Nyugodjon békében!

Megemlékezésemet Arany János idézettel kezd-
 tem, amit Lajosbácsi adott indításként a Múzeumba
 kerülésemtől. Most egy másik, Babits Mihály idézet-
 tel szeretném befejezni írásomat, amit még Pócsme-
 gyerre költözésemtől szintén Tőle kaptam:

„Mindenik embernek a lelkében dal van,
 És a saját lelkét hallja minden dalban,
 És akinek szép a lelkében az ének,
 Az hallja a mások énekét is szépnek.”

Borszékiné Rétháti Ágnes

Vargyas Lajos és a Népzene Kutató Csoport

1970-ben 16 éves, s még tanuló voltam a budapesti VII. kerületi Wesselényi utcai Gép- és Gyorsíró Iskolában, amikor állásajánlatot kaptam a Vargyas Lajos vezette MTA Népzene Kutató Csoporttól.

Egy kissé visszatekintve: Budapesten születtem. Édesapám, Károlyi Jenő Gyula faszobrásznak tanult. Ebből a művészi mesterségből megélni nem tudott, ezért a távbeszélő szakmában helyezkedett el (ahol 50 évet dolgozott, s „Posta műszaki főellenőr”-ként ment nyugdíjba). Édesanyám, Pető Margit vidéki földműves családban született, s mint minden akkori leánygyermek a faluban, ő is a világszerte híres békesszentandrási szőnyeggyárban kezdte meg tanulmányait, s vált a „perzsaszőnyegszövés” mesterévé. Amikor Budapestre költözött, és összeházasodtak édesapámmal, a budai Várban, egy Dísz téri saroképület szőnyegszövő műhelyében dolgozott tovább (melyben ma a Korona cukrászda működik) és a Parlamentnek is készítettek szőnyeget. Hat éves koromtól időnként engem is magával vitt az Alagúttól induló, s egy gyerek számára óriásnak tűnő „nagy lépcsőn”. (Mindezt csak azért említem, mert 1970-ben én is a budai Várnegyedben kezdtem el dolgozni.) Szüleink kezűgyességét örököltük öcsémrel együtt.

Tanulmányaimat a VII. ker. Hernád u. 3. alatti Ének- és Zenetagozatú Általános Iskolában kezdtem. Mondhatom, hogy kivételezett helyzetem volt itt, mert az iskolaigazgató kezdettől fogva figyelemmel kísérte fejlődésemet, egyik kedvenc tanítványa voltam. Első osztályos koromban hosszú szőke hajamat édesanyám levágatta, s emiatt az igazgató úr nagyon-nagyon méltatlankodott. [Itt jegyzem meg, hogy életem folyamán a sors olyan igazgatókkal ajándékozott meg, akik felém irányuló szeretetükkel „kényeztettek”, akikre felnézhettem, akik példát mutattak, hogyan alakítsam az életvitelemet.] Énekeltem az iskola énekkarában, s énekversenyeken is részt vettem. Szüleim támogattak a továbbtanulásban, német és angol nyelvvórákra is járhattam.

A sors úgy hozta, hogy gimnáziumban nem volt módom továbbtanulni, ezért a lehetőségek közül a gép- és gyorsírás szakma elsajátítására vállalkoztam. Fokozatosan szerettem meg mind a gépírást, mind a gyorsírást. Vidéki rokonaim, akik hat éves koromig neveltek és nagyon szerettek, biztosítottak számomra egy Erika típusú táskairógépet. Így nagy szorgalommal I. helyezést értem el az iskolai versenyen, s az iskola benevezett a Szakma Kiváló Tanulója versenyre is.

Az állás előzménye az volt, hogy angol tanárnőm - aki ismeretségben állt Víg Rudolfal, a Népzene Kutató Csoport tudományos munkatársával -, szólt az egyik óra végeztével, hogy éppen egy fiatal gépíró lányt keresnek a Csoport gépírási munkáira, lenne-e kedvem hozzá. Kiderült a beszélgetésből, hogy mese- és balladaszövegeket kellene gépelni. Ennek nagyon megörültem, mert a mesék, regék és mondák világa nagyon közel állt hozzám. Az ő közvetítésükkel kerültem 1970 tavaszán jelenlegi, s máig egyetlen munkahelyemre, amely az év elején költözött át a Roosevelt téri székhelyéről a „Tudomány Fellegvárának” nevezett budai Várnegyedbe.

Sztanó Pál, a Hangarchívum (akkor még Stúdió-nak hívták) vezetője, mindannyiunk nagyon kedves kollégája volt. Ő készítette a terepen a reprezentatív hang- és filmfelvételeket nagy szaktudással, s archiválta bent a Stúdióban. (Később felkérték Kossuth Lajos hangjának a restaurálására is.)

Kammerer László gazdasági ügyintéző, nagy tekintélyű, már a hetvenes éveiben járó munkatárs volt, a Csoport „mindenesé”. Ő vezette a gyűjtések regisztrációs kartonját, az összes leltárkönyvet, német nyelvtudásával, fordításaival segítette a tudományos munkatársak külföldi folyóiratokban közlendő írásainak megjelenését, ő gépelte a hivatalos leveleket is.

Szomjas-Schiffert György népzene kutató finn-ugor összehasonlító kutatással is foglalkozott (de leginkább úgy maradt meg bennem, hogy a fején fülhall-

A Népzene Kutató Csoport az Országház u. 28-30. épületegyüttes I. emeletén kapott helyet.

gatóval éppen keceli népdalgyűjtéseinek lejegyzéseit készíti).

Martin György néptánckutató, akit 1965-ben vett át Kodály Zoltán a Népművészeti Intézetből a Csoportba, az addig gyűjtött néptáncfilm-, kézirat- és fotógyűjteménnyel együtt.

Vikár László népzenekutató, akinek a magyar népzene kutatáson kívül fő kutatási területe a nyelvrokon népek dalainak és hagyományainak felgyűjtése és kiadása (Bereczki Gábor nyelvész társaságában többször utaztak az akkori Szovjetunióbeli köztársaságokba).

Lévainé Gábor Judit népzenekutató, 1968-tól már nyugdíjas munkatársként dolgozott.

Borsai Ilona a gyermekjáték-anyagot és a sumás dalokat gondozta, s a koptok zenéjével is foglalkozott Egyiptomban, majd itthon is.

Rácz Ilona Bartók és Kodály tanítványa, népzenekutató, aki korábban Bartók Béla közvetlen munkatársaként dolgozott a Bartók-rend dallamjegyzéseivel, „támlap”-jaival, később a Csoportban a Járdányi-rend támlapjainak gondozásával foglalkozott.

Szendrei Janka népzenekutató, fő kutatási területe a magyar népének, gregorián zene.

Pál Máté a népdalszövegek rendszerezését és az MNT kötetének technikai szerkesztését végezte.

Kiss Lajos népzenekutató, aki hatalmas mennyiségű népzenei anyagot gyűjtött és jegyzett le, a Magyar Népzene Tára sorozat szerkesztőségének tagjaként tartjuk számon.

Rajeczky Benjamin népzenekutató, zenetörténész, Kodály Zoltán hívására a Néprajzi Múzeumból jött át, s Kodály halála után igazgatója volt a Csoportnak 1969 végéig. Nyugdíjas éveiben is még hosszú ideig dolgozott a Csoportban.

Kerényi György népzenekutató, korábban a Bartók és Kodály gyűjtötte és lejegyezte támlapokat pontosította, ill. vezette át az adatokat a Bartók-rend és a Kodály-rend számára, miközben azokat fonográfőről ellenőrizte a soron következő Magyar Népzene Tára számára, amelynek szerkesztőségi tagja volt.

Kollégáim, akik nincsenek a fényképen: Vargyas Lajos népzenekutató és igazgató, Keleti Istvánné „Norma” gazdasági vezető, Bereczky János, Csapó Károly, Dobszay László, Domokos Mária, Halmos István, Olsvai Imre, Sárosi Bálint, Víg Rudolf népzenekutatók, Kerecsényiné Forrai Irén gyűjteményi munkatárs, Lányi Ágoston, Pesovár Ernő néptánckutatók és Németh István hangtechnikus.

Az iskolai bizonyítványom megszerzése után, 1970. július 1-jével véglegesítettek. Az első munkám nem hozott túl sok örömet számomra, mivel az

A Népzenekutató Csoport munkatársai három évvel odakerülésem előtt. Állnak: Sztanó Pál, Kammerer László, Szomjas-Schiffert György, Martin György, Vikár László, Lévainé Gábor Judit, Borsai Ilona, Rácz Ilona, Szendrei Janka; ülnek: Pál Máté, Kiss Lajos, Rajeczky Benjámin, Kerényi György. Sárosi Bálint felvétele, 1967. XI. MTA ZTI Népzenei Archivum Fotótára.

én Remington típusú, gyors leütésű írógépem után egy olyan géphez kellett leülnöm, amelyen a közbil-lentyű nem nagyon működött - vagy csak én nem tudtam jó erőset ráütni, - és minden mondatot „sikerült” egybeírnom. A nap végére a sok hibás oldal miatt sírásra görbült a szám. Az vigasztalt csak, hogy a népdalszövegek, amelyeket írtam, nagyon szépek voltak. Attól kezdve megszoktam, hogy „püfölni” kell a gépet, s ha fájtak is az ujjaim, nem tehettem mást.

Igazgatóm, Lajos bácsi megvigasztalt s megígérte, hogy amint a költségvetés megengedi, vesznek nekem egy elektromos írógépet. Ennek a hírnek nagyon megörültem.

Lajos bácsinak túl hosszú volt az Annamária név (amely akkor vált divatossá, amikor születtem, bár én kivételesen a két nagymamám nevét kaptam), ezért Anikának nevezett el. Azóta is ez a „hivatali” nevem. Korábban sem voltam Annamária, az iskolai füzeteimben nyolc évig Károlyi Anikó volt a nevem, s rokonaim is így szólítottak. Mostanra azonban már megbárátkoztam vele, „hozzánőttem” keresztnevemhez.

A munkaidő reggel 8-tól délután fél 5-ig tartott, ebédidővel. Lajos bácsi nagyon pontosan kezdte a munkát, minden reggel 8 órakor, de sokszor volt, hogy már jóval korábban bejött. Őt csak a takarító-kézbésítő néni előzte meg. Lajos bácsi mesélte, hogy egyszer egy kora reggeli órában megcsördült a telefon, s hallotta, amint a szomszéd szobában a takarító-nő néni a következőket válaszolja a kagylóba: „Nem, nincs még itt senki, csak az igazgató úr és én, a takarító-nő!” (Ez sokat idézett mondás volt már akkor is a munkatársak között, s később is, ha Lajos bácsi neve szóba került.)

Egy alkalommal otthon dolgozott, s megkért, hogy vigyek el neki még aznap délután a Bimbó úti lakásukra egy kéziratot. Szívesen mentem, s így megismerhettem otthonukat, amely lenyűgözött nagyméretű nappali szobájával, benne a sok régi, elegáns bútorral. Lajos bácsi a feleségével és három fiával, valamint két húgával élt itt együtt. Megérkezésemkor éppen vendégség volt náluk. Kicsit megijedtem a nagy társaság láttán. Lajos bácsi nagy szeretettel mutatott be két húgának, akik maguk közé ültettek, és a társaságnak, akik közül az egyik Csoóri Sándor költő volt, s én nagy megilletődöttséggel hallgathattam beszélgetésüket. Eközben Vargyas Kató néni nagyon finom tejszínhabos gyümölcsdesszertet szolgált fel. Nem mindent értettem, amiről beszélgettek, de nem is az volt a fontos, hanem az, hogy ilyen fiatalon milyen híres és nagy emberek között lehetek. Azután Csoóri Sándorék autóval még haza is vittek. Otthon elmeséltem szüleimnek élményeimet. Édesanyám akkor is, s azután is számtalanszor mondta: „Te csak tanulj, kislányom!” és „Becsüld meg a munkahelyed!” (Ő sosem találkozott Lajos bácsival, de fényképekről és az én elbeszéléseimből mindenről tudott, s nagyon örült, hogy ilyen munkahelyre kerültem, s jó ember az igazgatóm.)

A Csoport hivatalos címe a Bp. I. Úri u. 49. sz. volt, de megközelítése az Országház utcából történt. Tíz helyiségben dolgoztak a munkatársak, s egy folyosónyi beépített szekrény állt még rendelkezésre.

Most bemutatom a munkaszobákat és az abban dolgozó munkatársaimat. A központi helyiség, a 6-os szoba, az Adminisztráció volt, külső falán a bejáratú ajtó mellett jelezte a felirat, hogy:

Ebben a helyiségben dolgozott Keleti Istvánné gazdasági vezető és Kammerer Laci bácsi. A két íróasztal mellett volt egy írógépasztal, azzal az „egybeírós” géppel, amelyet már említettem, s amelyen a Csoport levelezése is folyt. Az én állandó íróasztalom a 11-es szobában volt. Laci bácsi két éven át a „nagy-papa” szerepét töltött be, ő kezdte el a nevelésemet is, s védett meg ebédlőbe menet a fiúk rám szegeződő pillantásaitól is. (Később említették az udvarbéli, más intézetben dolgozó fiúk, hogy egyáltalán nem mertek közeledni hozzám - pedig nagyon szerettek volna - Laci bácsi tekintélyt parancsoló magatartása miatt.)

Az adminisztrációs szobán át két irányban is el lehetett jutni a munkaszobákba:

A 7-es szobában dolgozott Vikár László, aki egyszer azt mondta nekem, hogy nagyon büszke arra, hogy nem kellett velem egy sort sem gépeltetnie! (Kodály tanár úr ugyanis megmondta, hogy mindenki tanuljon meg gépelni, saját írását, gyűjtését maga tisztázza le, írja gépbe, s ő ezt hűen betartotta.) Ám azért egyszer később mégis előfordult, hogy gépeltetett egy nagyon fontos írást velem, s meg volt elégedve annak külalakjával. Így igazából nekem csak a nagy munkák gépelése jutott, mert (valóban!) mindenki maga gépelte a mindennapi dolgait. Ez a szoba adott otthont Sárosi Bálintnak is, aki a hangszeres népzenei kutatással foglalkozott.

A 8-as szobában Rajeczky Béni bácsi, Szendrei Janka és Dobszay László dolgoztak.

Vargyas Lajos bácsi és Halmos Pista bácsi a 9-es szobában dolgoztak együtt. Íróasztalaik szemben voltak egymással. Itt állt, rájuk merőlegesen egy gépíróasztal, amelynél a Lajos bácsi által adott ballada-szövegeket gépeltem. Természetesen Pista bácsi is odafigyelt rám: „Kislány”-nak szólított kezdettől fogva, (s ha telefonon beszélünk, vagy e-mail-t váltunk, még ma is így szólít).

A 10-es szoba adott helyet a Magyar Népzene Tára szerkesztésének. Itt volt az asztala a már említett Víg Rudolfnak, aki a cigány nyelvet elsajátítva gyűjtött népzenei, ill. Martin Györgyékkel együtt táncot a cigány népszerűség körében. Martin György és Víg Rudolf jó barátságban voltak. Itt dolgozott még Olsvai Imre a Népzene Tára VI. kötetének tudományos

Lola néni köszöntik munkatársai 80. születésnapja alkalmából. Borsai Ilona beszédet mond, a háttérben jobb oldalon Lajos bácsi. Manno Andrea felvétele, 1977. MTA ZTI Népzenei Archívum Fotótára.

szerkesztője, valamint Pál Máté technikai szerkesztő és a fényképről már megismert Szomjas-Schiffert György is.

A 11-es szobában volt szekrényekben elhelyezve a „Nagy Anyag”, a Járdányi Pál által összeállított, ún. „Járdányi-rend”. Ennek az anyagnak a felügyeletét Rácz Ilona „Lola néni” - aki még Bartók közvetlen munkatársa volt -, látta el. Lola néni már jóval hetvenedik évén túl járt, de nagy odaadással dolgozott a 6-os szótagszámú népdalok rendezésével, amibe nekem is bepillantást engedett. Nekem is volt feladatom ezzel az anyaggal. Bélyegzővel és leltári számokkal kellett ellátnom egyes támlapokat, s bizony kiderült, hogy még eredeti Kodály- és Bartók kéziratokat is lehetett találni benne, amelyek azután onnan kiemelve külön helyen tároltunk. Ő is ellátott tanácsokkal a viselkedést illetően, s kérte, hogy tegezzem. Ez nem volt egyszerű. Csak két év múlva sikerült olyan merésznek lennem, hogy valóban tegezve szólítsam meg. (Később voltunk a József körüti lakásában is csoportosan, munkatársak, ahol vendégül látott bennünket, s emlékebe kaptam tőle egy régi, családi tulajdonban levő bonbonniére-t, amit azóta ékszerszámként őrzök, s ha ránézek, Lola néniire emlékeztet). Itt dolgozott még Domokos Mária, aki már odakerülésemtől kezdve pártfogómul szegődött a fiatalabb munkatársak közül, s tanácsokkal látott el az időnként előforduló konfliktushelyzetek megoldásában is. Borsai Ilonka néninek is itt volt az asztala (s kedves szokása volt, hogy karácsony előtt mindenki asztalára szaloncukrot tett).

Ebben a kéttablakos nagy szobában dolgozott még Bereczky János, akinek odakerülésekor már volt két gyermeke, s aki végül összesen tizenegy gyermekkel gyarapította hazánk lélekszámát, s nevelte fel őket finn származású feleségével. Elmondta, hogy megtanult finnül azért, hogy udvarolhasson Ullának. Az ő és az én asztalom egymással szemben volt, így láthattam, hogy milyen szorgalmasan, példamutatóan dolgozik a támlap-anyaggal. Munkatársként vett részt a Népzene Tára munkálataiban. Később az új stílusú dallamok rendszerezésével s azok kiadásra való előkészítésével bízták meg. (2004-re sikerült a teljes anyagot újszerű rendszerbe rendeznie és a Magyar Népzene Tára B sorozatának, az Új stílusú magyar népdaloknak 25 kötetre menő részletes kiadási tervét beterjeszteni. Kellő támogatás hiányában azonban egyelőre csak egy 3 kötetes összefoglaló könyv kiadása lesz majd megvalósítható.) Még most, nyugdíjas munkatársként is nagyon szorgalmas munkát végez ezzel az anyaggal, s ezt most is mindenki elismeri, személye példaképként szolgál.

A 6-os szobából nyílt néhány lépcsőnyire felfelé a néptánckutatók szobája, amelyben Martin György „Tinka bácsi”, Pesovár Ernő „Pesi” és Lányi Ágoston „Guszt” dolgozott. Mivel sokat tartózkodtam az adminisztrációs szobában, napi találkozásaink állandósultak, ezért Martin György és Lányi Ágoston is nagyon sokat foglalkoztak velem, kislányukként szerettek s neveltek. Gondot jelentett az, hogy hogyan köszönjek a tudományos munkatársaknak, akik jóval idősebbek voltak nálam. Nekem a „Csokolom” volt természetes,

de Guszti bácsi szerint „Jó napot kívánok” a helyes. Köszönés helyett általában az orrom alatt motyogtam valamit, amiért egy-egy munkatárs azt gondolta, hogy nem köszönök neki. Szégyenlősségem miatt kínos helyzetek is előfordultak.

Fölöttük további néhány lépcsőnyire volt található a Csoport könyvtára, ahol Paulovics Géza, korábbi országjáró népzene gyűjtő volt éppen a könyvtáros. Itt volt egy sötétkamra, ahol a fotó- és mozgófilmeket tekereselték a technikai munkatársak.

A könyvtárból nyílt azután a Stúdió, melynek egyik helyiségében Sztanó Pál dolgozott a beérkezett gyűjtések archiválásán, és egy másik szoba a magnetofonok, lemezjátszók, filmfelvevő gépek javításához szükséges szerszámokkal. Ezekben a helyiségekben nagyon sok érdekes dolog volt még, Pali bácsi korábbi foglalkozásából hozott fogtechnikai eszközök, mikroszkóp is. Egy szekrényben satupad és még kombinálható eszterga- és marógép is volt. Volt, amikor saját maguk gyártottak alkatrészeket a gépekhez. Itt dolgozott még külső munkatársként Ernőffy Olivér is, aki a hangszalagokon levő archív népzenei felvételek lemezre vágását végezte, s jegyezte be annak megtörténtét a magnetofonszalag-jegyzőkönyvekbe. (Ezekről a magnetofonszalagról átjárt szott lakklemezéről - AP=Akadémiai Pyral-lemez, melynek nyersanyagát egyenesen Franciaországból szállították - készültek a dallamjegyzések, s a hivatkozásoknak ma is az AP szám az egyik legfontosabb azonosítója. Még most a CD-k korában is is történnek róluk átjárszások.) Leltárbavétel után az eredeti magnetofonszalag archívumba került, s ahhoz csak a Stúdió munkatársai nyúlhattak. Munkájukat segítette a már mellettük dolgozó fiatal kollégájuk Németh István „Pisti”, aki egy évvel előttem érkezett a Csoportba. Délelőttönként itt kötögetett a takarító-kézbesítő néni is, míg várt a kézbesítendő levelekre. Innen nyílt egy ajtó közvetlenül a folyosóra is.

Lajos bácsi vezetése alatt minden héten szerdán volt egy közös munkaértekezlet, ún. Plénium, ahol az összes munkatárs összegyűlt a 11-es szobában. Lajos bácsi megkövetelte, hogy minden tudományos munkatárs havonta 25 dallamjegyzést készítsen, s azt adja be a „Nagy Anyag” részére. Ekkor volt az elszámoltatás is: ki hogyan teljesítette az elvárt és beígért feladatokat. A Plénium keretében közösen kirándulni is elmentünk. Egy alkalommal a Mátyás-templomban Lajos bácsi jó barátja, Zolnay László vezetésével néztük meg az ottani régészeti kiállítást. Sokszor jöttünk össze kerek évfordulók, például Rác Lola néni 80. születésnapjának megünneplése, Borsai Ilonka nyugdíjba vonulása alkalmából. Erről sok fénykép tanúskodik a fotóarchívumunkban. Az alábbi fénykép jóval később készült ugyan, de felidézi az akkori hangulatot.

Egy munkaértekezleten Faragó Laura népdalokat is énekelt nekünk. Sokszor volt közös munkabédünk: nem kellett messzire menni, ugyanannak az épületnek a 3. emeletén volt az ebédlőnk, ahol helyben főztek. Lajos bácsi által engedélyezett, sőt ajánlott volt az ebéd utáni „egészségügyi séta” is, amire időnként, ha munkája engedte, ő maga is velünk jött.

(Falvy Zoltán - a Zenetudományi Intézet későbbi igazgatója - említette nekem, hogy az Országház u. 9-bé-li szobájának ablakából látta, hogy Vargyas Lajos egy sor fiatal hölgy társaságában vonul az Országház utcában - természetesen én is köztük voltam -, s bizony irigykedve nézte.)

Még 1970 szeptemberében beiratkoztam a Jurányi utcai Dolgozók Gimnáziumába, hogy folytassam tanulmányaimat, ami a szakmám elsajátítása közben megszakadt. Nagyon jól tudtam kamatoztatni a gyorsírást az órák alatt, s miközben átfordítva leírtam a tanáraink szavait, közben meg is tanultam az anyagot. Természetesen tanáraink örültek, hogy saját szavakat hallják vissza. Különösen a földrajz órákon jegyzeteltem sokat, aminek meg is lett az eredménye: 5-öst kaptam.

Kollégáim mindent megtettek, hogy segítsenek a tanulásban:

Martin György „Tinka bácsi” vállalta a legtöbbet. Magyar irodalom-történelem szakos tanár lévén minden tudását igyekezett átadni nekem. („Tinka bácsi” címmel már közzétettem egy írást, ami a folkMAGazin 2003/3. számában jelent meg.) Megismerkedtem kedvenc íróival, költőivel, s olyan szép irodalmi dolgozatokat írtam, hogy természetesen azok eredménye 5-ös lett. Egy alkalommal Lajos bácsi is kiségitett egy dolgozat anyagának összeállításában.

Volt egy tantárgy, a matematika, ami nem akart a fejembe menni. Ebben a témában Németh Pisti próbált a segítségemre lenni, de nem nagy sikerrel. Ennek nem ő volt az oka; később a fizika is legalább olyan nehéz tantárgynak bizonyult. (Pistivel jó munkakapcsolatban és barátságban vagyunk, minden gondunkat-bajunkat megosztjuk egymással. Ő is ugyanolyan indíttatást kapott a „nagyoktól”, mint én.)

1971-ben, amikor folytatódott a Magyar Népzene Tára sorozat a VI. Népdaltípusok I. kötetével, én is csatlakoztam a 10-es szobában dolgozó stábhoz. A munkám a népdalszövegek beírása volt Pál Máté technikai szerkesztő szigorú felügyelete mellett, aki megkövetelte a hibátlan munkát. (Pál Máté a Rádióból jött a Csoportba dolgozni, ahol bementőként dolgozott. Nagyon szépen beszélt mély, bűgő hangján, öltözeke mindig kifogástalan volt, öltönyt és nyakendőt, valamint tökéletesen kifényesített olasz cipőt viselt.) Ez a hibátlan munka nem volt egyszerű, mert a tájnyelvi ékezetes betűket külön meg kellett tanulnom, hogy „vakon” gépelhessem azokat. A munkát már az újonnan beszerzett és speciális betűk írásához átalakított első elektromos írógéppemmel kezdem meg, mely nagyon megkönnyítette a gépelést. A gépelési munka fél 9-kor kezdődött és délután fél 5-ig tartott volna, ha nem kellett volna állandóan túloráznom Néha még este 7-fél 8-ig is dolgoztam. A munkamenetet meg-megszakították kávészünetekkel. A kávé leggyakrabban Pál Máté készítette szinte szertartásszerűen, olasz mintára. Omnia és Columbia kávé keveréket használtak frissen darálva, amit a szobában főztek egy négyszemélyes kis főzőn. A nyersanyagot egyikük vette meg, az árát mindig összeadták, s szigorúan könyvelték is egy füzetbe. A kávé nagyon erős volt, így én csak „bébi-adag”-ot, azaz fél-

adagot kaptam, de azt legalább napi négy alkalommal. Így aztán sikeresen rá is szoktattak a kávézásra, amelyről a mai napig nem tudtam - igaz, nem is akartam - leszokni.

Az alábbi fotó éppen egy kávészünet alkalmával készült.

Ez az idő alkalmas volt némi lazításra is, és alig várták, hogy elmondhassák a régi, Népzenekutató Csoport-béli történeteket. Leginkább a vicceseket, amelyeken sokat lehetett nevetni. Különösen Víg Rudi volt az, aki hatalmas nevetések között mesélte az anekdotákat. Mindegyikük túl akart tenni a másikon, nehogy kimaradjak valamiből is. (Kivétel Szomjas Gyurka bácsi volt, ő csak csendesen mosolygott a hallottakon.)

Leginkább Kiss Lajos kollégával kapcsolatos dolgokat meséltek - nagy derűtségek közepette -, s bennem is ezek maradtak meg. Egy alkalommal Víg Rudi így szólt:

- Tudja-e, Anika, hogy Kiss Lajos, amikor sirató dallamokat gyűjtött öregasszonyok körében, s a beszélgetés közben kiderült, hogy van a közelben egy haldokló asszony, azonnal felkereste őt, s ott - a halálos ágyán - megénekelte? Így maradt fenn a mondás, hogy „Kiss Lajos még a haldok-

ló öregasszonyokat is megénekelte!” (Az itt közölt kép nem akkor készült, de a hangulatot érzékelteti.)

Ezen kívül természetesen viccek sokasága is elhangzott, amiben szintén Víg Rudi vitte a prímet. Sajnos már akkor sem értettem igazán a vicceket - ráadásul némelyikük „kétértelmű” is volt -, így az értetlenkedésem miatt sokat nevettek rajtam.

Nagyon szerettem ezt a kedélyes légkört, éreztem a felém irányuló bizalmukat, szeretetüket, s mert mindent megtettek azért, hogy jól érezzem magam az időnként fárasztó, s főleg a jegyzeteket gépelve unalmas munka közben, én is nagyon megszerettem őket. A kész könyveket dedikálták nekem.

Munkám a Magyar Népzene Tára VII., VIII. és IX. kötet gépelésével folytatódott. Közben jöttek és mentek a munkatársak: 1971-ben Paksa Katalin jött át a Néprajzi Múzeumból, s költözött a 11-es szobába ahhoz az asztalhoz, amelyen eddig én dolgoztam. Szomorúan mentem át az Adminisztrációba - Lajos bácsi utasítására -, de az asztal egyik oldalán levő fió-

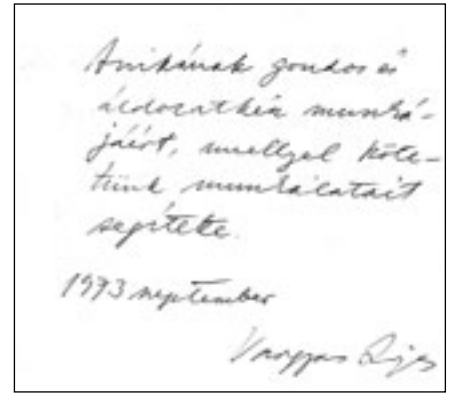
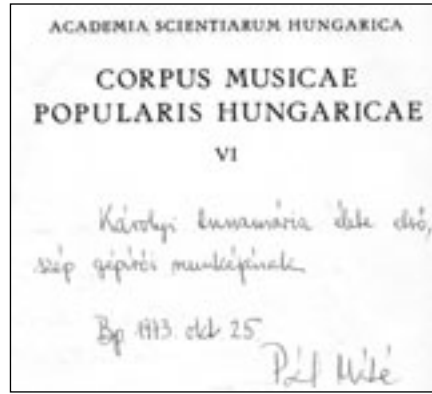
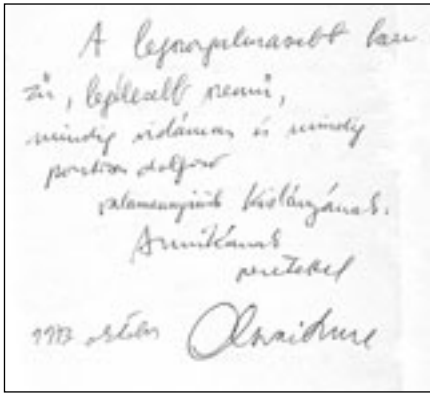
kokat még használhattam egy ideig, s a Plénúmonon még sokáig Kati mellett ültem. Nemsokára Keletiné Norma, majd később Kammerer Laci bácsi átmen-

*Károlyi Annamária
Víg Rudolf felvétele, 1971.*

*Kiss Lajos gyűjtés közben. Bátaszék (Tolna m.)
Sztanó Pál felvétele, 1963. MTA ZTI Népzenei Archívum Fotótára.*

„A legszorgalmasabb kezű, legélesebb szemű, mindig vidáman és mindig pontosan dolgozó valamennyiünk Kislányának: Anikának szeretettel 1973. október Olsvai Imre”; „Károlyi Annamária élete első, szép gépirói munkájának. Bp. 1973. okt. 25. Pál Máté”; „Anikának gondos és áldozatkész munkájáért, mellyel kötetünk munkálatait segítette. 1973. szeptember Vargyas Lajos”.

tek az MTA Irodalomtudományi Intézetbe dolgozni, én pedig megörököltem Laci bácsi íróasztalát, amelyet kilenc éven át birtokoltam. 1972-ben Tari Lujza is csatlakozott hozzánk, ő a hangszeres népzene felé orientálódott, Sárosi Bálint munkatársa lett.

Németh Pisti mellé is új munkatárs jött Pálffy Gyula személyében. Ők Sztanó Pali mellett sajátították el a szakma csínját-bínját: együtt jártak gyűjtőutakra, megtanulták a film- és a zenei felvételek szakszerű készítését, illetve a szétszedett magnó, lemezjátszó és filmfelvevő gépek hibáinak elhárítását. Pálffy Gyuszi beiratkozott az ELTE Néprajz szakára, olyan nagy hatással volt rá a Népzene kutató Csoport légköre, de különösen Martin György személye.

Akkor már sokat beszéltek a munkatársak arról, hogy a két akadémiai intézmény, a Népzene kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet egyesülni fog, s egy nagyon szép épületbe, a Táncsics Mihály utcai Erdődy palotába fog majd költözni, amelynek építési munkálatait már el is kezdték. És hamarosan a két intézmény gazdasági vezetője, bár még két külön helyen, de Galambos Jánosné „Márka” személyében közös lett. Galambosné hívására Krajlik Ernőné „Emmi néni” könyvelőnek, majd később Lányi Guszti bácsi leánya, Lányi Mária gazdasági ügyintézőnek jött a Csoportba. Ekkor a helyzetem rossz irányba kezdett változni, mert addig én voltam az első számú „kedvence” Emmi nénié, akkori „anyám”-nak, s most jött egy nálamnál csak néhány évvel idősebb lány, aki számára ő egy felnőtt nő, barátnő lett. Fájdalmamat észre sem véve jól elbeszélgettek egymással felnőttes témákról, én pedig megsértődtem, rosszul éreztem magam az elhanyagoltság miatt. Tinka bácsi ezt észre is vette s mellém állva meg is jegyezte Lányi Gusztinak, hogy nem volt

túl jó ötlet családtagot hozni közvetlen munkatársnak. Guszti bácsit a leánya „Papá”-nak szólította, s mivel nekem is ő volt az egyik „munkahelyi apám”, én is így kezdtem őt szólítani. Azután már csak Papának szólítottuk. (Jó pár évvel később Berkes Eszter jött egyszer látogatóba hozzá, s amikor hallotta, hogy mi „lepapáztuk”, azt mondta, hogy: „Guszti, miért engeded,

hogy ezek a lányok szemtelenkedjenek, tiszteletlenek legyenek veled!”)

1972 októberében beköltöztem Lajos bácsi szobájába, hogy balladaszövegeket írjak. Hónapokon át dolgoztunk együtt, rengeteget túlóráztam. Lajos bácsi mondta is, hogy szívesen emelné a fizetésemet, ha lehetne. (Részlet a naplóból: „Ma Pál Mátéval felbecsültem Lajos bácsi balladakönyvét. Kb. napi 14 oldallal 10 hónap határidőt jósolt a könyv elkészültéig.”)

Lajos bácsi állandóan az idegen nyelvű könyveket bújtja, keresve a balladák

eredetét és az összefüggéseket a nyugat-európai szakkönyvekben, s csak akkor beszélünk egymással, ha kérdeznivalóm volt tőle a gépeléssel kapcsolatban, vagy ha nem tudtam valamit elolvasni. [Naplórészlet, 1972. okt. 23. hétfő: „Ma Lajos bácsi kezét csókolom, amiért egy csomó hibájára felhívtam a figyelmét. Hogy miért tette, azt csak ő tudja!]

[Naplómat olvasgatva, ezt a részletet találtam 1972. október 17-i beírásal: „Sokat beszélgettem ma Lajos bácsival és Hadzsimuval. (Volt éppen akkor a Csoportban egy Hadzsimu nevű japán vendég.) Azt mondta ma ez a Hadzsimu Lajos bácsinak, hogy szívesen elvinne magával engem örökre Japánba. Lajos bácsi erre azt válaszolta: „Nem adna ám neki oda!”].

Örültem, hogy vele egy szobában dolgozhatok. Jóval később egy kis kottalapot adott oda nekem, amit azóta is őrök. [„Regösének-töredék...]

„Regösének-töredék a 20. századból. Előkerült 1973 február 27.-én, kedden este 11-kor, egy kézirat végén: Ne fuss, ne fuss, ne fuss Károlyi Anika! Mi sem vagyunk ördögök...”

1973. február végén fejeztük be Lajos bácsival a balladakönyv gépelését. Kb. 1200 oldalt írtam gépbe, s ő felajánlotta nekem jutalmul a honoráriumának a felét -, amit később meg is kaptam.

Ekkorra már szinte egybenöttem a Táncosztályal is. Tinka bácsi, akitől olyan sokat tanultam és sokat is dolgoztam neki, szinte kéthetente adta oda gépelésre egy-egy munkáját. Kedves, szelíd személyisége nagyon megszerethetővé tette őt, s ő is megszeretett engem. Látva munkakedvet, érdeklődésem, kezdett bevonni a Táncosztály munkáiba: leltározás, karterozás, táncgyűjtések feldolgozása (táncdallamtár, táncírástár, kézírattár katalógusainak bővítése stb.).

Nap mint nap láttam azt is, hogy Lányi Guszti milyen hatalmas nagy munkát végez. A kiadásra kerülő könyvekbe számtalan lejegyzést készített egy kis montázsasztalon, kockás papírra. Ők ketten Tinka bácsival már régebben, a Népművészeti Intézetben is együtt dolgoztak, jól ismerték egymást. Lányi Guszti kb. 1000 táncot jegyzett le. Sokat segítettem akkor már neki is, pl. a táncjelírásokban tustollal vonalaztam, karikáztam, s pöttyöztem a „fiúkat” is. Először elég ügyetlenül ment a műszaki rajzolás, de később belejöttem.

Élete végéig sokat utazott a második hazájának nevezett Finnországba a Finn Ifjúsági Szövetség, a Finn-Magyar Társaság és a Finn Táncművészek Szövetségének meghívására. Volt, hogy egy-két hónapot is kint töltött. Részt vett nemzetközi néptánc-szemináriumokon, ahol magyar néptáncot és táncírást oktatott. Ottani munkatársával és barátjával, Sirkka Viitaanen kutatójával finn néptáncokat is jegyezték le.

Visszatérve hozzám: 1973-ban történt, hogy Tinka bácsi elküldött Timár Sándorhoz, aki akkor a Bartók Táncgyűttes művészeti vezetője volt, hogy tanuljak meg táncolni, ismerjem azokat a táncokat s a hozzájuk tartozó zenét, amivel nap-nap után a leltárkönyvekben találkozom. A „Mester”-től való tanulás nagyon nagy hatással volt rám. Egy évig táncoltam az utánpótlásban, s megismerkedtem nemcsak a hazai, de a környező népek táncaival is. Mindig élő zenére ment a gyakorlás, de csak azután, hogy egy félórás bemelegítő tornagyakorlaton voltunk túl. Virágvölgyi Márta és zenésztársai muzsikáltak nekünk a Toldy Gimnázium tornatermében. Janek József és Timár Böske voltak az asszisztensek. (Csoporttársaim közül sokan lettek a nagy együttes szólótáncosai, majd onnan „kiöregedve” különböző együttesek vezetői.) Egy alkalommal Tinka bácsi elküldte velem Constantin Costea román néptánckutatót - aki akkor a Csoport hivatalos vendége volt -, hogy egy Bartók-együttes próbára vigyem magammal: hadd lássa, hogyan folyik nálunk a táncoktatás. Mondta, hogy feltétlenül szóljak Sándornak, ha lehet, erdélyi táncokat ne tanít-

Lányi Ágoston táncjal illusztrálja előadását Suolahti-Finnország. Arne Kjellmann felvétele, 1973. MTA ZTI Néptánc Archívum digitális fotótára.

sanak. Pechemre éppen a „gyimesi táncrend” volt napirenden, amin nem lehetett már változtatni, s mivel a Mester később jött, végig azon idegeskedtem, hogy mit fog szólni ehhez a vendégünk. Szerencsére nem szólt semmit és az arckifejezése sem árulta el, hogy mire gondolt. Amikor a Mester megérkezett, szatmári táncok kerültek elő, s nagyon jó hangulatú tanítás ke-
rekedett ki a próba végére. (Costea sokat járt a későbbiekben is a Táncosztályra, velem mindig nagyon kedvesen és barátságosan viselkedett, s ha nem találkozott velem, akkor kérdezősködött Tinka bácsinál utánam.)

Az emlékezést naplóm-mal folytatom: „1973. március 18-án voltam először a Fehérvári úti Művelődési Házban, mert Tinka bácsi azt mondta, hogy »kitilt a szobájukból«, ha nem megyek el megnézni a táncórázat. Voltak vagy 400-an a Körtéremben. A zenekar tagjai Halmos Béla, Sebő Feri és Éri Péter voltak. Széki táncrend ment. Este 6 órától 10-ig egyfolytában táncoltam. Megjött Tinka bácsi is - jelentkeztem nála -, meglepődött, nem hitte, hogy elmegyek. Pesovár Ferenc is vele volt. Másnap egész nap én voltam a téma, hogy el mertem menni, s hogy táncoltam is. Ez után Papa (Lányi Guszti) is és Lajos bácsi is mondták, hogy legközelebb ők is elmennek s megnézik a táncórázat.”

Azért nem mindig volt „leányálom” a munkahelyünk. Néha veszekedések is voltak. Ebben legtöbbször az érzékenységem és a makacsságom is szerepet játszott. De Tinka bácsi jelszava az volt: „Nem baj, kislányom, ha összeveszünk, utána olyan jó a kibékülés”. Ez elég sokszor megisméltődött, s ha haragudtam is, ő mindig megbékített. Guszti bácsival és korábban Kammerer Laci bácsival is voltak veszekedések, mivel nem fogadtam szót nekik. Pesovár Ernő ezekbe a vitákba - méltóságán alulnak tartva - nem szólt bele, de ekkor kaptam tőle a balladából vett „Áspis kígyó” nevet, ami később „Áspiská”-ra szelídült.

Egyszer két erdélyi volt a táncosok vendége. Megnéztünk együtt egy filmet, azután pedig részt vettem a velük való táncgyűjtésen, filmforgatáson is. Lajos bácsi nagyon mérges volt, hogy ott vagyok, s nem állok azonnal a rendelkezésére. Kihívott, s felvétel közben íratott meg velem egy levelet. Meghara-gudtam rá, hogy nem hagyta végignézni a forgatást, s kiült az arcomra is a rosszallás. Erre ő később Tinka bácsit is leszidta.

Nemsokára újra elmentem a táncórázba, ahol Eöt-vös-kollégisták filmeztek. Engem is felvettek. Tinka bácsi és felesége, Borbély Joli néni is ott volt. Sokat táncoltam, köztük a Bartók Együttes kiváló táncosával, Litkey Pistával is. Nagyon jó volt. Rádöbbsentem, hogy mennyire szeretem ezt csinálni!

Tizenkilencedik születésnapom alkalmából Lajos bácsi a Plénum előtt felköszöntött, és ittunk is rá. Per-

szé nagyon kényelmetlenül éreztem magam, hogy velem voltak elfoglalva - de azért jólesett.

(1973. augusztus 6-án írtam egy összefoglalót a naplómba, összefoglalva két év eseményeit: „Lányi Marival most már jól kijövünk egymással. A táncosokkal is kijöttem és kijövök, különösen feltűnő Pesi bácsi közvetlensége, megbarátkozása velem. Papa nagyon kedves és elhalmoz ajándékokkal, különösen, ha hazajön Finnországból. Tinka bácsival nagyon jó barátságban vagyunk, mindent elmondok neki. Tanácsokat ad, néha megszid, örül a bemondásaimnak - végül is ők neveltek olyanná, amilyen vagyok -, egyébként, soha nem mulasztja el, hogy rám ne mosolyogjon, ha elmegyünk egymás mellett. A Stúdióbeliek állandóan »cikiz«-nek, ők már ilyenek. Béni bácsi csupa kedvesség. Lajos bácsi nagyon rendes, aranyos, figyelmes és szeret. Domokos Marival jóban vagyok, minderről lehet vele beszélni. Lola néni kedves, aranyos, mint mindig.”)

Közben történt egy-két érdekes dolog: 1973 áprilisában még úgy volt, hogy mégsem a Zenetudományi Intézettel vonnak össze bennünket, hanem az Ortutay Gyula vezette Néprajzi Kutató Csoporttal, majd végül 1974-ben a Népzene Kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet hivatalosan is egyesült, Ujfalussy József igazgatása alatt. Lajos bácsit felkérték igazgatóhelyettesnek, de mivel ő nem értett egyet az összevonással, nem vállalta el, hanem tudományos főtanácsadóként folytatta munkáját.

A két intézmény összevonása azt jelentette, hogy a különböző témákkal foglalkozó munkatársak nem csoportokban, hanem osztályok keretében dolgoztak tovább. Egy ideig az én munkámra három osztály is igényt tartott, majd hivatalosan is a Martin György vezette Néptánc Osztályhoz kerültem.

Az Adminisztráción nagy volt a jövés-menés. A lányok férjhez mentek, gyermeket szültek, így sor került helyettesítésekre is.

1975-ben Lányi Mária egy Nagyváradról frissen átköltöző kolléganő, Földi Margit „Bubu” váltotta szülei szabadsága miatt és ő folytatta tovább a gyűjteménykezelési munkákat, többek között dolgozott a Néptánc Osztály fotókartonjaival is. Kézírása rajta van a kartonokon, az Erdélyben tanult nagy cirkalmas, - ahogy tréfásan mondtuk neki - „ló”-betűivel. (Sokat nevetünk még máig is azon, amikor egy-egy könyvhöz fotóillusztrációt válogatunk - és találkozzunk Bubu írásával is -, hogy van egy téves karton, melyen az adatközlő neve mellett egy ló fényképe szerepel. Hogy azután ő ragasztotta-e fel tévesen a lovat az adatközlő mellé, vagy a kartonra felragasztott ló mellé írta tévesen az adatot, azt eddig nem sikerült kideríteni.)

1975 nyarán férjhez mentem Szőke Lászlóhoz. Az eseményen majdnem az egész munkatársi gárda jelen volt. Nászajándékba Lajos bácsiéktól egy zománcművész, Morelli Edit által készített tükröst (mely szakasztott mása annak, mely az ő lakásukat is díszítette), Tinka bácsiéktól pedig a menyasszonyi ruhámra varrt - Borbély Joli néni felkérésére népművészekkel hímeztetett - díszítést kaptam. A többi kollégától pedig együttesen konyhai felszereléseket, köztük egy kerámia fűszertartót, amely máig a konyhám dí-

szé. A férjem ugyanúgy ismerte, ismeri kollégáimat, kolléganőimet, mint én. Velem együtt részt vett ünnepeken, munkáim során elkísért belföldre és külföldre egyaránt, ahol fotózott is. Számítástechnikai ismereteivel óriási szerepet vállalt a kiadványok születésében.

A tudományos osztályokra is fokozatosan új, fiatal munkatársak jöttek: 1975-ben Kapronyi Teréz, Szalay Olga, Szabadváryné Gerő Erzsébet, Lipcsey Emőke (aki később Svédországba ment és költő lett), majd 1976-ban a Sztanó Pali vezette Technikai Osztályhoz csatlakozott egy fotós is, Mannoné Jákfalvy Andrea. (Őt azután az ottaniak „vették kezelésbe”, s látták el a Csoport korábbi életéről szóló történetekkel. Tőle tudom, hogy sok munkatárs járt be hozzájuk s mondta el bűját-baját, ő pedig, a mindenkitől független, abszolút megbízható kolléga, mintegy „villámháritó” hallgatta végig őket.) Végül 1977-ben érkezett Rudasné Bajcsay Márta, aki rögtön első munkanapján nagy ünnepség - Lola néni köszöntése - kellős közepén találta magát.

1976-ban Tinka bácsi megkért, hogy utazzam el velük Parádra, ahol a „Palóc Napok” keretében néptáncgyűjtésre került sor, segítsek a filmezés lebonyolításában és jegyzőkönyvezzek.

A gyűjtésen Pálffy Gyuszi kamerázott, a zenét Németh Pisti és Csapó Károly vették fel, a fotókat Manno Andrea készítette. Lányi Guszti kérdezgette a táncosokat, én pedig jegyzeteltem a hallottakat. 25 faluból gyűjtöttünk össze táncot és zenét. A jegyzőkönyvezést a film előhívása után Tinka bácsival együtt végeztük. Nagyon jó érzés volt archiválni, feldolgozni a látottakat, azután, hogy ott voltam, láttam, végigcsináltam. (MTA ZTI Néptánc Archivum Film-tára: Ft. 929.) Ő előre készített már egy tisztázatot filmről és arról diktálta az adatokat. Szeretett velem dolgozni. Szépen írtam a leltárkönyvbe. (Megjegyzem, hogy Tinka bácsi írása néha olvashatatlan volt, ami már korábról kiderült abból is, hogy Kerényi György a magnetofonszalag-jegyzőkönyvek ellenőrzésekor megróttta őt a jegyzőkönyv oldalain írásban azért, hogy nem lehet megkülönböztetni a *k*, *r* és *z* betűit egymástól.)

A táncgyűjtések alkalmával megmaradt nyersanyagra Sztanó Pali és Pálffy Gyuszi sokszor vettek fel munkajeleneteket is. Az egyik filmen például az adminisztrációs szoba látszik, ahogy megy a munka, s Tinka bácsi éppen ott ül mellettem az írógépnél és diktál valamit. Nagyon örülök neki, hogy ily módon meg vagyunk együtt örökítve.

1976-ban, sokévi együttes munka után kijött a nyomdától „Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa” c. könyve, melyet így dedikált nekem: „Anikának, a könyv leírójának köszönettel és szeretettel a könyv írója. Lajos b.”

1977-ben újabb munkatársunk érkezett. Nagy Judit váltotta Földi Margit „Bubu”-t, aki Hollandiába ment férjhez. Judit szülei szabadságról jött vissza, miután bölcsödébe adta egyéves kisfiát, s újra el kezdett dolgozni az Adminisztráción. Ő már dolgozott az Akadémián, a Szociológiai Intézetben, így könnyebben be tudott illeszkedni, mint mások.

(A lányoknak most már különféle beceneveik is voltak, melyek a tudományos munkatársakhoz fűződő munkakapcsolatok függvényében alakultak ki: Kerényi György Nagy Juditot balladából vett névvel „Gyenge Judit asszonynak” szólította, ugyanakkor Lányi Gusztitól a „Sudárka” nevet kapta, hosszú, vékony termetéről. Pesovár Ernő lírai neveket adott: Manno Andreát szépsége miatt „Budai Afrodité”-nek, néha franciásan mondván „Aphrodite de Buda” néven szólította, s mivel Juditunk néha illetlenül beszélt, Ernőtől megkapta a „Mocskosszájú Biedermeier” nevet. Kovalcsik Katalin, aki 1979-től dolgozik nálunk, a „Madame Gitane” nevet kapta. Engem pedig Tinka bácsi időnként „Fővárosi grófkisasszony”-nak is hívott a nevem miatt, egyébként jogosan.)

Időközben megkezdődött a továbbképzésünk is, melyben zenei nevelésünkkel Halmos Pista bácsi foglalkozott. Különórákat tartott nekünk a könyvtárszobában. Szolfézst tanultunk, illetve pótoltuk azt, amit az iskolában nem tanultunk meg. Népdalokat kottáztunk, Kodály biciniumokat énekeltünk együtt. Lajos bácsitól például megkaptam Kodály Zoltán: Magyar népzene

című könyvét, amelynek példatárát ő szerkesztette. Így dedikálta: „Károlyi Annamáriának, hogy ne csak írja, hanem énekelje is a népdalt. Vargyas Lajos b.”

Nevelésünket tovább folytatva, Nagy Judittal el-sajátítottuk a táncírás csínját-bínját Lányi Gusztitól. Sőt, nekem Tinka bácsi még azt is feladatul tűzte ki, hogy most már véglegesen tanuljam meg a táncírások műszaki rajzolását is, mert - mint mondta - a kiadványok szaporodnak, s Lányi Guszti már nem bírja egyedül a sok munkát. Később Judittal már mi ketten tartottunk táncírás-előképzést az akkori érdeklődő táncos fiataloknak. Öt-hat tagú csoport volt, többek között Zsuráfszki Zoli, Farkas Zoli „Batyú”, akik együttesvezetők, ill. koreográfusok lettek, és mindketten sokat tanítanak. Továbbképzésre természetesen már Lányi Gusztihoz jártak. Ezután sorozatban jelentek meg táncos témájú könyvek, amelyekben a táncjelírást először Gusztival közösen, később már egyedül rajzoltam a tanulmányokhoz. Fokozatosan vettem át azokat a vonalhúzási technikákat, a táncírás-műszaki rajz felépítését, amellyel teljes egészében az ő technikáját vittem és viszem ma is tovább. Ő gondoskodott arról is, hogy meglegyen a rajzfel-szerelése.

Ebből az időszakból az a megjegyzés maradt meg mindmáig bennem nagyon mélyen, amit Tinka bácsi mondott Lajos bácsinak, s amit ő később visszamondott nekem: „Az Isten áldjon meg, Lajos bátyám, hogy ezt a kislányt idehoztad!” Én is hálás vagyok a sorsnak, hogy életem egy részét velük tölthettem!

1980-ban megszületett kisfiam, Lacika, majd két évre rá kislányom, Ágika. Öt évig otthon voltam velük. Munkatársaimmal ez idő alatt sem szakadtunk el teljesen egymástól. Kijártak hozzám „beszélőre”, s munkákat is hoztak: a Népzene Tára soron következő, VIII. kötetét is otthon gépeltem. Tinka bácsi is kihozta Lányi Gusztival és Nagy Judittal egyik délután

a filmleltárkönyvet, hogy tisztázzam le, írjam át szép kézírással egy másik könyvbe, mert a régít már óvni kell.

Amikor újból munkába álltam a Táncscis utcai Erdődy patotában, Lajos bácsi már régen nyugdíjba vonult, s az én Tinka bácsim sem volt többé: nagyon fiatalon, 51 éves korában eltávozott az élők sorából. Gyökeretlennek éreztem magam nélkülük az új épületben, ahol elég gyakran el is tévedtem. Lányi Mari volt az intézet titkárnője, s alig talákoztunk már egymással.

Lányi Gusztival most már összetegeződünk, jól megvoltunk továbbra is. Sok közös munkát csináltunk még együtt, s végül át is adta nekem a táncírás-rajzolás stafétabotját. Ekkor már Pesovár Ernő volt az osztályvezető, s megismertem Felföldi Lászlót, későbbi főnökö-

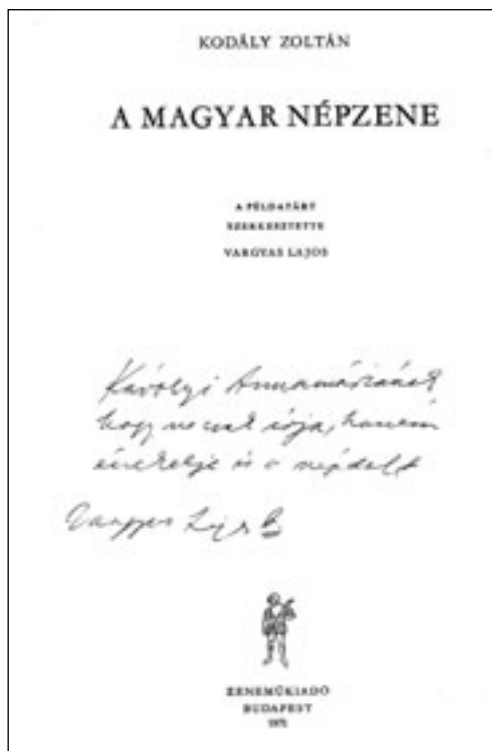
met is. Ernővel nem volt teljesen felhőtlen a kapcsolatunk, de elég jól átvészeltük az együtt töltött időt. Nyugdíjasként sokat járt be az Intézetbe az egyetemi tanításaihoz szükséges anyagokért, kérte a segítséget, s lassanként összebarátkoztunk.

Guszti halála is nagyon megviselt, nagy űrt hagyott maga után. Nem tudván súlyos betegségéről, az utolsó pillanatig dolgozott, s néhány napos intenzív kórházi nap után hagyott itt bennünket. Halálos ágyánál Nagy Judit kolléganőm is ott volt, akinek azt mondta: „Látod, Sudárkám, így kell, hogy találkozzunk egymással! Hitted volna, hogy ilyen súlyos cukorbetegségem van?” (Visszaemlékezve az akkor végzett közös munkánkra Guszti bácsival: mézes teát ivott még utolsó napjaiban is.) Egy ideig Judit még velünk dolgozott, azután ő is elment az intézetből.

Új tagok jöttek az osztályunkra, fiatalok, akiket korábban nem ismertem. Karácsony Zoltán dolgozott akkor már a Néptánc Osztályon, Guszti bácsi örökébe pedig Fügedi János lépett.

Nem volt már olyan családiás a légkör az Intézetben, mint mielőtt elmentem. Ráadásul a fiatalabb nemzedék bizony nem igen ismert (el) engem, s újra bizonyítani kellett, hogy nem véletlenül lettem az, aki vagyok.

Sztanó Pali volt az, aki tartotta bennem a lelket. Elöttem az ő révén új távlatok nyíltak meg. Akkortájt Sztanó Pali volt a koordinátor a Zenetudományi Intézet és a Kodály Archívum között. Egyszer azt mondta nekem, hogy szükség lenne egy jegyzékre a Népz-

zenei Osztályon őrzött Kodály és Bartók kéziratokról, amelyekről nem volt másolat a Kodály Archívumban. (Ennek szakértője akkor Szalay Olga volt, de ő akkor éppen külföldön tartózkodott). Bár féltem, hogy ez nekem nem fog menni, elvállaltam a munkát. Nem volt könnyű feladat, hiszen a két híres személyiség keze írását (és mellettük sok másét is) kellett beazonosítani a támlapokon. Csodálatos érzés volt az ő írásukat tanulmányozni. Azóta is, ha erre a munkára gondolok, erőt merítek belőle. A munkát szabad időmben végeztem, így évekbe került, míg elvégeztem, s a jegyzéket átadhatam a Népzenei Osztálynak, a Kodály Archívumnak és a Bartók Archívumnak is. A Bartók Archívum-béli munkatársak is örömmel fogadták munkámat s további kiegészítő adatokat közöltek, hogy minél pontosabb legyen a jegyzék. A Kodály Archívumban szintén otthonra leltem Kodályné Sárrika kedvessége és Kapronyi Teréz, korábbi kolléganőm szerető gondoskodása révén. Megismerkedtem az ott dolgozó Kecskeméti Istvánnal is. Teréz és Pista bácsi nagyon nagy munkában voltak: Kodály Zoltán összes műveinek jegyzékét készítették.

Pista bácsi eleinte rosszallóan fogadta, hogy kérdészködésemmel feltartom őt és Terézt a közös munkájukban. Később belátta, hogy tévedett, s ő is megszeretett, haláláig barátságban voltunk egymással.

Időközben Sztanó Pali is egyik pillanatról a másikra itt hagyott bennünket. Helyét Németh István foglalta el, s próbálja pótolni őt, és ez sikerül is neki.

Nemsokára bevontak a Kodály-rend archiválási munkáinak előkészítésébe is, így magával a Kodály-renddel is foglalkozhatok Domokos Mária, a Népzenei Osztály vezetője irányításával. Szalay Olgával együtt, egymást kiegészítve dolgozunk ezzel az anyaggal. Így elmondhatom, hogy újból visszakerültem a Népzene-kutató Csoportba, ahová 1970. július 1-én - 38 éve - beléptem. Köszönettel tartozom Felföldi Lászlónak, aki eltűri, hogy mást is csináljak, mint csupán osztálymunkát.

1999 májusában kiadásra került Kaposi Edit „Bodrogköz táncai és táncélete” című kötete, amelynek szerkesztésébe Felföldi László már bevont engem is. Ez a közös munka egy sor további könyv szerkesztésében való részvételemet elindította el. Ez nagy kihívás, sok emberrel való kapcsolattartást igényel. Nagy öröme Kaposi Edit néni is megszeretett és haláláig szoros baráti kapcsolatban voltunk.

A „Népművészet táncos mesterei” c. kiadvány munkálatai során Keszler Máriával is szorosabb munkakapcsolatba és nagyon jó barátságba kerültem. Tervezzük, hogy Marika néprajzi szakdolgozatát, a Fejér megyei „Jenő táncai és táncélete” címmel hamarosan megjelentetjük. Akik nem közvetlen kollégáim, azok is elismernek, szeretnek, s bátorítanak a munkámban. Nagyon sok érdekességet hallok tőlük azokról az időkről, amikor ők kezdték pályájukat. Bátorítottak arra is, hogy szervezzek egy összejevetelt a Népmű-

vészeti, illetve Népművelési Intézet egykori munkatársainak meghívásával. Ez sikerült is. Dokumentumfilm örökíti meg ezt az alkalmat a Zenetudományi Intézet Bartók termében: a 90 éves Oskó Magdi néni visszaemlékezéseit, U. Varga Marianna viselkedéskutató, Keszler Mária, Timár Sándor koreográfus és Bánszky Pál művészettörténész szavait. Sajnos Karsai Zsiga bácsi és Pesovár Ernő betegségük miatt már nem tudtak eljönni, és Olsvai Imre visszaemlékezésére pedig idő hiányában nem kerülhetett sor. Munkatársaim azóta is szorgalmazzák, hogy szervezzek egy következő összejevetelt.

A „bodrogközi könyv” megjelenése után körvonalazódott, hogy a könyvek születésében való közreműködés, a könyvszerkesztés az, ami engem motivál, s így kirándulhatok olyan vizekre is, ahol még nem jártam. 1999-

ben Lelkes Lajos, a Planétás Kiadó igazgatója szöveg, hogy lehetőség van hangszeres magyar népzene témájú könyvek kiadására. Szerencsére éppen kiadásra várt egy kézirat, a Halmos Pista bácsi szerkesztette „Martin György emlékkönyv”, azoknak a fiatal zenészeknek, Martin tanítványainak kiadatlan írásai, akik tisztelegni kívántak mesterük emléke előtt. A nyomdai előkészítés során olyan sok, nehezen hozzáférhető és a témába illő kiadatlan írás került a szemünk elé, hogy Felföldi Lászlóval és Virágvolgyi Mártival összeválogattunk még számos további írást. Így a „Széki hangszeres népzene” után jött a Virágvolgyi Márta és Pávai István által szerkesztett „A magyar népi tánczene” című kötet, majd a harmadik, melyet Agócs Gergellyel készítettem. Ez utóbbit a szerkesztő és a szerzők az alábbi módon dedikálták nekem: „Anikának hálás köszönettel, tiszta szívvel, szeretettel - Agócs Gergely”. „Köszönettel a »serkentésért« - szeretettel Imre bá”. „Köszönettel: Tanai Péter.” „Főmunkatársnak kijáró nagyrabecsüléssel Sárosi Bálint”. „Köszönettel és szeretettel Szabó Zoltán”. „Szeretettel Rudasné Márti és Szabados Kati”.

A felújított Erdődy palota, a Zenetudományi Intézet otthona. MTA ZTI Népzenei Archívum digitális fotótára.

Így született egy könyvből három is: „Lajos! Jöhet egy második kötet?” „Lajos! Jöhet egy harmadik kötet is?” S Lajos nem tudott ellentmondani nekem. A harmadik kötetet azután így dedikálta: „Anika! Ez a sorozat nem lenne, ha TE nem vónál! Lelkes Lajos”.

Mindhárom könyvben most már a szerkesztők munkatársaként vettem részt. Örülök annak is, hogy a kötet számára Olsvai Imrét sikerült egy új, „már a fejében készen álló” „*Dunántúli dudamotívumok zenei és néprajzi világa*” című tanulmány megírására ösztönözni: ezért igen nagy tiszteletet, sőt főhajtást kaptam közvetlen munkatársaimtól, akiknek ez akkortájt és azóta sem igen sikerült.

Nagyon jó volt a Planétás Kiadó szerkesztőjének, P. Szabados Katalinnak irányításával kitanulni a műszaki könyvszerkesztés csínját-bínját, valamint napi kapcsolatot tartani a könyv tudományos szerkesztőjével és szerzőivel az ország egész területéről: levelezni, korrektúrákat, CD-ket oda-vissza küldözgetni, személyesen is találkozni, figyelmeztetni őket, ha késtek a határidővel. Sok személyes ismeretségre is

Kaposi Edit néniel. Dóka Krisztina felvétele 2003. MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum digitális fotótára.

szert tettem (Avasi Béla, Novák Ferenc, Hankóczi Gyula, Fűzes Endre, Szakál Aurél, Tanai Péter, Kozák József), a már meglévő barátságok szorosabbra fűződtek, illetve újak is alakultak (Virágvölgyi Márta, Konkoly Elemer, Jánosi András, Halmos Béla, Vavrinecz András, Pávai István, Agócs Gergely, Éri Péter, Juhász Zoltán, G. Szabó Zoltán).

Ma már a munkát megkönnyíti a számítógép, amely a szerkesztésben nélkülözhetetlen, s rajta eredeti szakmámat, a „vakon való gépírás”-t is nagyon jól tudom hasznosítani. Azt mondhatom, imádom gépelni!

Egyszer, még jóval korábban, azt mondta nekem Tinka bácsi: „Kislányom, most már valami értelmesebb munkát is kellene csinálnia!” Nem biztos, hogy épp ilyesfajta munkára gondolt (nagyon szerette volna, ha egyetemre megyek, s néprajzot tanulok), de az élet ezt a kihívást hozta számomra.

Tudományos ambícióim nem voltak, de segíteni másoknak, amit Tinka bácsi és Lajos bácsi is fontosnak tartott, megtiszteltetés volt számomra.

Huszonöt év után Felföldi László és Karácsony Zoltán szerkesztésében végre sikerült kiadni a Martin

Karsai Zsigmond műtermében. Balról jobbra: Karsai Zsigmond, Balogh Ágnes, Szóké Károly Annamária és Pálfy Gyula. Szóke László felvétele, 2005. X.

György által torzóban hagyott Mátyás István „Mundruc” - Egy kalotaszegi táncos egyéniségmonográfiája c. munkát, mellyel nagy adósságot törlesztettünk mind a szakma, mind Borbély Joli néni, Martin György özvegye felé. A Planétás Kiadó vállalta most is a kiadást, s éjt nappallá téve dolgozott a gyönyörű kiállítású könyv megjelentetésén, melynek címlapján a Korniss Péter fotóművész által készített fotó illusztrálja Martin György és kedves adatközlője, „Mundruc” barátságát. A könyv koordinátora, a szerkesztők munkatársa újra én lehettem, s ez a feladat nagyon nagy boldogsággal töltött el. Munka közben néha erőt merítettem Tinka bácsi mosolygós fényképét nézve a szobám falán. Többször is bent maradtam éjszakára is az Intézetben, hogy a leadási határidőket tartani tudjam.

A sajtóbemutatón életemben először álltam ki a nagyközönség elé, s részletesen elmondtam a könyv megszületésének történetét. (A visszajelzésekből kiderült, hogy nem is rosszul.)

Hasonló egyéniségmonográfiát tervez a Néptánc Osztály Karsai Zsiga bácsi, „A Népművészet mestere”, „nemzeti kincsünk” teljes életművének több kötetes kiadásával, kezdve a festőművésszel, majd a népdalénekesssel, azután a táncművésszel; végül visszaemlékezéseit adnánk közre. Szeretnénk 90. születésnapja tiszteletére személyesen is meglepni az életéről szóló kötetekkel.

Pesovár Ernővel 2006-ra már „atyai jó barátom” lett, s nagy örömmel vettem részt a 80. születésnapja tiszteletére, még az év szeptemberében, Pápán megrendezett konferencia lebonyolításában. Az én felada-

Földi Margit „Bubu”, Manno Andrea, Pesovár Ernő, Erdőháti Lányi Mária. Szőkéné Károlyi Annamária felvétele, 2006. október.

tom volt a koordinálás, az utaztatás megszervezése, Felföldi Lászlóval a konferencia programjának összeállítása, Müller Anita igazgató pedig a pápai helyszíneket szervezte meg.

Szintén születésnapja alkalmából köszöntöttük őt, de már hűvösvölgyi lakásában a régi kolléganőimmel együtt, kicsit visszahozva a régi idők emlékét, jó hangulatú estét töltöttünk együtt.

A pápai „Hagyomány és korszerűség” c. konferencia olyan jól sikerült, hogy az előadásokat könyv formában is tervezzük megjelentetni. Ernő nagyon örült, hogy könyv is készül. A nyomdai előkészítés minden mozzanatáról beszámoltam neki, kilátogat-

Vargyas Lajos 80. születésnapján. Állnak: Móser Zoltán, Bereczky János, Csapó Károly, Vargyas Lajos, Pálfy Gyula, Karácsony Zoltán, Paksa Katalin, Domokos Mária, Vargyas Lajosné, guggolnak: Berlász Melinda, Rudasné Bajcsay Márta, Szőkéné Károlyi Annamária. Németh István felvétele, 1994.

Rudasné Bajcsay Márta, Vargyas Gábor, Paksa Katalin, Szőkéné Károlyi Annamária, Szalay Olga és Domokos Mária. Kővári Réka felvétele, 2008. szeptember. MTA Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum digitális fotótára.

tam hozzá a lakására - s mert közben súlyos betegsége kiújult -, néha a kórházba is. Sajnos a könyv már csak „Pesovár Ernő emlékezete” címmel jelenhet meg, mert Ernő is eltávozott 2007 márciusában közülünk. Életében azonban még látta színesben a kész könyvborítót, melyhez a fotót még együtt választottuk ki, s mindennel meg volt elégedve.

Pesi elveszése után most már az ő hagyatékát is gondozom, s újból kijárok a hűvösvölgyi lakásba, ahol P. Jámbor Mártával együtt rendezzük majd össze az anyagot.

Amikor Lajos bácsi már nyugdíjban volt, a Népzenei Osztályon újra nagy munkába kezdtek régi munkatársai. Bereczky János sajtó alá rendezte Vargyas Lajos áji monográfiájának új, magyar-angol nyelvű kiadását. Közben portréfilm is készült, melyet Budapesten és Ájban forgattak. A könyvbemutatót így dedikálta nekem a könyvet: „Anikának a régi szeretettel Lajos bácsi. 2000. III. 31.”

Az 1980-as évektől Lajos bácsi irodalmi felolvasásokat tartott a lakásán, ahová meghívta barátait, ismerőseit és régi Népzene kutató Csoport-béli munkatársait. Kedvenc írói és költői műveit olvasta fel, miközben felesége, Kati néni sok finom enni- és innivalóval látta el a társaságot. Közben ők ketten kedvesen civakodtak egymással, mert Kati néni mindig megzavarta a felolvasást a kínálással, ki-bejárákalt a szoba és konyha között. Lajos bácsit ez bosszantotta, mert szerette, ha felesége is hall minden szót a felolvasásból. Oda-vissza vágásaikon a társaság mindig jókat derült. Ezekről az alkalmakról nagyon sok fényképet készítettünk.

A felolvasó délutánokba-estékbe én csak később kapcsolódtam be, amikor visszajöttem a gyerekneve-

lési szabadságomról, így a programokról nem tudok teljes képet adni. Lajos bácsi felolvasta nekünk pl. Vörösmarty „Csongor és Tündé”-jét, majd többszöri alkalomra sikerült csak végigolvasni Tamási Áron „Jégtörő Mátyás”-át is. Két alkalomra volt szükség Petőfi „Az Apostol” c. művének a felolvasására is. Babits Mihály, Áprily Lajos verseire is jól emlékszem. (Sajnos, nem gondoltunk rá, hogy hangszalagra vegyük ezeket a felolvasásokat, így csak egyetlen, gyenge minőségű felvétel maradt meg magnókazettán.)

1993-ban jelent meg a „Kerítésen kívül...” c. önéletrajzi írása, melyet velem gépeltettek le, melyben Lajos bácsi megismétli a korábban már a Tiszatáj folyóiratban megjelentetett „Két gépíró” c. írását, amit annak idején dedikálva küldött el nekem, postán, mert még GYES-en voltam: „Anikának szeretettel és köszönettel, hogy ilyen volt, és hogy ilyen írhatam Magáról. Vargyas Lajos b.”

A felolvasásokon kívül mindig megünnepeltük Lajos bácsi születésnapját február 1-én. A 80. születésnapon csoportkép is készült. [Lásd 69. o.]

Személyiségével, óriási tudásával, Lajos bácsi mindig nagy hatással volt az őt körülvevő emberekre, tanítványaira, munkatársaira. Mindenkit a legjobb tudása szerint formált. Megérezte, kit milyen munka felé érdemes irányítani.

Sokan voltunk, akik tiszteltük és szerettük, és utolsó éveiben is rendszeresen látogattuk otthonában egészen 93 éves koráig. S ha volt is hibája - kinek nincs -, annyi szeretetet adott magából másoknak, nekünk, ami elég egy életre. Emléke összefűz bennünket ma is, nem feledjük!

Szőkéné Károlyi Annamária

Vargyas Lajos

Vargyas Lajos Budapesten született 1914. február 1-én. 1932-1936 között a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán néprajzot, magyar nyelvészetet és irodalomtörténetet, majd magyar történelmet, 1937-1938-ig a Zeneakadémián egyházzent tanult. 1941-ben doktorált néprajzból, magyar nyelvészetből és magyar irodalomtörténetből *summa cum laude*. Doktori értekezése („Áj falu zenei élete”) a Magyarságtudományi Intézet kiadásában jelent meg.

Munkahelyei: 1939-1941: egyetemi gyakornok, illetve 1941-1942 egyetemi tanársegéd a bp-i Néprajzi Tanszéken. 1942-1952 között a Budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa. 1952-1954-ig egyetemi docens a bp-i Néprajzi Tanszéken. 1952-1961 a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának vezetője (1952-1954-ig másodállásban). 1961-ben átkerül a Kodály vezette MTA Népzene Kutató Csoportba, ahol 1961-1969 között tudományos főmunkatárs, majd Kodály halála után (Rajeczky Benjámin követően) 1970-1973 között igazgató. A Népzene Kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet összeolvasztása után a felajánlott igazgatóhelyettségét visszautasítja és 1974-1982-ig tudományos tanácsadó a Zenetudományi Intézetben. 1982-ben nyugdíjba vonul.

Tudományos fokozatai, kitüntetései, bizottsági tagságai: 1952-ben addigi munkásságára megkapja a kandidátusi fokozatot; 1963-ban „Kutatások a népballada középkori történetében” című disszertációjával elnyeri a tudományok doktora fokozatot. 1955-ben „Szocialista Munkáért” érdemérmét kap, 1974-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntetik ki. 1975-ben elnyeri a Néprajzi Társaság Györffy Emlékérmét, 1980-ban Erkel-díjat, 1991-ben Széchenyi-díjat, 1993-ban Eötvös József-koszorút, 1999-ben Magyar Örökség-díjat, 2004-ben Prima Primissima-díjat kap. 2006-ban Áj falu díszpolgárává választják. Az MTA Néprajzi Főbizottságának, az MTA Néprajzi, Folklor és Zenetudományi Minősítő Szakbizottságának a tagja, ill. elnöke; az MTA Zenetudományi Bizottság tagja, a Néprajzi Társaság Választmányi tagja, a Néprajzi Társaság alelnöke, az Ethnographia szerkesztőbizottsági tagja, a Néprajzi Értesítő szerkesztőbizottsági tagja, a Népzene és zenetörténet alapítója és főszerkesztője.

Külföldi tanulmányutak: Terepmunkái közül különösen kiemelkedik az UNESCO-megbízásban, 1966-ban végzett 7 hetes gyűjtés Mongóliában, amelynek eredménye egy két lemezes LP album (ennek új CD kiadása is van). 1957-ben 1 hónapot töltött Freiburg im Breisgauban, a Deutsches Volksliedarchiv anyagának tanulmányozásával; 1961-ben a Szovjetunióban tett tanulmányutat; számos konferencián vett részt a világ minden részén. Háromszor töltött az Egyesült Államokban hosszabb időt vendégprofesszorként: 1973-ban Bostonban, a Harvard University Kelet-Európai Népi Kultúra Szemináriumában; 1977-ben a New York-i Columbia University-n, a Los Angeles-i és Berkeley-i Egyetemeken; és 1983-ban a Bloomingtoni Egyetem Néprajzi Tanszékén.

Fő művei:

Áj falu zenei élete. Budapest, A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének Kiadványai, 1941.

Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárat szerkesztette Vargyas Lajos. Bp., Zeneműkiadó, 1952.

A magyar vers ritmusa. Bp., Akadémiai Kiadó, 1952.

Röpül páva, röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok. [Csanádi Imrével közösen] Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954.

Magyar vers - magyar nyelv. Verstani tanulmány. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1966.

Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad. Bp., Akadémiai Kiadó, 1967.

A magyar népballada és Európa. I-II. Budapest, Zeneműkiadó, 1976. (Angol kiadása 1983.)

Balladaskönyv. Bp., Zeneműkiadó, 1979.

A magyarság népzeneje. Budapest, Zeneműkiadó, 1981. (Új, javított kiadása Paksa Katalin szerkesztésében, 10 CD-s album kíséretében, 2002., angol kiadása 2005.)

Keleti hagyomány - nyugati kultúra. Tanulmányok. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1984.

Magyar Néprajz. V. kötet: Népköltészet. Főszerkesztő: Vargyas Lajos. Bp. Akadémiai Kiadó, 1988.

Kodály Zoltán hátrahagyott írásai. I. Közélet, vallomások, zeneélet. II. Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. A kötet anyagát válogatta, szerkesztette, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989. és 1993.

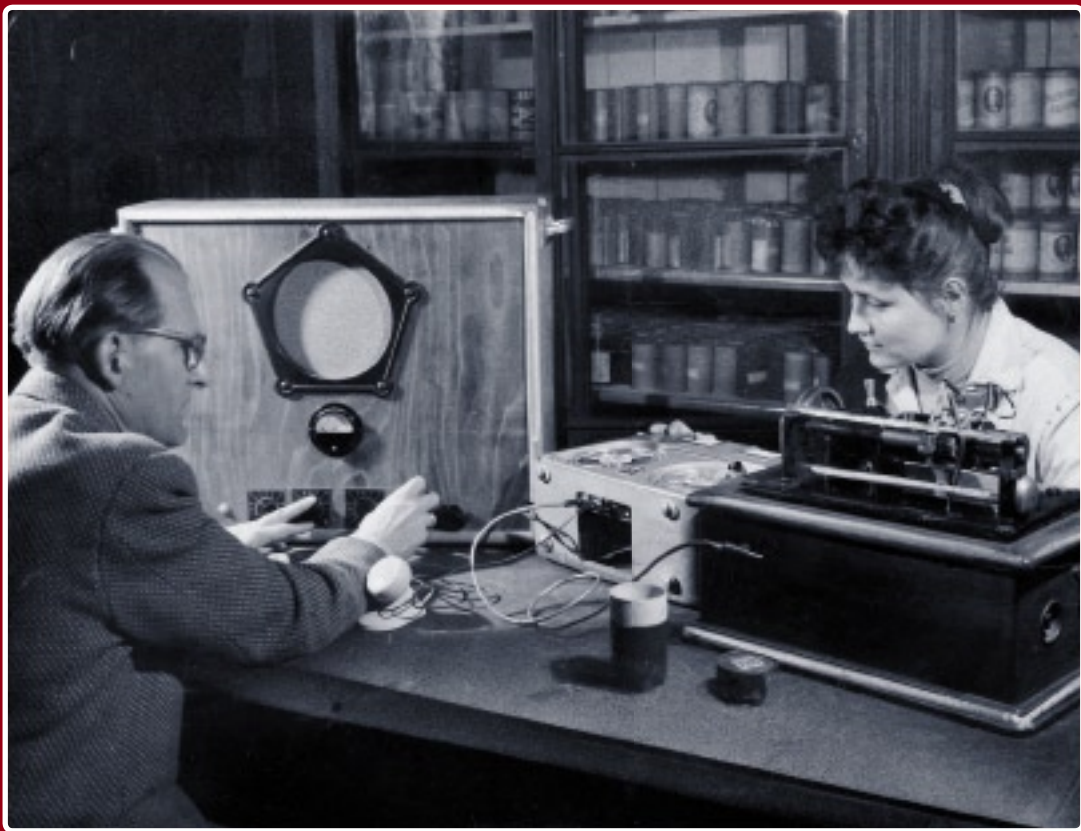
Magyar Népzene Tára. VIII/A-B. Sajtó alá rendezte: Vargyas Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó - Balassi Kiadó, 1992.

Kerítésen kívül. Emlékek életemből. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1993.

Magyar népballadák. („Európa Diákkönyvtár”). (Válogatás, utószó és jegyzetek.) Bp., Európa Kiadó, 1994.

Egy felvidéki falu zenei világa - Áj, 1940. (Szerk. Bereczky János) Budapest, Planétás Kiadó, 2000.

Vargyas Lajos emlékezete

Ára: 1200 Ft

folkMAGazin

Előfizetőknek: 600 Ft

